

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

A TARTALOMBÓL

Az orosz—amerikai viszonyról

A semlegesség fogalma, példái, kilátásai

Konfliktuskezelés, aktív védelem

Hadtudományi — hadügyi, hadművészeti — honvédelmi kérdések

A hadműveleti művészet értelmezése az amerikai hadseregben

A katonai logisztika fogalma, összetevői

A rendőrség helyzete, perspektívái

Julier Ferenc memoárja 1919-ből

Eredményhirdetés — Új pályázat

III. évfolyam

1. szám

1993

A tanulmányok szerzői

Bognár Károly ny. ezredes,
a hadtudomány doktora

Fogarassy László,
a történettudomány kandidátusa

Király György ny. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Kovács Jenő ny. altábornagy,
a hadtudomány kandidátusa

Lőrincz Kálmán vezérezredes,
a Magyar Honvédség parancsnoka

Nagy László ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Pekó József ny. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Pirityi Sándor,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Salgó László rendőr ezredes,
Csongrád megye
rendőrfőkapitánya

Szűcs László ezredes

Vasvári Vilmos ny. ezredes,
egyetemi tanár,
a hadtudomány doktora

A FÓRUM, a TÁRSASÁGI ÉLET és a SZEMLÉ
rovat összeállításában részt vett:
Bakos Klára,
dr. Berek Lajos,
Dombrády Lóránd,
Horváth István,
dr. Iván Dezső,
dr. Kormos László,
dr. Móricz Lajos,
dr. Szenes Zoltán,
dr. Vasvári Vilmos.

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
DR. MÓRICZ LAJOS,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
HORVÁTH ISTVÁN
(főszerkesztő)

Tagjai:
Balta Ferenc,
dr. Barna Géza,
Béres Endre,
dr. Bertalan György,
dr. Fülöp Imre,
Gáspár Tibor,
dr. Turák János,
dr. Opál Sándor,
Orodán Sándor,
dr. Pataky Iván,
dr. Pekó József,
dr. Szenes Zoltán,
Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9—11.
I. ép. I. em. 53. sz.
Tel.: 134-07-40/1359 mellék

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Szedte:
TRÜKK Bt.

Nyomtatta:
STATIQUUM NYOMDA

Felelős vezető:
Szehr György

ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

III. évfolyam

1. szám

1993. március

Tartalomjegyzék

Lőrincz Kálmán:	Konfliktusmegelőzés, konfliktuskezelés, aktív védelem	3
-----------------	--	---

BIZTONSÁGPOLITIKA

Pirityi Sándor:	Oroszország: A „pólusigény” háttértényezői . . .	11
Nagy László:	Néhány gondolat a semlegességről	25

HADTUDOMÁNY—HADÜGY

Kovács Jenő:	A hadtudomány és a hadművészet	37
Pekó József:	A Magyar Köztársaság honvédelmi rendszerének elvi alapjairól	41
Vasvári Vilmos:	A hadügy honvédelem-közigazgatási jellege . . .	50
Király György:	Az elektronikai harc fejlesztésére vonatkozó elgondolásról	59

VÉDELEMGAZDASÁG

Szűcs László:	A katonai logisztika értelmezése és feladatai . . .	67
---------------	---	----

RENDVÉDELEM

Salgó László:	A biztonság új típusú megközelítésének néhány kérdése, különös tekintettel a magyar rendőrség helyzetére, perspektíváira . .	77
---------------	--	----

FÓRUM

Julier Ferenc:	Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén (1919) I. rész (Fogarassy László bevezetőjével)	85
Bognár Károly:	Még egyszer a háború szerepének változásáról (reflexió)	100
Dombrády Lóránd:	Légi háború Magyarország felett I. kötet (könyvkritika)	104

TÁRSASÁGI ÉLET

A Hadtudomány szerkesztőbizottságának üléséről	107
Az 1992. évi pályázatok eredményei	108
Pályázati felhívás — 1993	109
A Kiss Károly Hadtudományi Klub ősi rendezvényeiről	110
A budapesti expo biztonsági kérdéseiről	111
Az Ideiglenes Nemzeti Kormány és az új hadsereg kiépítése	112
A hadművészeti szakosztály évzáró közgyűlése	113
A légvédelmi és repülőszakosztály vitafóruma	114

SZEMLE

Clayton, R.:	A hadműveleti művészet értelmezése az amerikai hadseregben	115
Bakos Klára:	Bibliográfia (a hadműveleti művészet témájából)	123

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bíraltatjuk,
azok tartalmáért a szerző felel!*

Konfliktusmegelőzés, konfliktuskezelés, aktív védelem

Lőrincz Kálmán vezérezredesnek,
a Magyar Honvédség parancsnokának felszólalása
az MHTT hadtudományi konferenciáján

A Magyar Hadtudományi Társaság 1992. november 16-án hadtudományi konferencia keretében vitatta meg a honvédelmi hadászati művelet problematikáját. A téma iránt igen nagy érdeklődés nyilvánult meg a hadtudománnyal foglalkozók körében.

A konferenciát Lőrincz Kálmán vezérezredes, az MH parancsnoka, és Deák János altábornagy, a honvédevezérkar főnöke is kitüntette részvételével. Látogatásuk nemcsak a konferencia témájának fontosságát húzta alá, hanem demonstrálta azt is, hogy a katonai felső vezetés számít a tudományos munkára, igényli annak működését és eredményességét. Ezt azzal is kifejezésre juttatták, hogy felszólaltak a konferencián és a témához kapcsolódó gondolatokat megosztották a résztvevőkkel. Lőrincz vezérezredes úr felszólalásának főbb kérdéseit — némileg rövidített és szerkesztett változatban — az alábbiakban közöljük.

Az 1989—1991 között végzett munka főbb jellemzői

A magyar honvédség részéről az 1989—1991 közötti három évet a nagy horderejű politikai döntések végrehajtása és a Varsói Szerződés utáni állapotokhoz való lehető leggyorsabb alkalmazkodás jellemezte.

A munkánkat meghatározó markáns politikai döntéseket nem kell itt felsorolnom, hiszen azt valamennyien ismerik. Ezért csak a legfontosabbakra és azokra a főbb körülményekre utalok, amelyek között azokat végrehajtottuk.

- Elsőként kell megemlítenem a honvédség létszámának 30—35 %-os azonnali csökkentésére vonatkozó döntést. Ez egyszerre 50—55 ezer ember leszerelését jelentette, amit nem lehetett követni a szervezetek átalakításával. Ugyanakkor az objektumaink — egy „féloldalas” diszlokációban — megmaradtak. Aki át tudja gondolni, hogy e három tényező — létszámcsökkentés, változatlan szervezet és diszlokáció — együttesen mit jelent, az bizonyára a feladat súlyát és nagyságát is átérzi.
- Döntés született rakétadandárunk megszüntetésére, majd megkezdődött a

bécsi és a párizsi szerződésekben meghatározott fegyverzetkontingensek beállítása. Ez például azzal járt, hogy egy év alatt 250 harckocsit kellett kivonni a hadrendből. Mindez szükségessé tette a *fegyvernemek arányainak* egymáshoz viszonyított — és a védelem elveinek megfelelő — *kialakítását*.

- A szovjet csapatok kivonulásával egyidejűleg, illetve azt követően *át kellett alakítani a csapatok diszlokációját*. Mindenki tudja, hogy ez milyen sokrétű és bonyolult feladatot von maga után.
- A 12 hónapos katonai szolgálat bevezetésére vonatkozó döntés szükségessé tette az egész *kiképzési rendszer újragondolását*, és azon túlmenően — a fentiekkel együtt — a teljes harckészültségi rendszer átalakítását. Indokoltságát jól mutatja, hogy az újoncbevonulás időszakában egyetlen hadrafogható század sem volt a honvédségben (éppen akkor, amikor a jugoszláv válság a határainkhoz közel zajlott).

A rövid áttekintésből is érzékelhető, hogy ebben az időben leginkább a *politikai döntések és események kényszerítő ereje* motiválta *gyakorlati lépéseinket*, s alig akadt időnk arra, hogy azok elméleti-elvi alapjait előzőleg széleskörűen kimunkáljuk. Bízom abban, hogy a jövőben majd az együttgondolkodás lesz a jellemző a különböző tudományos műhelyek s a katonai vezetés kapcsolatára. Éppen ezért jöttem nagy örömmel erre a konferenciára, mint azon tudományos műhelyek egyikéhez, ahol véleményt cserélhetünk.

A továbbiakban mindenekelőtt a konferencia témájával kapcsolatos helyzet-elemzéssel és következtetésekkel összefüggésben mondom el véleményemet.

A veszélyeztetettség okai térségünkben

Nem szándékozom a biztonságpolitikával részletesen foglalkozni, mert úgy érzem, hogy ezekben a kérdésekben a jelenlevők között alapvetően egyetértés van. Ezért csak a *katonai védelem, illetve a katonai biztonság néhány kérdését érintem*.

A térségünkben számításba vehető *veszélyeztetettségnek objektív okai vannak*. Ezeket a katonai védelem szempontjából *három nagyobb csoportban* összegezhettük.

- Ennek az egyik eleme mindenképp a *gazdaságok összeomlása*, vagy mondhatnám, hogy a *gazdaságok átalakulásából eredő bizonytalanság*, amely tulajdonviszonyokat, tömegeket rendez át, társadalmi rétegződéseket változtat meg és súlyos belső társadalmi feszültségeket indukál minden átalakuló országban. Ezek a gazdasági problémák minket is kényszerhelyzet elé állítanak. Ennek lényege, hogy miközben át kellene alakítani egész védelmi rendszerünket, a gazdasági oldal szigorúan behatárolta az ország képességét a tekintetben, hogy mit tehet haderejéért.
- A veszélyeztetettség okainak másik csoportját a *demokráciák fejletlensége* jelenti ebben a régióban. Bizonyos hatalmi struktúrák alakulnak, melyeknek gyakran a „színe” sem ismert, és nem mindig tudjuk pontosan, hogy ezek mögött mekkora néptömegek állnak, mekkora a tömegbázisuk, milyen az esetleges orientációjuk például a nyugat-európai integrációt illetően, vagy milyen az álláspontjuk a jövőt illetően.
- A veszélyek harmadik csoportját a *meglevő vagy újonnan létrejött államalakulatoknak az egymáshoz való viszonya*, pontosabban e viszony esetlegessége hordozza magában.

A katonai védelem, a katonai biztonság mindenképpen e három objektív tényezőcsoport figyelembevételét igényli.

Mindezzel együtt fontosak azok a tényezők, melyek további hatást gyakorolnak a katonai gondolkodásra. A Kelet-Közép-Európában lezajlott rendszerváltozás hazánkban kezdődött meg elsőként, kezdeményező szerepét az ország nem veszítheti el. Ennek a megőrzése ugyan nem katonai, hanem politikai feladat, de van katonai vonatkozása is. Ahhoz, hogy a kezdeményezést megtarthassuk, reális garanciák kellenek. Ezt két tényező — az országon belüli stabilitás és a más országokkal kialakított új viszonyrendszer — szavatolja elsősorban.

Ebben a viszonyrendszerben, ebben a nagyon gyorsan, nehezen kiszámítható, változó környezetben nem lehet egyoldalúan, csak a mi érdekeinket figyelembe véve — s a többiekét figyelmen kívül hagyva — egy védelmi állapotot meghatározni. Ugyanígy nem lehet meghatározni egy védelmi konstrukciót csak a veszélyeket figyelembe véve és közben a magunk érdekeit nem tükröztetve ebben a viszonyrendszerben.

Abból kell tehát kiindulni, hogy — helyzetéből adódóan — hazánknek mihez fűződnek meghatározóan fontos érdekei. Ennek körvonalazása ugyan nem az én feladatom, ez a politikusok dolga, de a katonáknak végül is tudniuk kell, hogy milyen védelemben, illetve minek a védelmében kell gondolkodniuk. Ezzel kapcsolatban utalok a római csúcsra, ahol a következők fogalmazódtak meg: „Európában az elsődleges kérdés nem az: ki ellen kell védekezni, hanem annak felismerése, hogy mit kell, mit akarunk és hogyan megvédeni. Megelőzni a fegyveres konfliktusokat, kezelni ezeket a konfliktusokat, megakadályozni a háborút és fenntartani a békét.” Ezért a fegyveres erők létét nem a negatív értelmű fenyegetés, hanem a pozitív töltésű védelem, az oltalmazási funkció határozza meg elsősorban.

Ezt csak azért idéztem, mert erősen meghatározza a nyugat-európai katonai gondolkodást, amely három nagy szférát fog át. Az egyik: a megelőzés, vagyis a konfliktusok megelőzésének szférája; a másik: a konfliktusok kezelésének területe; a harmadik (a politika végső eszköze): az aktív haditevékenységek időszaka.

A honvédelmi alapelvekben ez úgy fogalmazódik meg, mint az együttműködés, a visszatartás és a védelem egysége, amiben az európai gondolkodás és a magyar katonai gondolkodás összefüggése is kifejeződik.

Az együttműködés, a visszatartás és a védelem egysége

Az együttműködés szférájába tartozik a nemzetközi szervezetekben és integrációkban való aktív közreműködésünk, amely az általános biztonság kérdéseivel, vagyis a NATO, a WEU és más szervezetekkel függ össze. Ennek keretében valósul meg a két- vagy többoldalú politikai és katonadiplomáciai kapcsolatok fenntartása mind a régió országaival, mind az integrált biztonsági szervezetekkel vagy más szervezetekkel, országokkal. Ugyancsak az együttműködés szférájába tartozik, hogy — legalább egy alegységkötelékünket — előbb-utóbb alkalmassá kell tenni az ENSZ-erőkben való közreműködésre, ahogyan ez már tisztek egy csoportjánál megtörtént.

A visszatartás elemeihez nemcsak a hadsereg állapota, hitelessége tartozik, hanem az is, ahogyan egy katonai konfliktust a határaink közelében kezelünk.

Ennek lényege az, hogy képesek vagyunk-e a konfliktusok eskalációját meg-

akadályozni, megfelelő módon a háborús szint alatt tartani és ezzel „játékteret” engedni a politikának arra, hogy diplomáciai, politikai eszközökkel rendezze a viszonyokat és féken tartsa, ellenőrizze a katonai eszközök alkalmazását még akkor is, ha az ellenségeskedések már megkezdődtek.

A katonai gondolkodásban talán a visszatartás értelmezése a legfontosabb, amellyel kapcsolatban önmagunkban is és egymás között is a legnagyobb kompromisszumkészséget kell kialakítani. El kell fogadnunk, hogy egy félkatonai szervezetnek, egy felfegyverzett csoportosulásnak — amelyet sem a politika sem a haderő vezetése nem irányít és nem ellenőriz — határ menti akciója területünk és lakosságunk ellen nem tekinthető háborúnak. Ugyanakkor ezeket az akciókat, konfliktusokat kezelni kell, a kezelés módja azonban hagyományos értelemben nem nevezhető védelemnek.

Felmerül viszont a kérdés: *ha ez nem védelem, akkor minek nevezhető a konfliktusok ilyen kezelése?*

Nilvánvaló, hogy ez a tevékenység a visszatartás fogalmába sorolható, amelyeket folyamatként kell elfogadni. Ezzel összefüggésben meghatározó tényezőként kell figyelembe venni, hogy a térség biztonsága még huzamos ideig alacsonyabb lesz, mint a nyugat-európai államok biztonsága, s ez természetesen a kezelés módjában is meg fog mutatkozni.

Könnyen belátható — nem kell hozzá jóstehetség —, hogy ezekkel a konfliktusokkal az évezred végéig együtt fogunk élni. Éppen ezért nemcsak az ország ellen indított agresszió elhárításának módját kell kidolgozni, hanem ennek az egész folyamatnak a kezelését. Sőt: ezen nagyobb hangsúly van jelen pillanatban, mint egy Magyarország elleni lehetséges agresszión, már csak azért is, mert a környező országok sem politikailag, sem gazdaságilag, sem katonailag nincsenek abban a helyzetben, hogy egy — a korábbi felfogásunk szerinti — háborút indítsanak ellenünk.

Sokan azt állítják — a sajtóban gyakran olvasom —, hogy tulajdonképpen *nincs is reális fenyegetés*. Ez természetesen nem igaz! A fenyegetettség éppen abban van, hogy a háborús szint alatt tartott, de működő fegyveres konfliktusok eskalálódhatnak, és magukkal vonhatják egy háborús konfliktus kitörését. *A veszély tehát folyamatos és a folyamatot kell kezelni ahhoz, hogy ennél súlyosabb helyzet ne következék be.*

A védelem céljai ebben a helyzetben egybeesnek az ország előtt álló alapvető célkitűzésekkel. Ezek közé sorolhatók — a teljesség igénye nélkül — a következők:

- az ország demokratikus rendjének, politikai, állami, társadalmi intézményrendszerének megszilárdítása;
- a gazdasági, pénzügyi rendszer, továbbá az európai integráció megerősödése;
- a tudományos-technikai megújulás intézményesülése;
- a más országokkal, nemzetközi szervezetekkel való együttműködés, új viszonyrendszer kialakítása, s ebben nemzeti érdekeink határozott kifejezésre juttatása;
- védelmi képességeink stabilizálódása a honvédség javuló vezetési, szervezeti és technikai bázisán.

Ezek a célok az ország, a nemzet kifejezhető, megfogalmazható nemzeti érdekei. Ezek a politikai célok, amelynek a védelmében működni kell, ezek megvédése az igazi prob-

léma. Ez motiválta többek között azt, ahogyan Jugoszláviával kapcsolatban viselkedtünk. Az átrepülések, a barcsi események, az „átgyűrűző” fegyveres csoportok és sok minden más leginkább arra ébresztett rá bennünket, hogy szervezetenként, vezetési rendünkben, jogállási működésünkben nincs meg kellően a reagáló-konfliktuskezelő képesség. Rendkívüli erőfeszítésekkel és igen komoly szervezett, együttes munkával kellett létrehozni ennek a minimális feltételeit.

Nos ez is a visszatartás elemeihez tartozik, s ha a megelőzés sikeres, el sem kell jutni ehhez az állapothoz.

Az elmúlt másfél évben bekövetkezett változásokat egy folyamatleírás keretében részletesen megvizsgáltuk. Ennek következtetéseit védelmi terveink kialakításánál érvényesítettük.

Azt a sok részadatot és ismeretet, amit felhalmoztak a tanulmány szerzői, valahol egy közös következtetésként összegezve vissza kellene vetíteni, hogy ezzel most mit lehet kezdeni, hogyan kell alkalmazkodni a változásokhoz, hogyan kell kifejezni a nemzet legjobb érdekeit ebben a konfliktusokkal terhes állapotban Mert verekedni, azt lehet. De a dolgok nem azon múlnak, hogy vajon min tudunk igazán jól összeveszni egymással, mert ez most nagyon könnyű lenne. Ehelyett azon kell gondolkodni, hogy vajon képesek leszünk-e, a nemzeti érdekeket jól képviselve, kezelni a konfliktusokat, elhárítani mindazt, ami érdekeinkkel semmiképpen nem függ össze, világos nemzeti célokkal rendezni a sorainkat egy esetleges nagyobb kihívás esetére. Úgy gondolom, ez az a bűvös kör, amiben állandóan újra és újra át kell gondolnunk önmagunk tevékenységét.

A hadászati, hadművelleti tervezésnek többek között azon a politikai elgondoláson kell alapulnia, amely reálfolyamatok alapján az enyhülést, a konfliktusszabályozást tűzi ki célul az összeurópai biztonsági rendszer építése, az ahhoz való alkalmazkodás keretében. Ez olyan követelmény, amely meghatározza, hogy a hadművelleti tervezésben a katonák milyen módon gondolhatják újra lehetőségeiket egy adott viszonyrendszerben.

Az ország védelmének — mai felfogásban — három alapvető elemét különböztetjük meg:

- az egyik elem a határközeli, időben korlátozott első védelmi hadművelet;
- a második elem a hadművelleti főirányokon kívüli területek katonai ellenőrzése;
- a harmadik elem az ország mozgósítása, a hadműveletek mindenoldalú biztosítása, valamint terület- és objektumvédelmi feladatok ellátása az ország területén.

Az országvédelem tehát nem egy védelmi hadművelet kérdése, annál több. A három elem egyben egy-egy nagy logikai rendet képez, amelyen végigvonul az alapvető cél: az ország életképességének, funkcionálásának fenntartása. A területvédelem nemcsak része ennek a védelmi hadműveletnek, hanem az ország egésze nem támadott, de veszélyeztetett területeinek és irányainak zárása, katonai ellenőrzése, valamint az ország létezése, működése szempontjából meghatározott, kiemelten fontos városainak, területeinek, körzeteinek közvetlen katonai őrzése, védelme. Ez tehát ilyen alapelemekből áll, ezt kell végiggondolni, ebben kell elhelyezni mind a reguláris haderőt, mind a területvédelmi erőket.

A konfliktuskezelés érdekében létre kell hoznunk a gyors reagálású erőket, ezen

belül speciális ejtőernyős felderítő, helikopterszállítású, mobil, felkészített alakulatokat, s az ezeket támogató tűzalegységeket. Megmaradnak a reguláris A, B, C típusú erőink, amelyek A típusát úgy kell felépíteni, hogy békeállományukkal az eszkalatív veszélyeztetés esetén fel tudjanak vonulni. Nem az egész honvédség teljes mozgósításáról és felvonulásáról van szó, mint korábban, hanem a mindenkori konkrét veszélyeztetésnek megfelelő nagyságú erőket kell alkalmazni, hogy azokkal kezeljük és elhárítsuk, megakadályozzuk a fegyveres konfliktusok eszkalációját.

Mindeközben biztosítani kell, hogy a *politika ellenőrzése alatt tartsa a katonai folyamatokat*. Önök utaltak az Öböl-háborúra, nevezetesen arra, hogy miként lehetett egy ilyen sikeres hadműveletet a felénél megállítani, befejezni. Csakis úgy, hogy a politika ellenőrzése alatt tartotta a katonai tevékenységet. Az ilyen lehetőség a jövő katonai konfliktusaira jellemző lesz, mert a *fegyveres tevékenység bizonyos periódusaiban a korábbinál nagyobb mozgásteret kell biztosítani a politika, a diplomácia számára, hogy a folyamatokat megállítsa, újragondolja, ha kell: visszarendezze békeállapotba a haderőket*. Ez a leglényegesebb változás, ami bekövetkezett a katonai gondolkodásban, a korábban tanult és megszokott gondolkodásmódhoz képest.

Elfogadott tény, hogy a tradicionális háborúk veszélye lényegesen csökkent, ugyanakkor megnövekedett az erőszak közvetett, korlátozott, háborús küszöb alatti, nem állami szintű alkalmazásának veszélye. Hogyan reagálunk erre egy ország védelmét meghatározó hadművelleti tervben?

Azért vetem fel ezeket a gondolatokat, hogy érzékeltessem: *a megváltozott katonai gondolkodás, a környezet változásához való igazodás sokkal több annál, mint egy új védelmi hadművelleti terv elkészítése*.

Az ország védelmére irányuló tevékenységünk egyik fontos kiindulópontja, hogy *semmilyen esetben nincs területfeladási szándékunk!* A területfeladás gondolatát mi nem tudjuk elfogadni. Ennek az országnak nincs mélysége, itt nincs hova visszamenni, nincs mit átcsoportosítani csak egyszer, mert semmi másra ez a terület nem ad lehetőséget. Nekünk az első falu első kilométere a hazát jelenti. Sehol semmilyen biztosítási öv ilyen értelemben területfeladással nem járhat. Létesítünk ugyan biztosítási övet, de annak megváltozott tartalmával, válságkezelő övezetként. Szükségesnek tartjuk a megfelelő mennyiségű és erejű határorerő létrehozását. A gyors reagálású erők, a reguláris csapatok és a területvédelem pedig kiegészítik egymást egy eszkalációt fékező, vagy a veszély eszkalációja esetén az eszkalációval szemben növelhető ellenállást tanúsítva. Ezért a csapataink mozgósítása az új harckészültségi rendben 6 órától 15 napig terjed. Úgy gondoljuk, hogy ez a felfogás — nyilván rengeteg változással, formálódással — képezi alapját a belátható 10 év katonai tevékenységének.

A *hadászati művelet tartalmát* a Magyar Honvédség csapatai által, egységes elgondolás és terv szerint alapvetően a Magyar Köztársaság területén és légtérben végrehajtott védelmi és légvédelmi hadműveletek, harctevékenységek összessége képezi. Ezeket a Magyar Honvédség parancsnoksága az agressziót közvetlenül megelőző, veszélyeztetési időszakban készítheti elő és az országot ért agresszió esetén a Honvédelmi Tanács engedélyével és felügyelete mellett vezeti le. Ezt az alkotmányos rend határozza meg így.

A *hadereg védelmi hadműveletének lényegét a hadtestek csapatainak védelmi harcai, a hadsereg főerőinek védelmi ütközetei, csapásai és manőverei képezik*. A dandároknál fe-

lelősségi területek, körzetek kerülnek meghatározásra, amelyek lényegesen nagyobbak és szélesebbek lehetnek területileg, mint a védelmi sáv, ugyanakkor ez nem vonatkoztatható a zászlóaljra. A zászlóalj és attól kisebb alegységek védelmi normái, támadási normái — mivel harc- és tűzlehetőségeik lényegesen nem változtak — a szabályzataink szerint érvényesek és megmaradnak. Az sem vitás, hogy ezeket az alegységeket meg kell tanítani támadni, védeni, illetve harcbiztosítási feladatokat ellátni ugyanúgy, mint bármikor kellett. Legfeljebb ennek a felkészítésnek a minőségét, belső tartalmi elemeit, a lövészetek számát, a gyakorlatok rendjét és még sok minden mást lehet és kell változtatni.

A tudományos kutatás feladatai

Érzékeltetni szerettem volna, hogy a katonai vezetés határozott elgondolásokkal rendelkezik az ország védelmének megszervezéséhez és ellátásához. A védelmi koncepció számos kérdése természetesen még kidolgozásra vár. Ebben számítunk a tudományos életben dolgozók legszélesebb közreműködésére.

Javasolnék is tudósainknak néhány kutatási témát. Így például a *honvédelmi dandárok tevékenységének kimunkálását a veszélyeztetési időszakról a védelmi hadművelet megvívásáig, befejezéséig*. Ez igen komolyan végiggondolandó új, úgy mondjam: alapos, sok szempontból és véleménnyel ütköztetett gondolkör, amelyet még nem igazán elemeztek a hadtudomány eszközeivel. Egy másik téma lehet a *védelmi hadműveletek során bekerített honvédelmi, területvédelmi, összefegyvernemi csapatok harctevékenységének vezetése, továbbá anyagokkal, eszközökkel való ellátásának rendje, az első hadműveletben a harcuk továbbfolytatásának lehetősége*.

■ Célszerű lenne nagyon alaposan elemezni a *légvédelmi rakétaegységek feladatait*, vezetésük strukturális kérdéseit a háború kitörését megelőző időszakban és a védelmi harctevékenységek során.

Ezek a felvetett témák mind-mind illeszkednek a magyar sajátosságoknak megfelelő védelmi elvekhez, részletes kimunkálást igényelnének. Javaslatokat szeretnénk kapni abban, hogy vajon jól gondolkodunk-e mi, amikor ezekben a kérdésekben feladatokat határozunk meg, hadműveleti tervekét készítünk, vagy újra kell gondolni e kérdések néhány belső elemét.

Ezeket a témákat inkább csak annak érzékeltetésére említettem, hogy van mit vizsgálni, volna mit kutatni. A célok, a feladatok, a definíciók egyre inkább tudatosan összeállnak. A bajunk az, hogy a műhelyek között nincs meg az a kedvező irányú kapcsolat, aminek meg kellene lennie ahhoz, hogy ne találjuk fel öten, ötfajta műhelyben ugyanazt, hanem próbáljuk meg kicserélni ismereteinket, tapasztalatainkat és használjuk fel egymás lehetséges érvanyagait, számításait, a már felkutatott, megdolgozott témaanyagot. Én ebben partner vagyok a magam helyén, a vezérkarral, a csapattörzsekkel. Szeretnénk, ha ez elmélyültebb kapcsolatrendszerben és tudatosabban realizálódhatna, miközben semmilyen vonatkozásban nem kötelnék meg a tudomány gondolkodást. *Érveket szeretnénk érvekkel szembeállítani és a katonai gondolkodás a tudományos gondolkodás megalapozott elveivel mérkőzne egy-egy tudományos műhelyben*, hiszen végső eredményképpen közös hasznunkra váló tétel, eredmények születhetnek.

A cikkek és tanulmányok közlési feltételei

A szerzők a szöveget csak a lap egyik oldalára (60 leütés, 30 sor) gépettesék, kettős sortávolsággal. A kézirat lehetőleg ne haladja meg a 20–22 gépelt oldalnyi terjedelmet. Csak eredeti példányt fogadunk el!

A feldolgozott téma szemléletesebb bemutatására vázlatok, ábrák, esetleg jó minőségű fotók (fekete-fehér) is beküldhetők. A vázlatokat lehetőleg tussal (egy színben) elkészítve, arányos méretekkel és nyelvtanilag (szakmailag) kifogástalan szövegezéssel kérjük. A cikk végén tüntessék fel a felhasznált irodalmat, a szöveg közbeni hivatkozásokhoz készítsenek irodalomjegyzéket.

A beküldött cikkekhez, tanulmányokhoz készítsenek 10–12 soros annotációt, amely hűen tükrözi írásuk tartalmát. Külön mellékelten lapon vagy a cikk, a tanulmány végén tüntessék fel: teljes nevüket, rendfokozatukat, valamint irányítószámmal ellátott pontos munkahelyi és lakcímüket, esetleg telefonszámukat.

A cikkeket, tanulmányokat, véleményeket, javaslatokat, olvasói leveleket közvetlenül a Hadtudomány szerkesztőbizottsága címére (1581 Budapest, Hungária krt. 9–11. Pf.: 15.) küldjék meg.

A kézirat átfutási ideje, mivel a folyóirat negyedévenként jelenik meg, 3–6 hónap.

A szerkesztőség — a dokumentumokat kivéve — fenntartja a jogot a cikkek elsőként történő közlésére, a beküldött munkák lényegét nem érintő rövidítésére, a szükséges nyelvtani és formai javításokra. A szerzők szakmai véleményét hűen közöljük, a mondanivalót nem csorbítjuk.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza!

Pirityi Sándor

Oroszország: A „pólusigény” háttértényezői

A szerző legfrissebb adatokra, közéleti személyiségek, politikusok, katonai vezetők és tudósok nyilatkozatára támaszkodva bemutatja: Moszkva katonai együttműködési törekvését az Egyesült Államokkal és a NATO-val; az orosz katonai-hadipari komplexum és a FÁK katonai vezetésének elégedetlenségét a Nyugat katonapolitikai, hadászati, haditechnikai magatartásával és terveivel kapcsolatban; a Nyugat, főként az Egyesült Államok bizalmatlanságának jeleit az „új partnerrel” szemben (bizonyos „katonai” tevékenységek fennmaradása, a kereskedelmi háború folytatása stb.); végül szemlélteti azt, hogy Oroszország, a FÁK milyen erőfeszítéseket tesz egy nagyhatalmi struktúra kialakítására, katonai értelemben a „kétpólusú világ” visszaállítására.

A politikai, ezen belül a biztonságpolitikai gondolkodást elméleti és gyakorlati síkon mindig foglalkoztatta az a kérdés, hogy *miképpen viselkedik egy erő, ha nincs ellensúlya*. A pluralizmus eszmerendszere nemcsak a szabadság megnyilvánulását látta a társadalmi sokféleségben, hanem üdvösnek is tartotta az erők versengő együttélését, kritikai kölcsönhatását.

Nemzetközi síkon a politikai, a gazdasági-szociális, az ideológiai rendszerek sokfélesége sokszor a pluralizmus híveinek tetszésével sem találkozik. Kiderülhet róluk, hogy *a hatalom fő kérdésében nagyon is az alapvető egyformaságot kedvelik*, az erőkoncentrációt, a központi akarat érvényesítését, az egyfajta befolyásolást, az egyfajta ideológiát és mentalitást részesítik előnyben. Kérdés, hogy erre hogyan reagálnak a másképp vélekedők, a másfajta adottságokkal, másfajta történelmi hagyományokkal rendelkezők. A válasz egyben az esetleges szembenállás magyarázata, az ellenerők létrejöttének vagy ellensúlyozó, versengő irányzatok megjelenésének és erősödésének motivációja.

Az elmúlt évtizedekben nem az volt a politológusok és a katonaidológusok hibája, hogy a pólusok és erőterek, a vonzási központok és hatalomkivetítések, az egyensúlyok és aszimmetriák képién fizikai fogalmait bevitték elemzéseikbe, hanem az, hogy ezeknek a leegyszerűsítéseknek a rendeltetését, absztrakt-fiktív jellegét, voluntarizmusát nem tárták a nyilvánosság elé. *Ahogy a „kétpólusú” világ soha nem volt kétpólusú, úgy ma sincs szó egypólusú világról, még kevésbé lehet szó róla a jövőben*. A nem tetsző dolgokat lehet lényegtelennek, akár nem létezőnek minősíteni, de számításon kívül hagyni hiba.

Az új esztendő új kormányzatokkal kezdődik az Egyesült Államokban és Oroszországban. *A hatalmpolitikai vonatkozási pontok azonban lényegében változatlanok, a katonai erő stratégiai összetevői alig módosulnak.* A nagy kérdőjel mégis Oroszország: hogyan kezeli Moszkva a volt Szovjetunió superhatalmi alapjának és felépítményének maradványait, nemzetközi súlyt tud-e kölcsönözni a Független Államok Közösségének, milyen viszonyban lesznek törekvései a belső realitásokkal, milyen külső hatások ösztönzik vagy kényszerítik elsősorban katonapolitikai értelemben a nagyhatalmi státus megszerzésére.

Ami az elmúlt 1992-es esztendőt illeti, az Oroszországi Föderáció ellentmondásos belső erőviszonyai, a jelentős személyi változások, a releváns közvélemény kiforratlansága, ezen belül a sajtó szertelenségei a következő eseménymozzaikoknak, fejtegetéseknek, illusztrációknak csak viszonylagos és átmeneti jelentőséget kölcsönöznek. Jelezni kívánják azonban, hogy a büntetlen túlzások, a könnyed egyoldalúságok, a szelektív feledékenység és számításon kívül hagyás, s főképp a *hatalmpolitikai leegyszerűsítések ideje minden világtörténelmi változás után egyszer lejár, s a széles biztonságpolitikai prognózis nemcsak a kellemes és reményeink szerint való dolgok tekintetbevételét igényli.*

Oroszország helye az új világhatalmi struktúrában

Oroszország politikai elite számára már a Szovjetunió felbomlása előtt irritáló, következtésképpen ellensúlyozandó tényező volt az Egyesült Államok világhatalmi igénye, még inkább az lett 1992-ben, persze elsősorban a háborgás szintjén. Az a kérdés, hogy „partnerek vagyunk-e”, s hogy „így kell-e bánni a partnerrel”, nemegyszer felvetődött a szabványválasszal: „Igen, így bánnak, ha a partner gyenge, ha nem bízik saját magában, ha hagyja rendszeresen megalázni magát.”

Különösen a 80-as években nem volt olyan szovjet—amerikai csúcstalálkozó, amelyhez amerikai részről ne fűztek volna feltételeket, Washington mérhetetlenül kiszélesítette a „nemzeti érdekek” fogalomkörét, döntőbíróként lépett fel más országok viszonyában, lépéseket tett a világszervezetek megkaparintására, s miközben leszámolt Grenadával és Panamával, fojtogatta Nicaraguát, bírálta Moszkvát a Kubának nyújtott támogatás miatt, a balti kérdésben tanúsított magatartása és a japán területi követelések elutasítása miatt — emlegették fel szovjet részről. Amikor Bush elnök mindent a legutóbbi moszkvai csúcstalálkozón is szóba hozta, a szovjet sajtó az „új világrend” amerikai elképzelését szinte maradéktalanul egy amerikai hegemonizmussal azonosította, már akkor levonva a következtetést, hogy egyenrangú partnerség csak egyenlő partnerek között elképzelhető, s a végét járó Szovjetunió már nem ez az Egyesült Államok számára.

Cheney amerikai védelmi miniszter 1992. január 30-i televíziós nyilatkozatában — hivatkozva arra, hogy az USA gyengesége „provokatív volt és olyan kockázatokra bátorított másokat, amelyekre egyébként nem vállalkoztak volna” — az erő sikerének nevezte Szaddám Huszein leverését, a közel-keleti békefolyamatot, a hidegháború lezárását, Kelet-Európa felszabadulását, a szovjet utódállamok demokráciakiérleteit.

Május 21-i szenátusi beszédében az amerikai védelmi miniszter úgy vélekedett,

hogy a világ békéje és stabilitása továbbra is nagymértékben attól függ: kész-e az Egyesült Államok erőket állomásoztatni Európában, Délnyugat-Ázsiában és a Csendes-óceán térségében. Ezek az erők — mondotta — nélkülözhetetlenek „nemzeti érdekeink védelméhez és barátaink megsegítéséhez”.

George Bush elnök 1992. május 27-én nagy beszédet mondott Annapolisban, az ottani haditengerészeti akadémián. Kijelentette: „Ha más nemzetek az Egyesült Államokra tekintenek, olyan nemzetet látnak, amely a gazdasági és a katonai hatalmat olyan erkölcsi erővel párosítja, amely alapvető eszményeinkből fakad.” Az elnök itt is kiállt az „erős hadászati elrettentés”, az „előretolt védelmi rendszer”, a gyors reagáló képesség („a legjobban képzett, a legjobban felszerelt és a legharcra-készebb erőkkel a világ bármely pontján”), valamint „az elégséges erő újra-megteremtése” mellett, aminek egyik tényezője a fegyverek új nemzedékét megteremtő kutatás és fejlesztés.

A jövő fegyverrendszereiről — orosz katonai kommentátorok szerint — a katonai-ipari komplexumról való gondoskodás visszatért Bush elnök 1992. június 18-i beszédében, amelyben megismételte, hogy „a hidegháborúnak vége, de továbbra is szükséges az erős elrettentés”. „Szavatokom, hogy országunk marad a földkerekség legerősebb országa” — mondotta, hozzáfűzve, hogy csak az Egyesült Államok vezetheti a demokráciáért és a szabadságért folyó harcot.

Amikor a The New York Times kiszivárogtatta az 1994—98-as amerikai védelmi irányelveket, orosz részről elsősorban azokat a vonatkozásokat lobogtatták, amelyek kifejezetten Moszkvának címzett fenyegetéseket tartalmaztak:

„Elsőrendű feladatunk, hogy megakadályozzuk a volt Szovjetunió területén vagy másutt olyan új vetélytárs megjelenését, amely a Szovjetuniótól kiindult fenyegetéshez hasonló veszélyt jelentene.”

„Az amerikai rakéták továbbra is veszélyeztetni fogják azokat a célpontokat, amelyek a legnagyobb jelentőséggel bírnak Oroszország és más lehetséges ellenfelek jelenlegi és jövőbeli vezetői szempontjából.”

A Krasznaja Zvezda persze nem zárta ki, hogy a lankadó gazdasági erő helyett mindjobban katonai tényezőkre támaszkodó Egyesült Államok „az egyetlen katonai szuperhatalom” lehetőségeit használja fel Japán és Nyugat-Európa ellen is. A német Die Zeit gúnyosan megjegyezte: „Segítség helyett fölényükkel akarják fenntartani a békét... A FÁK köztársaságait felszólítják társadalmuk demokratizálására és arra, hogy hadiiparukat állítsák át polgári termelésre. Elvileg ez helyes, de a győztes szájából parancsként hangzik. Az amerikai biztonsági szakértők tollát nem a kifinomult tapintat vezette...” A Le Monde azzal a kérdésfeltevéssel reagált, hogy az Egyesült Államok esetleg Európát, Japánt és más szövetségeseit meg kívánja-e akadályozni saját felelősségrészüik vállalásában az új fenyegetésekkel szemben? „Ez esetben már nem akarná azzal beérni, hogy ő az első, hanem erősebb akarna lenni, mint minden lehetséges ellenfele együtt — amit Brezsnyev akart a maga idejében, az ismert eredménnyel” — jegyezte meg a párizsi nagypolgári lap. És végül a Der Spiegel eszmefuttatása: „Világhatalom — igen, vezető hatalom —, igen, de ennyi legyen elég. Ha a világ hatalmasai mind összefognak, velük szemben az Egyesült Államok nem állhat meg. Annyit elérhet, hogy a világ többi része mind ellene forduljon. De hát miért lenne ez a célja? Józan ember nem kívánhat világhuralmat, hiszen ez diktatúra

nélkül hatástalan... Hannibál azért nem tudta Rómát meghódítani, mert győzelmei túlon túl legyengítették."

Oroszországban érzik valamiféle nemzetközi hegemonizmus-ellenesség jelentkezését és egy második pólus lélektani feltételeinek érlelődését és azt is látják, hogy az Egyesült Államokat kihasználni és ugyanakkor dominanciáját aláásni — nem összeférhetetlen és nem egyedi jelenség. Moszkva viszont Nyugat-Európánál és Japánnál erőteljesebben érzékeli, hogy Amerika kifejezetten nem szeretne egy önálló „pólust” képező erős Oroszországot, még kevésbé egy katonailag együttműködő államközösséget a volt Szovjetunió helyén.

A brit közgazdasági hetilap, a *The Economist* írta 1992 derekán: „Oroszország nem bízhat maradéktalanul a Nyugatban, mert nem bizonyos abban, hogy egy gazdag és hatalmas Oroszország valóban megfelel Nyugat érdekeinek. Az adott pillanatban a jelentős nyugati segélyprogramok rácsafolnak erre a nézetre, de amikor megkezdődik Oroszország gazdasági gyógyulása, Nyugat esetleg elgondolkozik azon, hogy szükség van-e egy erős szomszédra. Az oroszországi politika Nyugat-barát kurzusa nagymértékben Jelcin személyén nyugszik, és nem szabad magától értetődőnek tartani, hogy a jelenlegi Nyugat-barát konszenzus sokáig tart.”

Henry Kissinger volt amerikai külügyminiszter 1992-ben a *The Washington Post* hasábjain ismételtelen is ellenvéleményt nyilvánított a FÁK, illetve Oroszország „felerősítésével” szemben. Január 14-én azt fejtegette, hogy az amerikai—orosz kapcsolatok igen fontosak, de Washingtonnak nem szabad akaratlanul sem bátorítania új orosz központi hatalom kialakítását a Független Államok Közösségében. A legtöbb orosz vezető — írta — az államközösséget eszköznek tartja arra, hogy megtartsa a régi egységből azt, amit lehet, s talán Oroszország történelmi uralmából is. „Az Egyesült Államok érdeke olyan közösség, amely garantálja tagjainak biztonságát, de nem elég szilárd ahhoz, hogy agresszióra legyen képes... Washingtonnak szorosan együtt kell működnie Moszkvával, de nem szabad azt bátorítani új központosító törekvéseiben” — húzta alá a neves amerikai politológus.

Július 5-én Kissinger a washingtoni lapban bírálta a Bush—Jelcin-féle, júniusban aláírt partnerségi és barátsági chartát, amely szerinte az éppen „elvonókúrára” fogott Moszkva új globális szerepvállalására csábít, miközben a gazdasági nehézségek eleve arra szoríthatják az orosz vezetést, hogy a történelmi birodalmi hagyományok élesztgetésében keresse belpolitikai bázisának kiszélesítését. Henry Kissinger azt a jóslatot is megkockáztatta, hogy ha Moszkva megkísérli újra központosítani volt birodalmát, az a jugoszláviainál is súlyosabb katonai konfliktus kirobbanására vezethet.

Az orosz — különösen az ellenzéki — sajtó gyakran cikkezik arról, hogy a „civilizált Nyugatot” Nagy Péter óta Wilson 14 pontján keresztül napjainkig soha nem elégtette ki egy valóban erős Oroszország, és hagyományai vannak, hogy a perifériák nacionalizmusát tudatosan szították Moszkva ellen. A Pravda a következőket idézte a *The Independent* 1990. február 26-i számából: „Már jóval azelőtt, hogy Mihail Gorbacsov reformjai megnyitották a nacionalista jellegű ellenzéki, elégedetlenségi megnyilvánulások szelepeit, a nyugati felderítés felismerte, hogy a Kaukázusontúlt és Közép-Ázsiát fel lehet használni a helyzet destabilizálására a Szovjetunióban.” S még korábban, amikor Bush elnökké választása után megjelent a Fehér Házban,

íróasztalán már ott feküdt a Heritage Foundation kutatóközpontjának ajánlása: „Az új kormányzatnak keresnie kell a lehetőséget, hogy a muzulmán fundamentalizmust felhasználja Kazahsztánban, Kirgíziában, Tadzsiszisztánban, Türkmeniában és Üzbegisztánban.”

Zbigniew Brzezinski 1988 januárjában Londonban tartott előadásában — hangsúlyozva, hogy Nyugat érdekelt a szocialista országok belső „robbanásaiban” és azok elősegítésében — perspektivikus területeknek nevezte a nemzeti kérdést és az emberi jogokat, gazdasági vonatkozásban pedig a nyugati mechanizmusok bevitelét.

Oroszországi közvélemény-kutatások azt mutatták, hogy a *Nyugat segélypolitikája* ugyancsak egy *hatalmi politika burkolt vagy kevésbé burkolt szándékai szintjén kerül megítélésre*. Már 1992 elején ismertté vált, hogy Belgium megelőzte az Egyesült Államokat a segélyszállításban, amit az amerikai demokrata párti ellenzék és a liberális sajtó élénken bírált, miközben a konzervatív republikánusok a „tegnapi ellenség” túlzott támogatását kifogásolták. Az orosz sajtó megemléktette, hogy Bush elnök 1992–93-ban évi átlagban 325 millió dollárt szánt emberiességi segítségre a FÁK tagállamainak, míg Salvadorban a „kommunizmus elleni harcra” évente 500 millió dollárt fordított. Amikor pedig távlati meghirdetésre került a 24 milliárd dolláros segélyprogram, a Moszkvába látogató amerikai pénzügyminiszter közölte, hogy Oroszországnak a Nemzetközi Valutaalappal összehangolt célokat kell elérnie, a japán miniszterelnök pedig az „északi területek” kérdésének rendezését jelölte meg feltételnek.

Oroszországban szokatlan látványt nyújtott a NATO szállító repülőgépeinek tömeges megjelenése, s még szokatlanabb volt, hogy a volt Szovjetunió közel 30 városába tartó gépeket egy „Pentagon-tábornok” Moszkvából irányította. „Saját gépeinkkel nem szállíthatnánk a segélyt?” — hangzott a gyanakvó kérdés. „Hagyjuk, hogy kiskanállal etessenek, vagy észhez térünk?” — hangzott a másik.

Andranyik Migranjan, a FÁK kutatóközpontjának igazgatója alapproblémát vetett fel a Magyar Nemzetnek adott novemberi nyilatkozatában. „Kozirevék tévesen mérték fel Oroszország helyét és szerepét a posztkommunista világban. Túlzottan hangsúlyozták a nyugati orientációt és lényegében elhanyagolták Oroszország sajátos nemzeti érdekeit. *Jelenleg Oroszország egyoldalúan támogatja az Egyesült Államok és a NATO külpolitikai kezdeményezéseit, cserébe viszont vajmi keveset kap*. Tudjuk például, hogy Moszkva csatlakozása a Líbia, Irak és Jugoszlávia elleni szankciókhoz mintegy 16 milliárd dollárnyi bevételtől fosztotta meg az orosz gazdaságot, miközben az ígért nyugati segítség helyett csak nevetséges alamizsnákhoz jutunk hozzá, s akkor is csak megalázó procedúrák után” — jelentette ki a politológus-professzor 1992 végén, még az oroszországi kormányváltás előtt. Interjúja végén megállapította: „Nyugat egy engedelmes, csendes Oroszországot akar, és ha egy miniszter ennek szellemében cselekszik, soha nem mond nemet, kiválónak, reformernek minősül, bírálói pedig reakciósnak. De ez így sokáig nem mehet. Csak addig, amíg káosz van.”

Pedig Andrej Kozirev orosz külügyminiszter az AP amerikai hírügynökségnek adott 1992. november 17-i nyilatkozatában a jelszói reformok amerikai támogatását sürgetve figyelmeztette Washington, hogy „egy harmadik világbeli Oroszország első osztályú nukleáris fegyverkészlettel nagyobb veszélyt jelent, mint egy fejlődő,

demokratikus Oroszország". Sőt, visszautasította az olyan állításokat is, mintha az Egyesült Államok maradt volna az egyetlen szuperhatalom a Szovjetunió összeomlása után.

Valószínűleg nem ok nélkül jegyezte meg Alekszandr Ruckoj orosz alelnök december 2-án, a Népképviselők Kongresszusán, hogy egy válságelhárító programnak a gazdasági realitásokat, Oroszország belső tartalékait, lehetőségeit kell tekintetbe vennie, és nem „ködös reményeket arra, hogy a külföld majd segít”. Senki nem támaszt magának saját kezével konkurenséket, és nem a Nemzetközi Valutaalap feladata, hogy stabilizálja pénzügyrendszerünket — hangsúlyozta Jelcin akkori helyettese.

A nukleáris elrettentés fennmaradása

Az egypólusú világ tételének különösen ellentmond a nukleáris elrettentés fennmaradása. A kétpólusú világrend, amely 1947-től konfrontációs jelleggel alakult ki, hamarosan lehetőséget kapott arra, hogy főszereplői az atomfegyverre és annak célba juttató eszközeire támaszkodva építsék ki a háború megelőzésének stratégiáját. Két pólus mellett az elrettentési doktrína címzettjei mindig világosan és egyértelműen azonosíthatók voltak, ez — az ellenfél mind jobb megismerésével párosulva — kiszámíthatóságot és bizonyos stabilitást adott a helyzetnek. A központi válságok élüket vesztették és megoldódtak, a „helyettesek háborúi” a harmadik világban zajlottak.

Az 1989–92-es európai változások után a nukleáris elrettentés nehezebbé vált. Elmosódottabb lett a potenciális ellenség fogalma, politikai és stratégiai alapállása, szándéka és sebezhetősége, a globális elrettentés kisebb „al-egyensúlyokra” bomlott, eltérő stabilitási és hitelességi fokkal, egészen véve nőtt a bizonytalanság. A harmadik világ országai, amelyek korábban a két „fő elrettentő” ellenőrzése alatt álltak, nagyobb játéktérre kaptak, alig ellenőrizhető dinamikára tettek szert, amint ezt Irak 1990–91-es magatartása is mutatta.

Az Egyesült Államoknak nagyobb, Oroszországnak kisebb mértékben, de szembe kellett néznie ilyen kérdésekkel: mi történik, ha az ellenség nem egészen ellenség, ha többé pontosan nem azonosítható? Mi történik, ha az ellenségkép már békeidőben nem lehet teljesen egyértelmű, ha a nukleáris tervezés nem tud pontos célokat megjelölni? Milyen elrettentési értékű egy olyan atompotenciál, amelynek célpontjai többé egyértelműen és pontosan nem meghatározhatók?

Míg Nyugaton ezek a problémák úgy csapódtak le, hogy helyváltoztató, légi indíttatású, általában nagy rugalmasságú hadászati rakétákra kell átállni, vagy a hagyományos katonai egyensúlyok lényegesen bizonytalanabb koncepcióihoz kell visszatérni, Oroszországban azt rögzítették, hogy az Egyesült Államok és a NATO, ezen belül Nagy-Britannia és Franciaország is lecövekelt a nukleáris elrettentés mellett, s ez alapján véve a volt Szovjetunió ellen irányul. Következésképpen maradt és marad a két pólus, Moszkvának tehát nem célszerű lemondania hadászati támadó fegyverrendszereinek jobbik feléről. Deklarálhatja ugyan, hogy interkontinentális ballisztikus rakétái többé nem irányulnak amerikai célpontokra, de ezt Washington bizonyíthatatlannak tartja és semmi jelét nem mutatja ebben a vonatkozásban a kölcsönösség szándékának.

Az egykori szovjet sajtó még annak idején átvette a The Washington Post 1991.

július 21-i jelentését, amely szerint az amerikai katonai vezetés 10 ezerről 7 ezerre csökkentette a Szovjetunióval esetleg megvívandó nukleáris háborúban megsemmisítésre kijelölt célpontok számát. A Richard Cheney amerikai védelmi miniszter által jóváhagyott lista azért lehetett szűkebb a korábbinál, mert a szovjet csapatok kivonulása miatt megszűntek a kelet-európai célpontok, a hagyományos fegyverzet csökkentéséről szóló szerződés végrehajtása keretében csökkent a szovjet hadsereg hagyományos ereje, javult az amerikai rakéták pontossága és Washington a korábbinál megbízhatóbb adatokkal rendelkezik a szovjet haderő sebezhetőségéről.

Marlin Fitzwater, a Fehér Ház szóvivője 1992. január 27-én üdvözölte Borisz Jelcin orosz elnöknek azt a bejelentését, hogy a Moszkva ellenőrzése alatt álló rakéták „a jövőben nem irányulnak amerikai városokra”, de hozzátette: nincs változás az amerikai rakéták célpontjaiban. A korábbi Szovjetunió fegyvertára lényegében nem változott, a korlátozási és csökkentési megállapodásokat kell végrehajtani, az egyoldalú leszerelési ígéreteket teljesíteni — hangsúlyozta az amerikai elnöki szóvivő.

Amikor a Pentagon vezetője 1992 májusában aláírta — átdolgozott változatban — a Vezérelvek a védelmi tervezéshez című terjedelmes okmányt, az oroszországi vezetés és sajtó természetesen nagy figyelmet szentelt „a katonai konfrontációk hét lehetséges forgatókönyvének”, de konstataulta: Oroszország hadászati objektumai az elsőrendű amerikai célpontok között maradnak.

Alig szűnt meg létezni a Szovjetunió, a NATO-tagállamok hadügyminiszterei 1991 decemberében, veszélyforrásnak minősítve a volt Szovjetunió területét és a Közel-Keletet, kilátásba helyezték „atomfegyverek szelektív alkalmazását a katonai konfliktus megszüntetése érdekében”. Az Egyesült Államok és a NATO azóta is ismételten jelezte, az atomfegyvert csak végső eszközként, de bizonyos körülmények között elsőként alkalmazhatja. Az atomfegyvereket továbbra is szigorú politikai ellenőrzés alatt tartják, de az atomfegyver elrettentő hatása továbbra is stratégiájuk egyik pillére marad.

Oroszország megállapította, hogy aki elsőnek tett szert nukleáris fegyverekre, valószínűleg utolsónak fog lemondani róluk, s Kínán és az egykori Szovjetunióon kívül más ország még az atomfegyver elsőkénti alkalmazásától sem lesz hajlandó elállni, nemhogy az azzal való fenyegetéstől.

Ami a „hét forgatókönyvet” illeti, azt az amerikai vezérkari főnökök egyesített bizottságának munkacsoportja dolgozta ki az illetékes hadügyminiszter-helyettes utasítására. A Pentagon hangsúlyozta, hogy nem prognózisról van szó, hanem „a potenciális veszély illusztrálásáról”. Esettanulmányként szerepelt a Perzsa-öböl, a Koreai-félsziget, a Fülöp-szigetek és Panama, de az orosz érdeklődést az a forgatókönyv váltotta ki, amely egy Moszkvában újonnan hatalomra kerülő tekintélyuralmi kormány nemzetiségi fellépéseinek következményeit ecsetelte. Moszkva Minszk támogatásával orosz autonómiát követel a baltiaktól, kis türelmi idő múltán 18 orosz hadosztály, 6 fehérorosz hadosztály támogatásával, csapásokat mér a lengyel—litván határnál, Litvánia segítséget kér a NATO-tól, amely „gyorsan reagál” és 90 nap alatt győz — legalábbis a The New York Times 1992. február 17-i forgatókönyv-ismertetése szerint. Az amerikai tervezők menségére legyen mondva — mutattak rá orosz kommentátorok —, hogy nekik „a legrosszabb változatból kellett kiindulniuk”.

A felderítés folytatódik

Az Oroszországi Föderáció és a Független Államok Közössége katonai hatóságai — gyakorta természetesen a megfelelő ellenintézkedéseket sürgetve, saját lehetőségeik szűkös voltára panaszkodva — az Egyesült Államok és a NATO változatlanul intenzív hírszerző és felderítőtevékenységéről számolnak be. Ehhez a sajtó gazdag kül- és belföldi adalékokkal szolgál.

Így nem maradt titok, hogy az amerikai Központi Hírszerző Hivatal (CIA) akkor új igazgatója, Robert Gates 1991. december 4-én, beosztottai előtt mondott első, programadó beszédében közölte: az intézmény a hidegháború befejeződése ellenére éves költségvetésének felét fordítja 1992-ben a „szovjet” helyzet tanulmányozására, ottani információszerzésre. Ugyanez a Gates egy évvel később, 1992. december 8-án a *The Wall Street Journal*-nak arra panaszkodott, hogy aránytalanul csökkentik intézménye költségvetését, „ennek következtében nem tudják figyelemmel kísérni Oroszország bizonyos katonai tevékenységeit”. A lap olyan értesülést szellőztetett, hogy 1,6 milliárd dollárt töröltek a CIA — egyébként titkos — költségvetéséből, s hogy az amerikai hírszerző szervek évente összesen 30 milliárd dollárt kapnak.

Az oroszországi légvédelmi csapatok „főtörzse” 1992. február 15-én nyilatkozatban erősítette meg, hogy a szomszédos országok légteréből végrehajtott felderítés nem csökkent. Április 16-án a Krasznaja Zvezda — beszámolva arról, hogy egy adott időpontban mintegy hatezer repülőgép tartózkodik a FÁK légterében és az államközi biztonsági határok közelében — idézett egy ügyeletes tisztet, akinek egyetlen műszak alatt különböző nyugati országok 13 felderítőtevékenységet végző gépét kellett figyelemmel követnie.

Az oroszországi belpolitikai helyzet feszültebbé, a külpolitika zavarosabbá válásával 1992 végén jó néhány kompromittáló körülmény került az orosz és a világsajtó hátsóbjaira. A moszkvai Szovjetszkaja Rosszija november 22-én azt írta, hogy Borisz Jelcin amerikai sugalmazásra, közelebbről a CIA elképzelései szerint hajtja végre az oroszországi reformokat. Az orosz elnök környezetének több tagja, így Gennagyij Burbulisz államtitkár, Mihail Poltoranyin sajtóminiszter és mások az amerikai titkosszolgálat, a CIA befolyása alatt állnak — írta a konzervatív körök szócsövének ismert lap, felfedve, hogy az említett politikusok amerikai továbbképzésen, tanulmányúton vettek részt, konkrétan egy olyan intézet szervezésében, amely kezdettől fogva az „orosz birodalom” felszámolásán ügyködött.

A Szovjetszkaja Rosszija hasonlóan gyanúsnak tartotta, hogy amikor Robert Gates 1992 őszén „rejtélyes” látogatáson Moszkvában járt, a CIA főnökét Jelcin „példátlan módon” személyesen fogadta.

De amerikai „leleplezés” is rendelkezésre áll. A Boston Globe 1992. november 15-i számában azt írta, hogy az amerikai központi hírszerzés a magyar, a lengyel és a litván titkosszolgálatok bevonásával aktív kémtevékenységet folytat Oroszország ellen. A lap szerint a kelet-európai és a baltikumi segédlettel folytatott kémkedésre 1992 júliusában kapta meg a Fehér Ház engedélyét a CIA. Bár az Egyesült Államoknak gazdag lehetőségei vannak a nyílt és közvetlen értesülésszerzésre, Washington „rendkívüli mértékben bizalmatlan az oroszországi lehetséges politikai változásokat illetően” — jegyezte meg a Boston Globe, idézve egy magas rangú amerikai kor-

mánytisztviselő következő elbeszélését: „A CIA titokban megvásárolja a volt szovjet köztársaságokban a legkorszerűbb szovjet fegyvereket. Elsősorban a déli államok készségesek a fegyverek eladásában, s már amerikai tulajdonba jutottak volt szovjet harcászati rakéták, a legkorszerűbb repülőgépek. A CIA a vásárlásokkal hármas célt követ: bizonyosságot akar szerezni arról, hogy a haditechnika terén megelőzik Oroszországot, az orosz technológiai újításokat fel akarja használni az amerikai fegyvergyártásban, illetve információkat akar szerezni arról, hogy az orosz fegyverek milyen erőt képviselhetnek a lehetséges ellenfelek — elsősorban a harmadik világ egyes országainak — birtokában.”

Az atomerőművek és atomreaktorokra hallatlanul érzékennyé vált világunkban élénk visszhangot keltett, hogy egy amerikai és egy orosz atomhajtóműves tengeralattjáró 1992. február 11-én összeütközött a Barents-tengeren, a Kolai-öböl bejáratától nem messze. Az amerikai haditengerészet képviselői első ízben ismerték el, hogy a Batou Rouge nevű, 7000 tonna vízkiszorítású tengeralattjáró felderítési feladatokat végzett az északi orosz partok előtt, az északi flotta fő támaszpontjai közelében. Cheney amerikai védelmi miniszter úgy nyilatkozott, hogy nem lepődött meg az incidensen, és nem lát okot az amerikai haditengerészet műveletei jellegének megváltoztatására. „Tevékenykedik ott néhány tengeralattjárónk. Ez biztonságunk fontos eleme és nincs okom feltételezni, hogy volna olyan fundamentális probléma, amely politikánk változtatását tenné szükségessé” — jelentette ki az amerikai miniszter.

Mint kiderült, az orosz kormány a szóban forgó térséget a parti vizekhez tartozónak minősítette, az amerikai fél viszont ezt nem fogadta el és szerint az összeütközés semleges vizeken történt (egyébként a parttól 25—26 kilométerre). Március 25-én reggel az orosz haditengerészet szinte ugyanebben a térségben lemerült állapotban haladó újabb idegen tengeralattjáróra bukkant, amely miután felfedezték, hidroakusztikai zavarást alkalmazva és manőverezve távozott a nemzetközi vizek irányában.

Az egykori szovjet—amerikai tengeri határok megvonásáról egyébként még 1990. június 1-jén Washingtonban írt alá egyezményt Eduard Sevardnadze akkori szovjet és James Baker amerikai külügyminiszter. A tizennégy évi tárgyalások eredményeképp létrejött megállapodást az utóbbi időben keményen bírálta az orosz sajtó nemcsak azért, mert Sevardnadze 50 ezer négyzetkilométeres tengerrészt „ajándékozott” az amerikaiaknak, hanem azért is, mert az amerikai tengeralattjárók ismét közelebb férkőzhetek az orosz partokhoz. Nyikolaj Iljin professzor, a nemzetközi tengerjog szakértője feltette a kérdést: „Alaszka 1867-es eladását, ezt a szégyenletes ügyletet, amelyet eltitkoltak az orosz nép elől, a cári tisztviselők és II. Sándor cár családtagjai korrupszával magyarázzák. De mivel magyarázható az 1990-es alku? Talán itt is önző személyi indítékok vannak a háttérben?”

A hatalom kivetítésének amerikai jelszava, az előretolt pozíciók doktrínája, konkrétan az Egyesült Államok sokféle külföldi jelenléte különösen azóta szálka az oroszok szemében, mióta Moszkva visszaszorult a kontinensek és világtengerek nagyrészeről. Észrevételezik, hogy az Egyesült Államok ugyan tucatszám zárja be külföldi támaszpontjait, százezerszám szállítja haza külföldön állomásoztatott katonait, de erősíti tengeri és légi kapacitását a gyors visszatérés vagy a válságkörzetekben való gyors megjelenés érdekében, és ilyen értelemben nem hagy „végleges vákuumot”.

Ami az egykori Szovjetunió számára „internacionalizmus” volt, az a jelenlegi Amerika számára a barátokhoz és szövetségesekhez való globális ragaszkodás, segítségnyújtási készség, elsősorban katonai értelemben, más NATO-országok számára pedig intervenciók eltökéltsége a harmadik világban, főként volt gyarmataik vonatkozásában.

Régi kapcsolatok — új polarizáció

Moszkva számára a legutóbbi hónapok a nemzeti érdekek érvényesítése jegyében olyan *baráti kapcsolatok felújítását hozták, amelyekben a partner nem tűnt ki Nyugat-barátságával*, sőt ideológiailag Európában már elparentált eszmerendszerhez kötődött.

Novemberben az orosz vezetés olyan vonalra állt, amely szakítani látszott a havannai rendszer közeli összeomlását a „karibi Sztálin” küszöbön álló bukását hirdető felfogással. Oroszország ismét kőolajat szállít, atomerőművet épít Kubának és fenntartja Havannától nem messze azt a nagy teljesítményű rádióelektronikai központot, amely rögzíti a rakéták és űrhajók indítását, lehallgatja az étert szinte az egész nyugati félteke fölött. Közben az orosz sajtó arra tesz célzásokat, hogy Bushnak előbb kell távoznia az államfői bársonyszékből, mint Fidel Castrónak.

Decemberben Borisz Jelcin monumentális közös nyilatkozattal zárta pekingi látogatását, *magáévá téve Kína összes főbb világpolitikai elveit*, bensőséges barátságot és szoros együttműködést hirdetve egy olyan rendszerrel amelynek hitvallását ma emlegetni is tapintatlanság Közép-Kelet-Európában.

Az oroszországi politikai és katonai vezetés az elmúlt év végén, az új év elején „leporolta” a balkáni kapcsolatokat és felismerte, hogy ez a viharos félsziget közelebb van Oroszországhoz, mint Amerikához, hogy nemcsak az új partnerek, hanem a régi kipróbált barátok véleményére és érdekeire is oda kell figyelni, s hogy a délszláv váltságban érintett ottani felek magatartásának kiegyensúlyozott megítélése, a felek tárgyalóasztalhoz ültetése, nem pedig világháborús tűzfészek kialakítása jelenti a megoldást. Amikor az Oroszországi Föderáció Legfelsőbb Tanácsa december 17-én elvetette mindennemű boszniai katonai beavatkozás lehetőségét, ellentmondásba került nemcsak az ország külügyminisztériumával, hanem elnökével is. Mindenesetre nem könnyítette meg sem az ENSZ, sem az EBEÉ, sem a NATO dolgát.

Kereskedelmi háború vagy együttműködés!

Oroszországot sérti és konfrontációba taszítja az a kereskedelmi háború, amelyet az Egyesült Államok indított ellene, főképp a katonai és félkatonai termékek vonalán.

1992 tavaszán az oroszországi Glavkoszmosz konszern megállapodott az Indiai Űrkutatási Szervezettel (ICRO), hogy 250 millió dollár értékben rakétahajtóműveket szállít neki *indiai távközlési műholdak felbocsátásához*. Washington, arra hivatkozva, hogy az ügylet megsérti a rakétatechnológia átadásának ellenőrzéséről szóló nemzetközi szerződés rendelkezéseit, *két évre megtiltotta amerikai társaságoknak, hogy együttműködjenek a két szervezet bármelyikével*. Bár a Jelcin-kormányzat értesítette az Egyesült Államokat, hogy tartani kívánja magát az említett szerződés kereteihez, tény, hogy sem Oroszországot, sem Indiát nem vonták be annak kidolgozásába. Moszkvában az amerikaiak „kirívó tapintatlanságról” beszéltek, különösen az-

után, hogy Oroszország politikai okokból beszüntette közel-keleti fegyverszállítást, az Egyesült Államok pedig folytatta azt.

Bár az amerikai kongresszus üldását adta amerikai mesterséges holdak szovjet—orosz gyártmányú rakétákkal való felbocsátásához, ez is akadályokba ütközött. A felbocsátás amerikai Titan rakétával 120 millió, az „európai” Ariane-nal 80 millió, az orosz Protonnal 56 millió dollárba kerül. A konkurenciától való félelem hiúsította meg a Szojuz—TM orosz teherhajók amerikai megvásárlását esetleges ürmentési célokra, bár ez a megoldás az USA-nak 70—80 százalékkal kevesebbe került volna, mint a saját tervezés és kivitelezés.

Az Egyesült Államok gátolja az orosz uránium, kőolaj, színes- és nemesfémek behozatalát és bár bírálja az orosz atomerőműveket, végül is úrkutatási célokra orosz mini-reaktort vásárolt, mert hasonló kidolgozása ott milliárdokba került volna. A javulás jeleként 1992. október 26-án az oroszországi Energomas „történelmi” szerződést kötött a floridai Pratt and Whitney Space Propulsion társasággal orosz rakétaberendezések kizárólagos amerikai értékesítéséről. Mindenekelőtt a világ ma legerősebb folyékony tüzelőanyagú rakétájáról, a szovjet kifejlesztésű RD—170-ről van szó, amelyet a NASA kíván hasznosítani és esetleg az Egyesült Államokban gyártatni, foglalkoztatási gondok enyhítésére, mint Robert Wolfe, a floridai társaság alelnöke elmondta.

1992. november 19-én a Pentagon azon „baráti” országok listájára tette Oroszországot, amelyektől katonai technika vásárolható az amerikai hadsereg szükségleteinek fedezésére. Georgij Hizsa orosz miniszterelnök-helyettes 1992. november 18-i interjújában ennek ellenére is azzal vádolta Nyugatot, hogy fokozottan kiszorítja Oroszországot a nemzetközi fegyverpiacról, s az Egyesült Államok külön állhatatos erőfeszítéseket tesz, hogy akadályozza orosz fegyverek eladását, miközben saját fegyverexportját növeli.

Ez azért is érzékenyen érinti Moszkvát, mert 1993-ban az állami megrendelések elmaradása miatt közel 90 haditechnikai termék előállítását kénytelenek a gyárak leállítani, ezek között vannak a MIG—29-es és MIG—31-es repülőgépek, a T—72 HM és T—80 U típusú harckocsik és mások. Orosz kommentátorok nem is felejtik el emlegetni, hogy a 24 milliárd dollár, amelyet a nyugati segély-ígéreteken szerepeltetnek, mindössze egyötöde az orosz fegyverpiaci veszteségeknek.

Nyugat szemlátomást megosztott abban a kérdésben, hogy szabad-e Oroszországot hadiipari termelő és exportáló nagyhatalom kategóriába engedni, illetve hogy világpiaci aktivizálódása végső fokon előnyös-e vagy hátrányos Nyugat gazdasági és biztonságpolitikai érdekei szempontjából. Még nagyobb probléma, hogy a magas képzettségű oroszországi szakembergárdát „otthon maradásra” ösztönözzék-e, vagy ilyen értelemben is „leszereljék-e” Oroszországot, vállalva esetleg azt a kockázatot is, hogy a szakemberek egy része nem a nyugati eszmerendszerű országokba vándorol.

Partner vagy „legyőzött” nemzet?

Oroszország sorsának, jövőjének alakulása szempontjából jelentőséget nyerhetnek azok a nemzeti érzések, amelyek a „nagyorosz nemzeti büszkeséghez” állanak közel és feltétlenül nagyhatalmi státusz kivívását szolgálják. Ezekben az érzésekben ma a keserűség, a sértegettség, a megalázottság a meghatározó, de érlelődik az összeszedettség, a rendteremtés követelése, a nemzetközi megbecsülés visszaszerzésére, a világ ügyeiben való nyomatékos állásfoglalásokra irányuló törekvés.

Szergej Mikojan, az egykori szovjet vezető fia, aki a washingtoni Georgetown egyetemen tanít, a *The New York Times* 1992. március 25-i számában erőlesen szögezte le: senki nem győzte le Oroszországot, hanem maga győzte le a bolsevik rendszert, ezért képtelenség, ha egyesek a *Pentagonban úgy kezelik az oroszokat, mint elődeik Németországot és Japánt 1945-ben*. „Senkinek nincs erkölcsi joga egy nagy nemzetet legyőzöttként kezelni: ha túl sokáig teszik, ez erős visszahatást válthat ki” — figyelmeztetett az ifjabb Mikojan.

„Katonaságban” fogalmazott Jurij Sztjepanov tábornok, az orosz biztonságügyi minisztérium katonai elhárítási főiskolájának parancsnoka a *Krasznaja Zvezda* 1992. július 11-i számában: „Az ellenfél — márpedig ilyen van, miközben szavakban mindenki testvérünknek vallja magát — büntetlenségben reménykedik, mai gyengeségünkben bíz, arcátlan és kihívó. Azt hiszi, minek velünk teketóriázni, legyengültünk, térdre kényszerültünk. És csapásokat mérnek, ahol csak tudnak, bízva abban, hogy nem lesz bosszú. És csodálkoznak, amikor a csapások nem ülnek, amikor megkapják a visszajáró pénzt.”

Az erő és az önállóság igénye egyrészt abból a felismerésből fakad, hogy amíg Oroszországban és a Független Államok Közösségében nem teremtenek egyetértést és rendet, addig „volt nagyhatalomként” fog beszélni a világ erről a térségről, másrészt abból a történelmi tényből, hogy amikor Oroszországnak nincs saját külpolitikája, mások csinálják helyette.

Andrej Kozirev orosz külügyminiszternek még november 16-án is úgy kellett fogalmaznia, hogy *az orosz külpolitika nem amerikai, de nem is európai irányultságú*. Andrej Fjodorov, Szergej Kurginjan és más oroszországi politológusok nyugati lapokban azt hangoztatták, hogy „a nyugati világból származó konfliktusmegoldási modellek alkalmazásához a mi politikai tudatunk nem elegendő”, illetve, hogy a Nyugatnak nincs jövőperspektívája, a nyugati értelemben vett emberi jogok látszatterékek, s Oroszországnak saját útját kell keresnie.

Moszkvában még él annak a 80-as években megfogalmazott jellemzésnek az emléke, amely szerint a Szovjetunió „Felső-Volta, rakétákkal”, rakétái nélkül pedig a harmadik világhoz sorolandó. Kezdi keresni viszont, mi adódik az ország roppant kiterjedéséből, a hatalmas népességből, a felhalmozott szellemi potenciálból, a gazdag természeti adottságokból, a nemzetközi szervezetekben kivívott pozíciókból. Felmérik, milyen károkat okozott a Szovjetunió körüli „ütöző övezet” megszűnése, az egyenlőtlen leszerelési megállapodások — egyébként kényszerű — végrehajtása, a katonai-erkölcsi potenciál jó ideje tartó eróziója.

Pavel Gracsov orosz védelmi miniszter 1992 júliusában egyik londoni előadásában hangsúlyozta, hogy *Oroszország nem tart ellenfelének egyetlen államot sem, de ha a nemzetközi viszonyokban kívánatos felváltani az erőegyensúlyt a biztonság egyensúlyával, akkor ennek új minőségű bizalmon kell alapulnia*. Oroszország lemondott a fegyverek számszerűségi viszonyain alapuló paritásról az Egyesült Államokkal, de véleményegyeztetésre tart igényt a biztonság és a hadászati stabilitás kérdéseiben. „Meggyőződésem, hogy az átmeneti időszakot kísérő negatív jelenségek átmeneti jellegűek és a világ az elkövetkező években szemtanúja lesz egy nagy Oroszország újjászületésének, amely méltó helyet foglal el a világ legfejlettebb államai között” — mondta a miniszter.

Az orosz államfő, Borisz Jelcin pedig 1992. november 23-án a védelmi minisztérium kollégiumának ülésén a katonai költségvetés kapcsán leszögezte: „Oroszország világhatalom volt és marad. Geopolitikai helyzetéből és potenciális lehetőségeiből adódik ez. Mint elnök és mint főparancsnok minden lehetőséget elkövetek, hogy Oroszországnak a világközösségben elfoglalt helyét megillető korszerű hadserege legyen.” Jelcin ezúttal is megerősítette, hogy az orosz katonai potenciál alapját a jövőben is a hadászati nukleáris erők jelentik.

Világos, hogy egy atom- és rakéta-nagyhatalom, amelynek jogelődje kiváltságos helyzetű tömbvezető volt, nem kíván negyedrendű résztvevő lenni egy másik katonai csoportosulásban, sokkal inkább egy „józan szembenállás” méltányos együttműködéssel kombinált módozatait keresi.

Az orosz sajtóban mind több óvatos figyelmeztetés jelenik meg, hogy Oroszország ne adja fel szuverenitását sem a NATO, sem a „világkormány”-vá váló Biztonsági Tanács javára. Az elemzők hangsúlyozzák: *Oroszország vagy a FÁK — akár az ENSZ-en keresztül végbemenő — atlantizálódása belesodorná ezeket az országokat a fejlett és a fejlődő országok konfliktusába, szembeállítaná Kínával és a muzulmán államok tömegével, nem beszélve arról, hogy a hadsereg „idegen parancsnokság alá kerülne”, egyebek között olyanfajta intervencionizmus szolgálatában, amilyenre a Líbia, Irak, sőt Jugoszlávia és Szomália körüli fejlemények mutatnak példát. Ez a szemléletmód nehezen fér össze az egypólusú világ sémájával, még kevésbé egy olyan szerep vállalásával, amelyet az egyetlen pólus „alpólusaként” kellene betölteni.*

Az 1993-as esztendő hatálybaléptetési és végrehajtási problémákkal terhelt, de világtörténelmi léptékű fegyverzetkorlátozási megállapodásokat hozott, amelyek főszereplői: Oroszország és az Egyesült Államok. Vitán felül áll, hogy a tömegpusztító fegyverek birtoklása még ma is bizonyos súlyt ad a hatalmaknak és e fegyverekről alkotott elképzeléseik, a tömegpusztító arzenálok jövőjével kapcsolatos koncepcióik e hatalmak egymáshoz való viszonyának is fő mutatói.

Január 3-án csúcstalálkozó keretében orosz—amerikai szerződést írtak alá a hadászati támadó fegyverrendszerek kölcsönös korlátozásáról és csökkentéséről. Bár a szerződés katonailag előnyösebb az Egyesült Államoknak, Oroszország a SALT-megállapodásokhoz hasonlóan ezúttal is hozzávetőleges paritásra igényt formáló „szuperhatalmi” szerződő félként jelent meg. Washington Oroszországra bízta Fehéroroszország, Kazahsztán és Ukrajna szovjet eredetű hadászati támadó fegyvereinek „begyűjtését”, nem utolsósorban annak megíúsítását, hogy Ukrajna a világ harmadik atomhatalmává váljék, megelőzve potenciáljában Kínát, Franciaországot és Nagy-Britanniát.

Január közepén aláírásra bocsátották a vegyi fegyverek teljes tilalmáról szóló sokoldalú egyezményt, amely végül is Moszkva számos eredményének bélyegét viseli magán. Ezek ellentételezéseként, egyben a vegyi- és atomleszerelés kapcsolódásának amerikai felismerését kérte az orosz külső felderítés főnöke, Jevgenyij Primakov, amikor utalt arra, hogy az arab országok azért nem hajlandók aláírni a vegyikonvenciót, mert Izraelnek — az elnéző nyugati magatartásnak köszönhetően — van atomfegyvere. „Oroszország lemondott arról, hogy a világot baráti és nembaráti országok csoportjára ossza. Ugyanezt várja el nyugati partnereitől” — hangzott a nyomatékos ajánlás.

Oroszország felkínálta együttműködését az Egyesült Államoknak a tömegpusztító fegyverek elterjedése megakadályozásának közös ügyéhez, és egyféle közös világlelősség jegyében hirdette meg nyugati és keleti kapcsolatépítésének kiegyensúlyozottságát. Peking és Újdelhi barátsága 1993-ban legalább annyira érdekelte Moszkvát, mint a magas szintű kapcsolatépítés az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével, talán hűvösebb, de korrekt és kooperatív alapon.

Egy erős, a Független Államok Közösségének tagállamai között a stabilitást helyreállítani képes Oroszország igényét tolmácsolta Moszkvában az év elején egy négycsillagos amerikai NATO-tábornok, John Shalikashvili, aki eldicsekedett azzal, hogy apja 1916-ban egy elit orosz lovasezredben szolgált. A tábornok, aki a NATO európai erőinek főparancsnoka, kijelentette: „Oroszország nagy ország, sok tekintetben meghatározza az európai rendet. Most lehetőségünk van egy egységes, békés és virágzó euro-atlanti közösség megteremtésére. Tudjuk, hogy stabilitás nem születik egy gyenge Oroszországban. Nekünk erős Oroszország kell.”

Shalikashvili, aki 1993. január 27–30. között járt Oroszországban, jelezte, hogy Európában a 320 ezres amerikai katonai jelenlét 180 ezresre zsugorodott, 1996-ra talán csak 100 ezer amerikai katona marad kontinensünkön, de a teljes kivonás sem Washington, sem a NATO terveiben nem szerepel.

Az amerikai elnök- és kormányváltás időszakában különösen világossá vált, hogy Moszkva a regionális válságok témáin keresztül is „üzen” Washingtonnak, s hogy ez az üzenet nem marad egészen hatástalan. Az orosz vezetés lezárta azt a szakaszt, amikor Japán kivételével a világ minden nagyhatalmával megalapozta a konfrontációt kizáró, normális együttélési kapcsolatokat. A „fejbólogatás” után Moszkvában immár hangot kap, hogy a partnerség nem feltétlenül jelent konfliktusmentességet, hogy Oroszország partnerként igényt formálhat saját álláspontjára, nemzeti érdekei előítéletektől mentes tekintetbevételére. Borisz Jelcin ennek szellemében jelentette ki indiai útja előtt, hogy Oroszországnak megvan a saját véleménye az Irakkal és Jugoszláviával kapcsolatos nemzetközi válságokról, s hogy az Egyesült Államok cselekvésében olykor fellelhetők „diktátumirányzatok”.

Az orosz elnök megjegyzésének továbbfűzői arra figyelmeztettek, hogy az USA Irak elleni aránytalan katonai akciói az erő szélesebb alkalmazásának fenyegetését tartalmazták, s az amerikai vezénylettel elrendelt Jugoszlávia- és Szerbia-ellenes szankciók váltották ki a büntetlenség illúziójába ringatott horvát vezetés kalandorvállalkozásait. Ezek az elemzők Oroszország magatartásának önállóbbá, tárgyilagosabbá, sőt érdekorientáltabbá válását jósolták a Biztonsági Tanácsban, ahol az állandó tagság óriási kölcsönös ellensúlyozási lehetőségeket konzervál és ahol az „egy pólus” a múltban jobbra átmeneti jelenség volt.

Nagy László

Néhány gondolat a semlegességről

A szerző történelmi példákon keresztül vezeti le a semlegesség fogalmának alakulását. Tipikus példaként mutatja be Svájcot, Svédországot, Finnországot és Ausztriát, mint az ilyen státust valló és gyakorló államokat. Vázolja a semlegesség külső és belső feltételeit, körülményeit és az erre irányuló törekvések érvényesülésének lehetőségeit békében és háborúban. A cikk zárórésztében az európai változások tükrében, – az egyre gyakrabban felmerülő semlegességi törekvésekre reflektálva –, hangsúlyozza, hogy az igazi semlegesség Magyarország vonatkozásában is valójában az európai biztonsági rendszer keretében teljesezhet ki.

Napjainkban majd minden elemzés egyformán kezdődik: az elmúlt 2–3 évben gyökeres változások következtek be Európában. Nincs ebben semmi meglepő, hiszen a valóban mélyreható változások merőben új helyzetet eredményeztek a társadalmi és a nemzetközi életben. Az új helyzet pedig új elemzéseket – és új következtetéseket – igényel.

Vegyük szemügyre egy sajátos európai fogalom, a semlegesség tartalmának módosulását a végbement változások hatására. Az elemzés már csak azért is érdekes lehet, mert a volt VSZ-tagországok, valamint a Szovjetunió utódállamai sorra-rendre szembeesülnek a semlegesség igényének felmerülésével, mint valamiféle gyermekbetegséggel. A két évvel ezelőtt hirtelen divatossá vált magyar elképzelések mellett elegendő arra utalni, hogy például a négy ex-szovjet atomhatalom egyike – a hazánkkal is határos Ukrajna – félhivatalosan deklarálta semlegességi törekvéseit. Hogy a hasonló célok mennyire vehetők komolyan, annak megítéléséhez tekintsük át röviden a semlegesség fogalmát és történetét. Annál is inkább célszerű ezt megtennünk, mert a katonai, katonapolitikai, biztonsági értékelések során gyakorta hajlamosak vagyunk megfeledkezni erről a státuszról, az országok ezen kategóriájáról, figyelmünket a nagyhatalmakra, a katonai szövetségekre, magára a katonai erőre összpontosítva.

A semlegesség és a katonai erő természetesen nem egymást kizáró fogalmak. Éppen ellenkezőleg, a semlegességnek az a változata, amelyet Európában tipikusnak tekinthetünk, kifejezetten a fegyveres semlegesség kategóriájába tartozik: a semlegesnek nyilvánított országok ezen státuszukat katonai erővel szavatolják, biztosítják.

Svájc és Svédország — történelmi visszatekintés

Európában az állami szintű semlegesség fogalma a középkorban jelent meg a tengeri kereskedelemmel, pontosabban a tengeri kereskedelemhez kapcsolódó hábo-

rúskodásokkal összefüggésben. A magukat esetről esetre semlegesnek tituláló országok mind politikailag, mind katonailag passzív magatartást tanúsítottak, de a fegyveres erők (hadiflotta) fenntartásáról — éppen státuszuk nagyfokú bizonytalansága, nemzetközi jogi rendezetlensége miatt — eszük ágában sem volt lemondani.

A kontinentális (nem tengeri, tengerparttal nem rendelkező) országok esetében a semlegességi elképzelések később alakultak ki, mivel szárazföldi hadviselés során eleve nehezebb volt „kivívni” a kimaradás jogát. Mindenesetre már a kezdeti törekvések is egyértelműen feltételezték a katonai erő meglétét, amely erő biztosíthatta az adott ország szuverenitását még akkor is, ha a hadviselő felek valamelyike nem tartotta volna azt tiszteletben.

A kezdeti kísérletek során a semlegesség még nem jelentett nemzetközileg elfogadott jogi státuszt, és így általában nem is bizonyult tartós állapotnak (esetenként a körülmények változásával maga az érintett fél sem ragaszkodott kivételezett, de passzivitásra kényszerítő helyzetéhez).

Az első példaértékű nemzetközi aktsura a napóleoni háborúk végeztével, 1815-ben került sor, amikor az összes érintett európai nagyhatalom egyöntetűen és hivatalosan elismerte Svájc *örökös semlegességét*. A döntéshez a politikai okokon és a kölcsönös érdekeltségen túl erős lökést adott az a tény is, hogy Svájc területe — földrajzi adottságainál fogva — már abban az időben sem volt kimondottan alkalmas nagy létszámú hadseregek bevonásával folytatandó hadműveletekre.

A svájci példa egyik legfontosabb jellemzője, hogy élesen elhatárolja az ország semleges állapotának belső és külső garanciáit. Egyrészt a szerződést aláíró hatalmak maguk is garanciát vállaltak arra, hogy a kölcsönösen elismert és elfogadott semleges státuszt tiszteletben tartják, másrészt azonban szükségesnek tartották leszögezni, hogy maga Svájc is jelentős létszámú haderő fenntartásával köteles nyomatékot adni „senkihez sem tartozásának”. Az érdekelt hatalmak ugyanis elsősorban abban voltak érdekelték, hogy Svájc ne tartozzon senki máshoz, de egyikük sem szeretett volna ehhez állandó őrseget biztosítani.

Mint látjuk, az első tartósan bizonyult semlegesség máris a fegyveres semlegesség kategóriájába tartozott. Köztudott dolog, hogy Svájc azóta is Európa egyik legjobban felszerelt és felkészített haderejével rendelkezik, amelynek szinten tartására az európai átlagot jóval meghaladó mértékben áldoz anyagi eszközöket. A semlegességnek, a háborúkból való kimaradásnak ára van! Más lapra tartozik, hogy Svájcban van miből előteremteni a szükséges anyagi eszközöket. És ismét más lapra tartozik, hogy a svájci fegyveres erők minőségét, teljesítőképességét „élesben” soha nem próbálták ki a semlegesség elismerése óta. Úgy tűnik, senkinek nem volt kedve kipróbálni.

Habár a svájci példa követésre alkalmasnak bizonyult, mintegy egy évszázadig nem akadt másik, hasonlóan stabil státuszt produkáló semleges ország. Igaz, Belgium és Luxemburg beléptek a „semlegesek klubjába”, de kivételezett helyzetük rövid életűnek bizonyult. Az okok között belső és külső körülményeket egyaránt találunk. A belső okok közé tartozik, hogy sem Belgium, sem Luxemburg nem olyan jól védhető katonailag, mint a svájci hegyek. Ráadásul főleg Luxemburg túl kicsiny is ahhoz, hogy státuszának kellő fegyveres erővel adjon nyomatékot. Nyomósabbak voltak azonban a külső okok: az európai hatalmak elvileg ugyan egyetértettek azazal, hogy közöttük helyenként ütközőállamok, semleges országok jöjjenek létre,

gyakorlatilag azonban ez az egyetértés igen gyenge lábakon nyugodott és azt az első komolyabb nemzetközi vita el is söpörte.

Jelentősen megnehezítette a semleges státusz stabilizálódását az a tény, hogy készült a *nemzetközi jogi kodifikálás*. Többszöri nekirugaszkodás után 1907-ben került sor egy átfogó egyezmény kidolgozására Hágában, az ott rendezett békekonferencián. A hágai egyezmény definiálta a semleges országok jogait és kötelességeit szárazföldi, illetve tengeri háború esetére (ennek alapján nem meglepő, hogy az egyezmény túlnyomó többségben katonai előírásokat, illetve korlátozásokat tartalmazott).

A fentiekben vázlatosan foglalkoztunk a semlegesség belső és külső feltételeivel, körülményeivel. Most ki kell térnünk egy másfajta felosztásra, és meg kell vizsgálnunk a semlegességi törekvések érvényesülésének lehetőségeit *békeidőben*, illetve *háború időszakában*.

Békében (háborúmentes időszakban) a semlegesség akár egyoldalúan is deklarálható. Sőt előfordul, hogy az így kinyilvánított semlegességi igényt a nemzetközi környezet el is fogadja, a szokásos formai garanciákat is megszavazza. Mindazonáltal az így kialakult státusz semmi esetre sem tekinthető bizonyítottan stabilnak. Egyes vélemények szerint a semlegesség fogalma békében nem is értelmezhető, mivel éppen az esetleg kirobbanó harccselekményekből való kimaradás a lényege. (A puding próbája, hogy megeszik, a semlegesség próbája, hogy háborúban is fenntartható-e.)

Az 1985-ben kiadott Katonai Lexikon a következőképpen definiálja a semlegeséget: „*háború* (fegyveres összeütközés) során annak az államnak a *nemzetközi hadijog* által szabályozott helyzete, amely — saját elhatározásából — nem vesz részt az ellenségeskedésekben, nem csatlakozik az *összeütköző* (hadviselő) *felek* egyikéhez sem. A semlegesség kifejezi a semleges állam jogviszonyát a hadviselő felekhez. Ez a jogviszony külön nyilatkozat v. megegyezés nélkül... létrejön a háború kitörésekor. A semleges állam nem szállíthat fegyvereket és hadianyagot a hadviselő feleknek, területe sérthetetlen, a földjére behatoló csapatokat köteles lefegyverezni és internálni.”

Látjuk tehát, hogy a definíció is csak a háborús körülmények között értelmezi a semlegesség fogalmát, pedig ez végső soron egyoldalú megközelítés. Már a két világháború közötti békeidőszakban is sok vitát váltott ki a semlegesség értelmezése, így például felmerült a kérdés, hogy összeegyeztethető-e ez a státusz a Népszövetséghez való csatlakozással (ami feltételezte az aktív politizálást). A második világháborút követően pedig — mind a hidegháborús időszakban, mind a feszültség enyhülésének szakaszaiban, mind napjainkban — a semleges státusz olyan új szerepkörben jelentkezett, amely nem követelte, sőt nem is tűrte meg a politikai passzivitást.

Visszatérve az 1907-ben elfogadott hágai egyezményhez, ez a nemzetközi jogi okmány is elsősorban a háborús körülményekre koncentrálna próbálta meg meghatározni a semleges státuszhoz kapcsolódó előírásokat. Legnagyobb hiányossága azonban abban rejlett, hogy — a kis országok többségével ellentétben — a nagyhatalmak nem ratifikálták. Ez a tény eléggé baljós jelleget hordozott, a következők hamarosan jelentkeztek is a semlegesség vonatkozásában békeidőben, illetve háború során mutatkozó alapvető különbségben. Belgium és Luxemburg példájára utalok.

Ismeretes, hogy az említett két ország a XIX. századi sikertelen próbálkozások után a XX. század elején is a semleges állapotot tartotta kívánatosnak a maga számára, támaszkodva immár a nemzetközi jog vonatkozó cikkelyeire. A háborús készüldések során azonban alapvetően megváltoztak mind az erőviszonyok, mind az érdekösszefüggések. Míg a háborúra defenzív stratégia alapján kényelmesen készüldő Franciaország biztos tényként számolt a két ország semlegességével, addig a lényegesen militánsabb Németország habozás nélkül túltette magát a nemzetközi jog elvárásain. A következmény: a német hadsereg lerohanta a lényegében védtelen Belgiumot és Luxemburgot, és abból az irányból mért csapást a francia fegyveres erőkre, ahol nem is volt kiépítve megfelelő védelem. Természetesen a támadó fél indoklást is talált lépésére, mégpedig azt, hogy a semleges országok *nem lettek volna képesek* megvédeni magukat a másik irányból, Franciaország felől érkező támadással szemben, vagyis ebből az irányból Németországot „veszély fenyegette”.

A történelem fintora, hogy a szituáció megismétlődött a második világháborúban is azzal a különbséggel, hogy a Benelux államok ekkor már formálisan nem vi-selték a semlegesség címkéjét.

A megalapozottnak bizonyult svájci megoldás után tehát néhány sikertelen kísérlet következett, amelyek a nemzetközileg elismert státusz kivívását célozták. Az eredménnyel kecsegtető második próbálkozás Svédország nevéhez kötődik, itt azonban egy másfajta semlegességi kategóriáról van szó. Ennek elemzéséhez valamelyest vissza kell lépniünk az időben.

A középkorban játszott nagyhatalmi szerepéből Svédország fokozatosan egyre többet elveszített és a napóleoni háborúk idejére egyértelműen a perifériára szorult. (Ehhez hozzájárult Észak-Európa jelentőségének általános csökkenése is a kontinens sorsának alakításában.) A XIX. század mozgalmas első évtizedeinek háborúiban a svéd királyság már csak ímmel-ámmal vett részt, utoljára 1813-ban. Ettől az időponttól kezdve Svédország sajátos *egyensúlyi állapotba* került, ahol a brit, a francia, a német és az orosz befolyás többé-kevésbé kiegyenlítette egymást. Az idő múlásával a svéd politikai vezetés felismerte az egyensúlyi állapot előnyeit és egyre tudatosabban fáradozott annak megszilárdításán. Így többek között jószolgálati, közvetítői (ma azt mondanánk, békefenntartói) szerepet vállalt különböző konfliktusokban, például a krími háborúban.

Talán éppen a közvetítői szerepvállalás eredményezte, hogy az európai hatalmak is felismerték: a tekintélyes Svédország pártatlansága számukra is előnyös lehet. Még Oroszország is erre az álláspontra helyezkedett annak ellenére, hogy a svéd politikában mindvégig megmaradt egyfajta hagyományos oroszellenesség. Ezzel együtt az orosz vezetés örömmel nyugtázta, ha Svédország nem állt aktívan a „másik oldal” mellé.

Így történt, hogy fokozatosan kialakult egy *hagyományos semlegességi* szituáció. Svédország helyzetét, kívül maradását nem nemzetközi jogi dokumentumok, hanem a majdnem olyan erős szokásjog határozta meg. Bebizonyosodott, hogy a belső és a külső feltételek megléte esetén ez is elegendő a semleges státusz stabilitásához. A belső feltételek között pedig fontos helyet foglal el a fegyveres erők színvonala: Svédország számára semmilyen szerződés nem írta elő, de saját jól felfogott érdeke diktálta, hogy helyzetének fenntartásához kellő katonai erőre tudjon támaszkodni.

A svájcihoz hasonlóan a svéd fegyveres erők is az európai élvonalhoz tartoznak, habár ez az ország idestova 180 éve nem viselt háborút.

Elemzésünk szempontjából fontos mozzanat, hogy az első világháború során Európában mindössze két ország tudott igazán semleges maradni, Svájc és Svédország. Belgium és Luxemburg német lerohanását már említettem, rajtuk kívül még Albánia tett — sikertelenül — kísérletet arra, hogy kimaradjon a világhézagból. Svájc és Svédország viszont képes volt politikai szándékának fegyveres erői révén is kellő nyomatékot adni, így a hadviselő felek kölcsönösen lemondtak arról, hogy velük szemben katonai erőszakot alkalmazzanak. A két ország helyzete annyiban volt eltérő, hogy Svájc magatartását szigorú nemzetközi egyezmény szabályozta, míg Svédország esetében semmilyen szerződés nem létezett, amely állásfoglalását előírta volna. Így többek között semmiféle jogi akadályba nem ütközött a svéd hadiipari export sem, ami jelentősen hozzájárult az ország gazdasági helyzetének megszilárdításához.

Valamelyest változott a semlegesség fogalma a két világháború között. Létrejött a Népszövetség, amely a tartós béke fenntartásának, a háborús konfliktusok elkerülésének eszköze kívánt lenni. Tért hódított a *kollektív biztonság* gondolata. Ennek hatására a két semleges ország is belépett a Népszövetségbe, bár a döntést mindkettőjükénél zajos belpolitikai vita előzte meg. Svájc feladta korábbi — teljesen passzív és távolságtartó — külpolitikáját, és külön megállapodásban hajlandónak mutatkozott részt vállalni a Népszövetség esetleges szankcióiban is, kivéve a katonai jellegűeket. A svéd vezetés pedig egyenesen úgy látta, hogy a kollektív biztonság eszméje túlhaladottá tette a semlegességet.

Az események megmutatták, hogy a Népszövetség nem tudta beváltani a hozzá fűzött reményeket, a két semleges ország vezetői csalódtak csakúgy, mint a világ békét áhító népei. A harmincas évek második felében ezért mindkét ország kilépett a szövetségből és visszaállította saját, szigorúan semleges státuszát.

A fentiekkel egy időben fokozatosan kikristályosodott egy elképzelés a skandináv országok közös semlegességi nyilatkozatáról, amelyhez Svédországon kívül csatlakozott volna a semlegességgel már hosszú ideje kacérkodó Dánia és Norvégia, valamint az 1917-ben függetlenné vált Finnország. A második világháború előszele ezt az elképzelést elsöpörte (lásd például a szovjet—finn háborút 1939—40-ben).

Ausztria és Finnország — semlegesség 1945 után

A második világháború után — bár nem azonnal — a semlegesek családja kibővült. Először Ausztria, majd Finnország lépett be ebbe a klubba. A Német Birodalom által erőszakkal bekebelezett Ausztria a háború után négyhatalmi megszállás alá került éppen úgy, mint maga Németország, illetve Berlin. Az osztrák kormány korlátozott jogokkal rendelkezett, az ország nem zárhatta le békeszerződéssel a háború időszakát. Az osztrák vezetés elsősorban éppen egy államszerződés megkötésére törekedett a megszálló hatalmakkal, célul tűzve ki ezen belül az ország egységének, függetlenségének és társadalmi rendjének megőrzését. A hidegháború körülményei között ez a törekvés a nemzetközi katonapolitikai, biztonságpolitikai helyzet függvényévé vált: mind a Szovjetunió, mind a három nyugati hatalom csak olyan megoldást fogadhatott el, amely kizárta Ausztria csatlakozását a szemben álló félhez.

A megoldáshoz szükség volt az enyhülés térnyerésére is, ami az ötvenes évek közepére következett be. Ausztria a két fél megnyugtatóására felvetette a tömbönkívüliség ötletét, amely egyoldalú elhatározásként került volna deklarálásra, és kizárta volna az ország csatlakozását mind a NATO-hoz, mind a szovjet érdekszférához (a későbbi Varsói Szerződéshez). A gondolat továbbfejlesztésének eredményeként a svájcihoz hasonló örökös semlegességet előírányzó *államszerződés* született 1955 áprilisában. A szerződés kötelezte Ausztriát semlegességének fenntartására és megvédelmezésére *minden rendelkezésére álló eszközzel*. Ezzel együtt azonban az államszerződés Ausztriával szemben — háborús részvétele miatt — korlátozásokat is életbe léptetett, így többek között megtiltotta tömegpusztító fegyverek, rakéták, speciális támadó harcjárművek, messzehordó ágyúk birtoklását. Az államszerződés alapján elfogadott osztrák törvény pedig megtiltja a belépést katonai szövetségekbe, illetve idegen támaszpontok létesítését osztrák földön.

Ausztria még 1955-ben kérte semlegességének elismerését mindazon országoktól, amelyekkel diplomáciai kapcsolatban állt. Ez szinte minden esetben meg is történt, és ezzel az ország státusza végleg *nemzetközi jogi érvényűvé* vált. Ez a jogi helyzet — Európában immár harmadikként — a fegyveres semlegesség kategóriájába tartozik, hiszen maga az államszerződés írja elő annak megvédését „minden rendelkezésre álló eszközzel”. Kimondva-kimondatlanul — és az említett korlátozások ellenére — ez a katonai erő igénybevételét is magába foglalja.

1955-ben tehát az „örökös”, illetve a „hagyományos” semlegesség képviselőinek aránya 2:1-re módosult. A kiegyenlítést Finnország színre lépése eredményezte, de a nemzetközi elismerés ez esetben lényegesen bonyolultabb módon ment végbe, mint Ausztria esetében.

Finnország hosszú svéd, majd orosz fennhatóság után 1917. december 6-án nyerte el függetlenségét. A két erősebb szomszéd közé ékelt országban kezdett létezett egyfajta vonzódás az olyan állapot iránt, amely biztosította volna a távolmaradást mindenfajta konfliktustól. Svédország évszázados pozitív gyakorlata kimondottan táplálta ezt a törekvést, amely testet ölthetett volna a már említett közös skandináv semlegességi nyilatkozatban. Finnország történelmi sorsa azonban még súlyos megpróbáltatásokat tartogatott.

1939. november végén kitört a szovjet–finn háború, amelyben a döntő túlerőben lévő Szovjetunió — a finn hadsereg hősie védekezése ellenére — kierőszakolta a Karéliei-félsziget és más vitatott területek elcsatolását Finnországtól. Ennek is betudható, hogy a finn vezetés 1941-ben csatlakozott a fasiszta Németország Szovjetunió ellen indított háborújához, amelyet a finnek a maguk részéről következetesen „folytatódó háború”-nak neveznek (visszaulva 1939–40-re).

Finnországra még egy harmadik háború is várt. 1944 végén — a Karéliei-félszigeten folytatott, az öt évvel korábbi eseményeket felidéző szívós védelmi harcok után — sikerült külön fegyverszünetet kötni a Szovjetunióval. A megállapodás egyik pontja értelmében a finn vezetés vállalta, hogy lefegyverzi az ország északi felében, Lappföldön található német csoportosítást. Az akció véres, pusztító háborúvá terebélyesedett, de hosszú távú befolyást gyakorolt az események alakulására: hozzájárult Finnország szavahihetőségének megszilárdulásához.

A második világháború tapasztalataiból született meg az a finn *bizton-*

ságpolitikai koncepció, amely gyakorlatilag változtatás nélkül fennmaradt a 80-as évek végéig. Mindössze az a lényeges módosulás következett be, hogy a két katonai-politikai szövetség — a NATO és a VSZ — létrejöttével a koncepció megállapításait az új helyzetre alkalmazták.

A kiindulótétel egyértelműen az volt, hogy Finnország két, szemben álló katonai-politikai szövetség közé ékelődik, ezért a közöttük esetleg kirobbanó fegyveres konfliktus esetén a finn térség a harctevékenység színterévé válhat (ennek az sem mond ellent, hogy Finnország a semleges Svédországgal is határos). Teljesen kézenfekvő ebből kifolyólag az alapvető cél is: kívül maradni bármilyen konfliktuson, amely a katonai tömbök között kirobbanhat, távol tartani az országot minden esetleges háborútól.

A finn kül- és katonapolitikai vezetés — lényegében már közvetlenül 1945 után — kidolgozta a cél elérésének eszköztárát is, amely két alappillérre támaszkodott: az ország semlegességére és ugyanakkor a lehető legjobb viszony kiépítésére a Szovjetunióval.

Kicsit előreszaladva, megállapíthatjuk: a finn vezetőknek csak több évtizedes szívós, következetes munkával sikerült elérniük, hogy ezt a kettős elkötelezettséget (amelyet világszerte *Paasikivi—Kekkonen-vonalként* emlegetnek az ország két kiemelkedő elnöke után) mind a Nyugat, mind a Kelet gyanakvás nélkül elfogadja. Az első időszakban ugyanis a szocialista országok komoly bizalmatlansággal fogadták a társadalmi berendezkedésében a kapitalista világhoz kötődő Finnország semlegességi törekvéseit, amelyeket még gyanúsabbá tett az igyekezet a szovjet—finn kapcsolatok elmélyítésére (úgy vélték, hogy a Nyugatnak tulajdonított „hídverés” koncepció egy eleméről van szó). A nyugati világ ugyanakkor azzal vádolta Finnországot, hogy függőségbe került a Szovjetuniótól, amelynek túlonúl nagy engedményeket tesz. Ezt a negatív megítélést fejezte ki a 60-as évek végén felkapott „finnlandizálás” kifejezés. A finn politikai vonalvezetésre azonban mi sem jellemzőbb, mint a következetesség. A világ lassanként nemcsak megszokta, de el is hitte, hogy Helsinki komolyan veszi biztonságpolitikai gyakorlatának mindkét elemét, és jól össze tudja egyeztetni az *el nem kötelezett* semlegességet a kiegyensúlyozott szovjet—finn kapcsolatokkal.

Finnország ténylegesen semleges tudott maradni még azokban az években is, amikor Európa élesen két ellenséges táborra szakadt. Formálisan ugyanakkor nem deklarálták az ország semlegességét ebben az időszakban, a finn vezetés sem nevezte az ország külpolitikáját semlegességi politikának.

Az enyhülés első hullámával az ötvenes évek közepén megváltozott a szóhasználat is. Az SZKP XX. kongresszusán (1956 februárjában) Finnországot első ízben említették *hivatalosan* semleges országgént. Az akkori szovjet vezetés támogatott minden semlegességre vagy el nem kötelezettségre irányuló törekvést, ettől remélve — többek között — a Kelet és a Nyugat között fennálló feszültség további csökkenését. A Szovjetunió a semleges Finnország példájával, a két ország viszonyának alakulásával igazolni tudta a *békés egymás mellett élés* politikájának helyességét.

Finnország esetében a semlegesség nem más, mint az alternatíva egyik oldalának elutasítása. Két, szemben álló katonai tömb szorításában ugyanis egy kis állam elméletileg választhat a tömbök valamelyikéhez való csatlakozás vagy a távolmaradás között. Gyakorlatilag azonban a legkritikább esetben áll módjában válasz-

tani két lehetséges szövetséges közül: geopolitikai vagy ideológiai okok miatt többnyire csak egyikük jöhet számításba. Amikor tehát egy állam kinyilvánítja semlegességét, ezzel valójában az egyetlen lehetséges szövetségeshez való csatlakozásra mond nemet.

Következtetésként megállapíthatjuk, hogy Finnország esetén státuszának széles körű elfogadásával az európai semleges országok száma négyre növekedett. Közülük Svájc és Ausztria a nemzetközi jog és a megfelelő szerződések által szabályozott „örökös semlegesség” kategóriájába tartozik, Svédország és Finnország pedig a „hagyományos semlegesség” kategóriájába. Az utóbbi esetében azonban elterjedt az a fentiekben már használt jelzős szerkezet, amely kiegészítő magyarázatra szorul: „el nem kötelezett semlegesség”.

Az el nem kötelezettség

Az „el nem kötelezett” állapot már a *kétpólusú világrendszer* szülötte. Meghatározására nem minden lexikon vagy almanach vállalkozik. Első közelítésben azon országok jelölésére szolgáló kifejezésként nyert polgárjogot, amelyek csatlakozhattak volna (vagy csatlakozniuk kellett volna) valamelyik katonai-politikai szövetséghez. Főként a nem kapitalista társadalmi berendezkedés útját választó országokra alkalmazták, Európában elsősorban és szinte kizárólag Jugoszláviára. (Jugoszlávia az el nem kötelezett országok mozgalmának egyik alapítója, de a részletek kifejtése már meghaladná ezen cikk lehetőségeit.) Finnországgal kapcsolatos — esetenkénti — alkalmazása arra utal, hogy az ország igencsak beleesik a Szovjetunió érdekszférájába, és így nem lehetett eleve kizárni, hogy lazábban-szorosabban csatlakozni kényszerül a Szovjetunió vezetete csoportosuláshoz. Végül is nem így történt.

Mindazonáltal Jugoszlávia említése teljes mértékben indokolt a semlegesség fogalmának és tartalmának elemzése kapcsán. Hiszen az volt a kiinduló megállapítás, hogy a katonai szövetségeken kívül eső országcsoport helyzetének áttekintése indokolt is, aktuális is és célszerű is. Jugoszlávia soha nem deklarálta magát semlegesnek, viszont a második világháborút követően szívósan ragaszkodott a maga *különutas* politikájához és a későbbiekben meghonosodott „el nem kötelezett” státuszhoz. Az állapot távol áll az örökös semlegességtől, mivel nem támasztják alá, nem bátyázzák körül nemzetközi szerződések. Kevesebb a hagyományos semlegességnél is, mivel nem hordoz olyan — belső indíttatású — megkötéseket, önkéntes korlátozásokat vagy kötelezettségeket, hogy az ország távol tartja magát *mindenféle konfliktustól*. (Az el nem kötelezett országok közül jó néhány bizony bele is sodródott különféle helyi vagy regionális háborúba, ami nem férne bele a semlegesség fogalmába.)

Másrészt azonban az el nem kötelezettség erős rokonvonásokat mutat a (hagyományos) semlegességgel. Mindenekelőtt azt, hogy a legpusztítóbb háborús konfliktusban, a katonai tömbök közötti esetleges összecsapásban való aktív részvételt kategorikusan elutasítja. Márpedig Európában a 80-as évek végéig másfajta háború nehezen volt elképzelhető, így adott esetben Jugoszlávia státusza közel állt a semleges országokéhoz.

Kimondva-kimondatlanul még két európai ország tartozik abba a kategóriába,

amelyre ráillik az „el nem kötelezett” meghatározás, mint a tömbönkívüliség szinonímája: Albánia és Írország. Róluk aztán igazán ritkán esik szó.

Albánia Európa legszegényebb és legelzártabb országa. A második világháborús megpróbáltatások után a szocialista fejlődési utat választotta (bár a szövetségesek jaltai vagy potsdami csúcstalálkozóinak anyagában vajmi kevés utalást találhatunk arra, kinek az érdekszférájába „utalták”). A Varsói Szerződés alapító tagja, de 1969-ben kilépett a szervezetből, szakított a Szovjetunióval, később pedig Kínával is. *Teljes elszigeteltségbe* húzódott vissza, még a helsinki folyamathoz sem csatlakozott egészen 1991-ig. Abszolút mértékben el nem kötelezett ország volt.

Írország annyiban sorolható ebbe a kategóriába, hogy szigorúan távol tartja magát minden katonai jellegű tömörüléstől — konkrétan a NATO-tól és a Nyugat-európai Uniótól — annak ellenére, hogy földrajzi elhelyezkedése, társadalmi berendezkedése és az Európai Közösségben vállalt tagsága az ellenkezőjére predesztinálná.

A négy semlegesen kívül Európában van tehát három további tömbön kívüli, úgynevezett el nem kötelezett ország is (Jugoszláviáról természetesen már csak múlt időben beszélhetünk, de cikkünk szempontjából ennek nincs jelentősége).

A teljesség érdekében azonban szót kell ejtenünk az európai országok még egy csoportjáról, a *törpeállamokról*. Közéjük tartozik Ciprus, Lichtenstein, Málta, Monaco, San Marino és a Vatikán. Történelmi sorsuk különböző, katonai szerepük elhanyagolható (legalábbis a jelenkorban), semmiféle katonai-politikai csoportosuláshoz nem tartoznak, mindannyian egyenjogú részvevői azonban a helsinki folyamatnak.

Tizenhárom országról van összesen szó, amelyek kívül maradtak a tömbösödés folyamatán, éppen ezért gyakorta kevesebb figyelem irányult rájuk. Az immár majd két évtizedes helsinki folyamat első szakaszában sem játszottak jelentős szerepet (Albánia nem is vett részt a munkában). Ez az alaphelyzet azonban hamarosan megváltozott.

A 35 részvevő ország (Albánia kivételével minden európai ország, továbbá Kanada és az Egyesült Államok) a különböző tárgyalási fórumokon ugyanis jól kirajzolódó csoportokra oszlott. A NATO 16 és a VSZ 7 tagállamának állásfoglalása általában megfelelt a kétpólusú világrend által megszabott szembenállásnak. A 12 tömbön kívüli ország vegyes csoportot képezett, amelynek tagjai esetről esetre alakították ki álláspontjukat. Egy idő után kiderült, hogy ez a csoport igen alkalmas lehet a közvetítésre, a nézetek közelítésére a két tömb között, de ennek előfeltétele a csoporton belüli előzetes egyeztetés. A közvetítői, döntőbírói, jószolgálati szerep kör felvállalása egyébként sem áll távol a semleges országok viselkedési normáitól, miként erre már Svédország helyzetének elemzésekor láttunk példát. Fokozatosan kialakult egy egységes tárgyalócsoport, akiket röviden *N+N országoknak* neveztek (neutral and nonaligned, semleges és el nem kötelezett).

Egyik első sikerüket az N+N országok éppen egy semleges országban, a stockholmi konferencián érték el, amely 1984 és 1986 között a bizalom- és biztonságserősítő intézkedések kidolgozását és elfogadását tűzte ki célul maga elé. Az N+N országok közvetítési erőfeszítései jelentős szerepet játszottak először a munkacsoportok megalakításában, majd a tényleges intézkedések megszövegezésében.

Az eredeti tervek szerint a stockholmi konferenciának lett volna egy második szakasza is, amely már leszerelési intézkedéseket határozott volna meg. Különböző

okok — elsősorban a VSZ- és a NATO-országok közötti jelentős nézeteltérések — miatt az 1986 novemberében Bécsben összeülő harmadik utóértekezlet nem jutott eredményre a leszerelési konferencia mandátumának megfogalmazásában. A 35-ök tanácskozásával párhuzamosan szükségessé vált a 23-ak (16 NATO-tag és 7 VSZ-tag) külön megbeszéléssorozata is, amelyről az N+N országokat természetesen rendszeresen tájékoztatták. Így szinte automatikusan megint kialakult a 12 semleges és el nem kötelezett ország csoportja, amely *közvetítő* javaslatok kidolgozására vállalkozott.

A bécsi utóértekezlet végül *többszörös kompromisszum árán* jutott eredményre. Először is a stockholmi konferencia második szakasza helyett bécsi helyszínű, teljesen új tartalmú tárgyalásokra határozott meg mandátumot: a CFE (Conventional Forces in Europe — Európai Hagyományos Erők) -tárgyalásokra, amelyek a 23 tömbország számára voltak hivatottak fegyverzetcsökkentési normákat megállapítani. Éppen ezért lehetett eredményes az N+N országok közvetítő szerepe, mert ők valóban semlegesek voltak a megbeszélések tárgyának pontos meghatározásában, hisz rájuk a leendő korlátozások nem vonatkoztak.

A második kompromisszumot az jelentette, hogy az új tárgyalási fórum munkájának beindulásával (1989. március) egyidejűleg az 1973 óta eredménytelenül folytatott közép-európai haderő- és fegyverzetcsökkentési tárgyalások megszűntek, beolvadtak az új keretbe.

A semlegesség napjainkban

A semleges és el nem kötelezett országok mindenesetre megerősödött pozícióval és tekintéllyel kerültek ki a helsinki folyamatnak a nyolcvanas évek második felében zajlott fordulóiból. Ennek egyik jele volt például, hogy a katonai doktrínákról Bécsben 1990. február-márciusban rendezett szemináriumra már „saját jogukon”, a VSZ és a NATO tagállamai mellett teljesen egyenjogú partnerként kaptak meghívást.

Ennek a megnövekedett presztízsnak is tulajdonítható, hogy a VSZ felbomlása után a volt tagországok, a Szovjetunió felbomlása után pedig a volt köztársaságok egy része nagy érdeklődéssel fordult a semlegesség gondolata felé.

Magyarország esetében még egy különleges oka is volt a semlegességi elképzelések térnyerésének, mégpedig a *történelmi példa* követésének önkéntelen igénye. Az 1956-ban első ízben felmerült semlegességi törekvésre gondolok, arra, hogy Nagy Imre kormánya november 1-jén egyidejűleg mondta fel a Varsói Szerződést és nyilvánította ki Magyarország semlegességét. Meg kell jegyezni, hogy ennek a kísérletnek nem volt esélye a sikerre, mivel nem voltak meg a nemzetközi feltételei (például és elsősorban a nagyhatalmak garanciái).

Az 1990-es választásokat megelőző időben, majd az új kormány megalakulása után — amikor napirendre került a VSZ megszüntetése, a szovjet csapatok kivonása, mint napi aktualitású kérdés — óhatatlanul alakultak ki olyan elképzelések is, amelyek a semlegességben látták Magyarország biztonságának szilárd alapját. Az a véleményem, hogy ezek a törekvések 1990-ben vagy 1991-ben sem voltak megvalósítottak a következő okok miatt:

- Magyarország geostratégiai helyzete és a fegyveres erők állapota nem biztosíthatott garanciákat a fegyveres semlegességi státusz megvédéséhez;

- az ország szomszédai (Ausztria kivételével) maguk is az átalakulás állapotában voltak és nem voltak felkészülve egy semleges státuszú Magyarországra elfogadására;
- a nagyhatalmak (de különösen a nehéz helyzetben lévő Szovjetunió) kiváráó álláspontra helyezkedtek.

Egy sajátos következménye mégis volt a semleges országok által mutatott példa követését célzó kísérleteknek. Finnország példájáról van szó, amelyet valóban érdekes lett volna követni a Szovjetunióval kialakított gyümölcsöző kapcsolatok érdekében. Ez nem igazán sikerült, viszont utánóztuk a finn példát a magyar hadsereg parancsnoka tisztségének megalapításakor.

A semlegesség gondolata egyébként felmerült Lengyelország és más volt VSZ-tagállamok esetében is, de hazánkhoz hasonlóan szintén csak átmeneti időre.

A volt szovjet köztársaságok közül Ukrajna érdemel említést, ahol a semlegeségi elképzelések a legtisztább formában jelentkeztek és még napjainkban is a hivatalos katonapolitika részét képezik. Ukrajna esetében ez egyértelműen *tömbönkívüliséget* jelent: a NATO vagy a Nyugat-európai Unió időben, térben és fejlettségben elérhetetlen távolságban vannak, a Független Államok Közösségéből pedig az ukrán állam mindenképpen ki akar szakadni. Ebben az esetben tehát a semlegesség a teljes függetlenség szinonímája. A tervek komoly szépséghibája azonban, hogy a részletek egyáltalán nincsenek kidolgozva: hogyan egyeztethető össze például a semlegességgel az atomfegyverek birtoklása, a túlduzzasztott hadsereg és hadiipar stb.

Visszatérve a mai Magyarországhoz, megállapíthatjuk, hogy végül az események túlhaladták semlegességi elképzeléseinket. A VSZ megszűnt létezni, alapvetően megváltozott az európai helyzet, és megváltoztak a biztonságot fenyegető kihívások is (a menekültáradattal szemben például nem segít a semlegesség). A kialakult új helyzetet — ebben az összefüggésben — jól jellemzi a köztársasági elnökkel 1992. október 23-án alkalmából készített interjú egyik megállapítása: „A szovjet hatalom összeomlásával a semlegesség egyszerűen definiálhatatlanná, megfoghatatlanná vált. Két pólus között lehet középen állni, de erről még beszélni is értelmetlen, ha Európa egypólusú. Európa semleges országai mind ezzel a dilemmával küzdenek.”

Valóban: kontinensünk klasszikusan semleges országai súlyos problémákkal küzdenek. Megpróbálják *megőrizni* státuszuk lényegi jegyeit, ugyanakkor *alkalmazkodni* az új körülményekhez.

Az új körülmények e vonatkozásban mindenekelőtt a nyugat-európai integrációs folyamatot jelentik. Az Európai Közösség — mint Európa legmarkánsabb gazdasági szerveződése — már a nyolcvanas évek közepétől jelentős vonzerőt gyakorolt a kívülállókra, köztük az EFTA tagországaira (mind a négy semleges ország idetartozik). Az évtized fordulóján közvetlen napi aktualitássá vált a csatlakozás kérdése, ugyanebben az időben azonban az EK-n belüli integráció kibővült és kiterjedt a katonai és biztonságpolitikai elképzelések egyeztetésére is. Ez a tény még inkább megnehezítette a semlegesek döntését az esetleges csatlakozásról.

Az 1992-es év sajtója szemléletesen példázza a *dilemmát*, amely elé Svájc, Svédország, Ausztria és Finnország került. Néhány cím az újságokból: „Bécs a semlegességről töpreng”, „Svédország: újfajta semlegesség”.

A kérdés szakértőinek véleménye általában megegyezik abban, hogy a semlegesség fogalmát is *újra kell gondolni*. A hagyományosan tartózkodó politizálás nem folytatható még a biztonsággal kapcsolatos, sőt még a kimondottan katonai jellegű kérdésekben sem (ez utóbbit jól jellemzi a semleges országok egyre bővülő részvétele az ENSZ katonai misszióiban). A semleges országok egyébként is szeretnének aktívan részt venni az összeurópai biztonsági rendszer kialakításában, és ebben sajátos státuszuk nem jelenthet áthághatatlan akadályt. Az átfogó biztonsági rendszerhez az út minden jel szerint az Európai Közösségen keresztül vezet, az EK védelmi szervezete pedig — saját önálló jogi helyzetének fenntartásával — a Nyugat-európai Unió. Ezt a tényt az 1991 decemberében a hollandiai Maastrichtben elfogadott határozat fogalmazza meg.

Végkövetkeztetésként megállapíthatjuk, hogy Kelet- és Közép-Európa országai számára a semleges országok története rendkívül tanulságos. Ezen belül is elsősorban követendő az a döntésük, hogy — státuszuk egyes elemeinek *feladása* árán is — az európai egyesülés útját választották. Számunkra is az a tanulság, hogy biztonságunkat az átfogó, kooperatív európai biztonsági rendszer keretében kell keresnünk, az út pedig számunkra is ugyanaz: az Európai Közösség felé.

Megjegyzés

A cikk megírása után, 1992. december 6-án Svájcban népszavazást tartottak az ország csatlakozásáról az úgynevezett Európai Gazdasági Térséghez (amely 1993. január 1-jétől jön létre az Európai Közösség és az EFTA egyesülésével). Svájc népe nemet mondott a csatlakozásra. Az ország ezzel az ENSZ után egy másik átfogó szervezet tagságát is elutasította, a semlegesség identitástudata nagyon mély gyökeret eresztett. Meglehet, Svájc nemcsak az első igazán semleges ország volt, hanem az utolsó is lesz Európában.

Felhasznált irodalom

- Szabó János: Fegyveres semlegesség, Zrínyi Katonai Kiadó, 1985.
 Szirtes I. János: A semlegesség Európában, Kossuth Könyvkiadó, 1988.
 Max Jacobson: Finnország: mítosz és valóság, Minerva Kft., Budapest, 1990.
 Dr. Bognár Károly ny. ezds.: Biztonságpolitika néhány semleges országban, MHVK Hdm. Fcsfség, 1990.
 Tájékoztató a katonai doktrínáról megtartott szemináriumról, MHVK Hdm. Fcsfség, 1990.
 Aspects of Security, International Review of Military History N° 62., 1985.
 Raimo Vayrynen: Stability and Change in Finnish Foreign Policy, University of Helsinki, 1982.
 Krister Wahlback: The Roots of Swedish Neutrality, Sweden by Ord and Form AB, 1986.
 Napilapok (Népszabadság, Magyar Hírlap).
 Katonai Lexikon, Zrínyi Katonai Kiadó, 1985.

Kovács Jenő

A hadtudomány és a hadművészet*

(a fogalom értelmezése)

 A szerző, kiindulva abból a régen vallott és elismert nézetből, hogy a hadművészet a hadtudomány vezető tudományterülete, fontos eleme, több olyan gondolatot vet fel, amely a hadművészet elméletének és gyakorlatának, valamint azok tudományos és művészeti motívumainak jobb megvilágítását szolgálják.

A hadtudomány, a hadművészet az új keresésének mozgalmas időszakát éli át. Adaptálódnia kell a Szovjetunió szétesése, Németország egyesítése nyomán meg bomlott világrendhez s az európai viszonyokhoz. Igazodnia kell a geopolitika következményeként kialakuló új világrend törekvéseihez. A hadtudománynak mindezekkel párhuzamosan ismét meg kell határoznia a hadviselés lehetséges módjait. Szembe kell néznie a jelenkor nagy kihívásaival, s az ország sajátosságainak megfelelő hadászati megoldásokat kell kimunkálnia. Ebben a folyamatban nagyon fontos a hadművészetnek, mint a hadtudomány legfontosabb alkotó elemének az értelmezése annál is inkább, mert egyesek a hadművészet elméleti részének gyakorlati adaptációját, az elmélet alkotó alkalmazásának művészeti értékét kétségbe vonják, s e megoldást más kifejezésekben vélik.

Magyarországon meg kell küzdeni az önállóvá váló hadtudomány fejlődésének speciális problémáival; az eddigi, izolált műveléséből fakadó hazai ismeretlenség ódiумаival pedig komolyabban kell foglalkoznunk. Úgy tűnik, célszerűnek mutatkozik hazai körökben napirendre tűzni a hadtudomány olyan — főleg metodológiai jellegű — kérdéseit, amelyek a fejlettebb államok katonai elméletében esetleg már rég nem kérdések. A hazai tudományos közvéleményt egyelőre ma a hadművészet fogalmának kettőssége, tudományos ismeretrendszere s annak a művészettel kapcsolatos problémái izgatják leginkább.

A hazai tudományos élet azon köreiben, ahol a téma iránt érdeklődés tapasztalható, de hadtudománnyal eddig nem foglalkoztak, a hadművészet pusztá meg-

* A szerző *Hadászati irányzatok, hadikultúrák és a hadművészet értelmezése* című előadása és az ezt kiegészítő, hadművészetre vonatkozó részét *A hadtudomány hazai értelmezése* című konferencia anyagából, az MHTT 1992. évi kiadványából, emeltük ki — a szerk.

nevezése is idegenül hangzik. Teljesen jogosnak mondható e fenntartás, hisz ritka az olyan tudomány, mint a hadtudomány, amely bizonyított tételeinek érvényesülését olyannyira párhuzamosítja e tételek művészi alkalmazásával.

A hadművészet tudományos alapjai

E problémának hosszú előtörténete van. Az antik világban keletkezett hadelmélet két elemet — a stratégiát és a taktikát (hadászatot és harcászatot) — tartott alapvető fogalmi kategóriának. A katonai gondolkodás évezredekken át szüntelenül arra törekedett, hogy mindkét fogalomkörben feltárja a hadviselés azon összefüggéseit, amelyek előnyösen befolyásolják a háborúk megvívását. A hadelmélet a XVII—XIX. században történő tudománnyá fejlődése után fogalmazta meg a háború és a fegyveres küzdelem törvényeit, törvényszerűségeit. Alapvetően ezek *felfedezése emelte a hadtudományt a tudományok rangjára és alakította ki tudományos intézményrendszerét.*

A hadtudományban a háború és a fegyveres küzdelem törvényeiről, törvényszerűségeiről többféle nézet, vélemény uralkodott, s uralkodik ma is. A többféleség a problémamegközelítés ismeretelméleti, világnézeti — utóbb ideológiai — aspektusai következtében alakult ki. A különböző nézetek forrásai visszanyúlnak egészen a törvények fogalmának értelmezéséig, valamint az azok eredetére, tartalmára és megismerhetőségére vonatkozó felfogásokig. A hadviselés földrajzi közege a geopolitika, geostratégia szintén erős hatást gyakorolt a hadtudomány tételeinek formálódására. Hasonló módon érvényesültek a haditechnikai eszközök hatásai is a hadtudományban. A hadviselésben erősen megnyilvánuló pragmatizmus azonban gyakran egybekapcsolta a legkülönbözőbb eszmei talajon kialakult megállapításokat, ha azok gyakorlati megfontolásokból hasznosnak mutatkoztak. A hadtudomány folyamatosan változó tételeit a hadi tapasztalatok erősen befolyásolják.

A XX. században a háború, a fegyveres küzdelem törvényeit a hadtudomány pontosabban írta körül. Igazolhatóan bizonyította a háborúk okaival s azoknak a fegyveres küzdelem céljaival, intenzitásával, jellegével kapcsolatos összefüggéseket. A fegyveres küzdelem menetének, kimenetelének a küzdő felek erőviszonyától, a fegyverzet minőségétől történő függőségeit is pontosabban tárta fel. Többek között e lényeges felismerések vezettek el a háborúk lehetősége, szükségessége, elkerülhetősége és kiküszöbölése eszméinek kialakulásához.

A hadművészet — a hadtudomány vezető tudományterülete — a háborúkra vonatkozó törvények alapján a saját, a fegyveres küzdelem előkészítése és megvívása módjainak törvényeit tárja fel. Olyanokat, mint például a fegyveres küzdelem összefüggései a fegyverzet technológiai színvonalával, a hadsereg morális tulajdonságaival, a fegyveres erők kiképzettségével, valamint a hadvezetés szervező- és irányítóképességével. E felismerések vezettek el a hadművészet olyan alapeszméinek megfogalmazásához, mint a fegyveres küzdelem lehetséges céljai, illetve megvívásának alapvető útjai-módjai, például a támadás és a védelem szerepe a hadviselésben. Ezen eszmékre támaszkodva munkálták ki a fegyveres erők szervezetére, kiképzésére, vezetésére, valamint a haderő- és fegyvernemekre háruló háborús feladatok elveit. Ezúton alakultak ki a légi, a szárazföldi és a tengeri hadviselés módjai, avagy az álló, illetve

a mozgékony fegyveres küzdelem, valamint a gyors lefolyású vagy elhúzódó háború ideái a hadtudományban.

A hadművészet tudományos ismeretei nem csupán a háborúval kapcsolatos eszméket, hanem az azok megvalósítására irányuló alapelveket, részelveket és szabályokat is magukba foglalják. Ezek alkotják a hadművészet tudományos alapjait.

A hadművészet alapelveinek száma nem nagy. Egy-egy állam hadtudománya mintegy 10–15 olyan alapelvet sorol fel, mint például az erő-összpontosítás, az aktivitás, a váratlanság vagy a döntő hely és idő princípiuma.

A hadművészet részelvei gyakorlati tevékenységet elősegítő ajánlásokat, elvi jellegű tanácsokat ölelnek fel. Ilyennek tekinthetők például a támadási sáv vagy az áttörési szakasz szélességének meghatározását taglaló elvek, illetve azok konkrét értékeit kifejező ajánlások. A hadművészet a részelvekben meglehetősen gazdag.

A hadművészet szabályai az alap- és részelvekhez képest lényegesen eltérő tartalmúak. A szabályok nem a gyakorlati alkalmazásban szem előtt tartandó princípiumokat vagy az ajánlások nyomvonalait követik, hanem pontos körülírásban olyan utasításokat, eljárásokat jelölnek meg, amelyeknek betartásáért az alkalmazót személyes felelősség terheli. Ilyenek például a tűzvezetés szabályai vagy a tábori vezetés rendje, határozványai. A szabályok nagy terjedelmét ölelik fel például az anyagi-technikai biztosítás előírásai s általában a biztosítás más válfajai és a szakcsapatok szakutasításai. A szabályok mennyisége különösen a harcászathoz nagy. A hadművelési művészetben és a hadászathoz elsődlegesen az alapelvek dominálnak, több irányelvjellegű útmutatással és kevés szabály felállításával.

A hadtudomány művészeti motívumai

A személyiség szerepének kiemelkedő volta miatt a hadügyek terén a hadművészetre utaló motívumok az ókor kezdeteitől fogva folyamatosan jelen voltak. A jelenkorban a hadtudomány és a hadművészet kapcsolatát a széles körű ismeretek birtoklása, a tehetség és a jártasságok összefüggései jellemzik.

A haditevékenységek központi alakja — a parancsnok — tudása révén képes eligazodni a fegyveres küzdelem örök bizonytalanságaiban és a csupán külső megnyilvánulásai szerinti véletlenek, váratlanságok kaotikusnak tűnő halmazában. A parancsnok tehetsége alapján fel tudja ismerni a tisztázatlan helyzetekben rejlő lehetőségeket és meghatározni a tevékenység céljaihoz vezető harceljárásokat. Vezetési jártassága, találékonysága, ügyessége segítségével tudja csak felismeréseit valóra váltani. A parancsnok tehát tudása, tehetsége, jártassága és találékonysága, ügyessége alapján oldhatja meg feladatát. Mindezek ötvözete ruházza fel a sikeres parancsnok tevékenységét a művészeti alkotásra is jellemző egyes vonásokkal.

A fenti összefüggés a művészettel azáltal hasonlítható, hogy a művész szintén csak a valóság bizonyos elvek szerinti általánosítása útján tudja felismerni az egyedi jelenségben megbúvó lényegét. Továbbá tehetsége és a kifejezőmódjában megnyilvánuló ügyessége, jártassága az előfeltétele művészi alkotótevékenységének. Ennyiben hasonlítható — de korántsem azonosítható — a parancsnok hadművészeti és a polgári életben alkotó művész tevékenysége egymáshoz.

A hadművészet lényegesen különbözik a művészetekről a polgári életben kialakult sokféle felfogástól. A polgári életben a művészetekről alkotott többféle kép bármelyikéhez szervesen hozzátartozik a valóságnak bizonyos esztétikai elvek szerinti és a szép érzését felkeltő megjelenítés igénye, elvárása. A háborús jelenségekről ez egyáltalán nem mondható el. Feltehetőleg ez az oka, hogy sokakban megkérdőjeleződik a „hadművészet” kifejezés második tagjának jelentéstartalma.

A hadművészeti alkotás produktuma is nagyon eltér a polgári értelmű művészeti alkotások produktumaitól. A parancsnok alkotótevékenységének eredményét alapvetően a haditevékenység megvívására vonatkozó elhatározása képezi. Ez azonban nem beteljesedett valóság, hanem annak megvalósítani szándékolt, elképzelt változata. Az elhatározás valóra váltása a parancsnoktól további alkotótevékenységet kíván meg. A parancsnok hadművészeti alkotásának produktuma ezért kevésbé statikus. A hadviselésben a hadművészeti produktum a haditevékenység mozgalmas folyamatába beágyazódva tűnik fel. A végeredmény — a produktum — az alkotások sorozatán keresztül kialakuló harci eredményekben testesül meg.

A hadművészeti alkotás folyamatának, produktumának sajátosságait tetézi a haditevékenység azon tulajdonsága, hogy az egyszeri és megismételhetetlen jelenség. A hadművészetben a korrekciók, javítgatások esélye nem lehetetlen, de az a polgári élethez viszonyítva nagyon korlátozott, néha pedig teljesen ki van zárva. A hadművészet ugyanakkor emberéleteket, anyagi javakat érintő súlyos következményekkel is jár. Ezért helyesebb, ha úgy fogalmazunk, hogy a hadművészeti tevékenység nem egyszerűen a tudás, a tehetség, a jártasság és az ügyesség, hanem az alkotás által előidézett következményekért vállalt és viselt rendkívül súlyos felelősség ötvözete is.

Nagy tévedéseket okozhat, ha a hadművészeti alkotótevékenységet a művészet polgári felfogásával, s annak is a magas művészeti fokozatával igyekeznek összehasonlítani és párhuzamba állítani. A több százezer vagy millió katona közül nagy alkotásra csak néhánynak, a csúcson állóknak — a nagy és sikeres hadvezéreknek nyílik lehetősége. A kiemelkedő hadvezérek hadművészeti alkotási hajlama új elvek feltalálásában s azok egyedi alkalmazásában nyilvánul meg. A katonák nagy többsége azonban kiképzés útján szerzett mesterségbeli tudását gyakorolja. Ez utóbbi pedig ahhoz hasonlítható, amit a köznyelv szintén a „művészet” jelzővel fejez ki, a mesterségbeli tudás magas fokának elismeréséről, úgy mint például a pedagógiai vagy gyógyítási művészet, illetve iparművészet szókapcsolatokkal.

A hadtudomány karakterisztikus tudományterületét, a hadművészetet idegen nyelveken, az *art*, *искусство* vagy *Kunst* kifejezésekkel jelölik, amelyek egyik irányadó jelentése a művészet. E megnevezés egyáltalán nem azért alakulhatott így, mintha a hadművészet fogalma eleget tehetne a polgári körökben is vitatott és a művészetekről vallott többféle felfogás bármelyikének is. A hadművészet összetételben a „had” jelző világosan mutatja, hogy a szókapcsolat második tagja csak az ezzel jelzett szóval összefüggésben értelmezhető. A „művészet” meghonosodása a katonai terminológiában pedig arra utal, hogy a haditevékenységek területén a tudományos ismeret a tehetséggel, ügyességgel, jártassággal, felelősséggel átszőtten érvényesül, valahogyan úgy, ahogyan az nagy általánosságban a művészetek terén is végbemegy.

A hadművészet vezető szerepét akkor töltheti be méltóan, ha valamennyi tudomány eredményeire támaszkodik.

Pekó József

A Magyar Köztársaság honvédelmi rendszerének elvi alapjairól

A honvédelmi rendszer magába foglalja a fegyveres védelmet és a polgári jellegű védelmet. Az előbbi a fegyveres erőket és testületeket, mint alapvető védelmi potenciálokat és azok tevékenységét fogja át, az utóbbi a honvédelmi potenciál többi lényeges elemét: a gazdaságot, a lakosságot, az államvezetést és a közigazgatást rendszerezi. A honvédelmi rendszer fogalmát és összetevőit korábban is ismerte a szakirodalom, a szerző azonban tanulmányában, amellyel a hadművészeti szakosztály pályázatán első díjat nyert, újszerűen vizsgálja a témát. Az alapvető gazdasági, társadalmi, biztonságpolitikai változások és az ország védelmére vonatkozó új elgondolások, keretek és feltételek tükrében: a tanulmány első részében a honvédelmi rendszer mint fogalom meghatározása, céljának vázolása mellett, összefoglalja azokat az alapelveket és követelményeket, amelyekre egy ilyen rendszernek épülnie kell. A második részben — amelyet a következő számban közlünk — a rendszer felépítésével, tartalmával és a katonai védelemmel kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik.

Hazánk szuverenitásának teljes visszanyerése egyrészt lehetővé, másrészt szükségessé teszi az önálló, nemzeti érdekeinket szolgáló honvédelmi rendszer kiépítését és szükség szerinti működtetését.

A bekövetkezett változások olyan új honvédelmi rendszer létrehozását követelik meg, amely önállóan és hatékonyan működtethető, realisan számol a mindenkor meglévő külső biztonsági garanciákkal, illetve azok késésével vagy elmaradásával is. Kiépítéséhez mindenekelőtt a vonatkozó elvi, elméleti tételek új tartalmat kifejező megfogalmazására van szükség. Ehhez a felelősségteljes munkához járulhat hozzá ez a vitaanyag is.

A honvédelmi rendszer fogalmi meghatározása és célja

A honvédelmi rendszer általános elvi alapjainak vizsgálata, mindenekelőtt az MK honvédelmi rendszerének értelmezését, céljának, alapelveinek és követelményeinek tisztázását igényli. Másképpen fogalmazva: értelmezni szükséges a honvédelmi — vagyis az országvédelmi — rendszer egészét átfogó legáltalánosabb elvi kérdéseket.

A honvédelemmel kapcsolatos korábbi kategóriák — amelyek a különböző lexikonokban és katonai értelmező szótárakban ma találhatók — szükségszerűen értelmüket veszítették. Természetes, hogy a társadalmi rendszerek és a katonai töm-

bök szembenállására, a pártállami rendszerekre és ideológiákra épülő honvédelmi meghatározások ma már nem képezhetik az országvédelem kategóriarendszerét. Az új honvédelmi kategóriák sorában meghatározó és más kategóriák számára kiinduló alapkategória az MK honvédelmének fogalma.

Az MK honvédelmének fogalmi rögzítéséhez döntő módon célszerű figyelembe venni az MK biztonság- és honvédelmi politikájának lényegét kifejező biztonsági és honvédelmi stratégiát, a biztonságpolitikai és honvédelmi alapelveket, valamint az országvédelem feltételeit és követelményeit. Mindezeken túl e fogalmat úgy célszerű definiálni, hogy az fejezze ki a honvédelem funkcióját, törvényi szabályozottságát, összállami jellegét és felelősségét.

A fenti elvárások kielégítését — megítélésünk szerint — a HM-kutatócsoport által javasolt honvédelem fogalom közelíti meg a legjobban, de korántsem teljes mértékben. Egyértelmű, hogy a honvédelmet döntően „a külső fegyveres agresszió elhárítására” kell megszervezni, de nem kizárólagosan.

Számolni kell az alkotmányban rögzített belső veszélyekkel, vagyis a szükségállapot idején és a veszélyhelyzetben jelentkező védelmi feladatokkal is. A honvédelem külső erőkkal szembeni szervezése pedig nem korlátozható csak a legrosszabbra, a háborúra, hanem figyelembe kell venni a potenciálisan meglévő veszélyforrások alacsonyabb méretű aktivizálását, illetve eszkalálódását, valamint a más jellegű veszélyeket is (például a nemzetközi terrorizmus jelentős mértékű felerősödését, vagy az állam normális működését veszélyeztető környezetszennyezést, illetve a lehetséges menekültáradatot).

Mindezekből következően a honvédelem a fegyveres tevékenységek szükségét figyelembe véve sem szűkíthető a csak katonai jellegűekre. A veszélyek elhárítása során, a fegyveres védelmi feladatok végrehajtásában a BM erői is részt vesznek, sőt az alkotmányban meghatározott szükséghelyzetben az alapvető fegyveres feladatok rájuk hárulnak.

Nem fogadható el a honvédelem olyan szűk keretek közé szorított értelmezése sem, amely szerint az csak társadalmi és katonai tevékenységek összességét jelentheti. A védelmi jellegű társadalmi tevékenység — még ha annak alkotmányjogi és más törvényi szabályozásáról gondoskodnak is — ugyanis nem elégítheti ki az országvédelem rendkívül magas és felelősségteljes követelményeit. Elengedhetetlenül szükség van állami szintű tevékenységekre és kötelezettségekre is, arra, hogy az ország erőforrásait a szükséges mértékben az országot ért veszélyek megszüntetésére lehessen összpontosítani. Nem is szólva arról, hogy az ország védelmi potenciáljának létrehozása és korszerű szinten tartása, valamint annak elvi, elméleti bázisa és gyakorlata úgyszintén a honvédelem — mint gyűjtőfogalom — keretei közé tartozik.

Mindezeket figyelembe véve kíséreljük meg az MK honvédelme fogalmának — általunk legcélszerűbbnek tartott — meghatározását! Eszerint: az MK honvédelme — gyűjtőfogalom, amely felöleli az alkotmányban és törvényekben meghatározott, az ország függetlenségének és nemzetközi szerződéseiben rögzített határainak védelmére, a veszélyforrások felszámolására és a háború elkerülésére, az országot ért agresszió és más veszélyek elhárítására irányuló honvédelmi elvek, szervezetek, potenciálok és tevékenységek összességét, összefüggő rendszerét.

A honvédelem, lényegét tekintve tehát olyan gyűjtőfogalom, amely — az ál-

lamvezetés biztonsági és honvédelmi stratégiájának megfelelő — országvédelmi potenciálkomplexum és tevékenységek összességét foglalja magába. Mindazon védelmi feladatok végrehajtását jelenti, amelyeket — az alkotmány szerinti minősített időszakoknak megfelelően¹ — egyrészt az országot érhető agresszió és más külső veszélyek elhárítására, másrészt a belső veszélyek megszüntetése érdekében állami szinten határoznak el, továbbá állami, nemzeti érdekből és részvétellel hajtának végre. Következésképpen az MK honvédelme az országot érhető külső és belső veszélyek megszüntetésére való sokirányú felkészülést, annak feltételrendszerét, valamint a veszélyek elhárítását jelenti. Mindez pedig egy jól működő honvédelmi rendszerben, állami szintű szervezésben teljesíthető.

Az MK honvédelme fogalmának és lényegének tisztázása a honvédelmi rendszer definiálásának kereteit is behatárolja. Általános értelemben az MK honvédelmi rendszere: az országot érhető külső és belső veszélyek elhárítására létrehozott biztonsági garanciarendszer, amely átfogja és szükség szerint aktivizálja az ország védelmi potenciálját, a fegyveres erőket és testületeket, a gazdaságot, a lakosságot, az államvezetést és a közigazgatást, valamint a védelmi rendszer működését biztosító tudományos elméletet és gyakorlatot.

A honvédelmi rendszer értelmezése az alábbiak összegzésére ad lehetőséget.

Először: az ország honvédelmi rendszere az MK honvédelmének alapja, meghatározó része, annak rendszerbe foglalása. Olyan önálló nemzeti biztonsági garanciarendszer, amelynek funkciója az országot érhető külső és belső veszélyek elhárítására való sokirányú felkészülés és reagálóképesség biztosítása. Arra hivatott, hogy lehetővé tegye az ország védelmi potenciáljának rendszerbe foglalását rendeltetés és feladatok szerint, a konkrét védelmi feladatok számbavételét, állami szintű elosztását és végrehajtását, a honvédelem működési feltételeinek megteremtését és működésének fenntartását, valamint az elvégzett feladatok rendszeres ellenőrzését.

Másodszor: a honvédelmi rendszer az államvezetés által létrehozott és működtetett, az ország védelmi potenciáljára épülő biztonságstratégiai eszközrendszer az országot érhető veszélyek kezelésére. Alapját az ország fegyveres védelmét ellátó fegyveres erők és testületek, a honvédelemmel azonosuló lakosság, a védelmi szükségleteket kielégítő gazdaság, a honvédelmet szervező és vezető államszervezet, az alkotmány szerint minősített időszakokban is működőképes közigazgatás, valamint a lakosság életének és anyagi javainak védelmét szolgáló polgári védelmi szervezetek képezik.

Harmadszor: a honvédelmi rendszer elvi, elméleti alapja és gyakorlatának területe az országvédelem tudományos elmélete és gyakorlata. Magába foglalja a honvédelmi rendszer létrehozását, fejlesztését és működését biztosító honvédelmi célokat, alapelveket és elgondolásokat, valamint a hadtudomány és más tudományok vonatkozó hivatalos, doktrinális érvényű elméletét és gyakorlatát. Vagyis a honvédelmi rendszer csak a neki megfelelő, tudományos érvényű hivatalos nézet- és követelményrendszerre, az ezt kifejező elvi, elméleti alapokra és gyakorlatra épülve hozható létre, fejleszthető és működtethető.

1. Az alkotmány szerint minősített időszakok: a rendkívüli állapot (19. §. 3.h. pont), a szükségállapot (19. §. 3. i. pont) és a veszélyhelyzet (35. §. 1. i. pont). Következésképpen az állam életének kivételes időszakai, amelyekben kivételes hatalom (rendeleti kormányzás) érvényesül.

Az MK honvédelmének és rendszerének — mint alapkategóriáknak — vitában történő fogalmi tisztázása fontos gyakorlati jelentőséggel bírhat. Elősegítheti az új biztonsági feltételeknek és körülményeknek megfelelő honvédelmi kategóriák² és elvek megalkotását. Tekintve, hogy az MK honvédelmét szükségszerűen új alapokra kell helyezni, annak rendszerét létre kell hozni és az ország hatékony védelméről gondoskodni kell, elkerülhetetlenül szükség van a vonatkozó elvi, elméleti alapok megteremtésére. Ehhez pedig mindenekelőtt az alapkategóriák és -fogalmak egy-egy-éges értelmezéséről és gyakorlati alkalmazásáról célszerű gondoskodni.

A honvédelmi rendszer célját a honvédelem céljai és feladatai határozzák meg, amelyeket pedig az országvédelem szükségletei és annak alkotmányi és törvényi szabályozásai determinálnak.

Az alkotmány (5. §) szerint „A Magyar Köztársaság állama védi a nép szabadságát és hatalmát, az ország függetlenségét és területi épségét, valamint a nemzetközi szerződésekben rögzített határait.” Kifejezi az állam eltökélt szándékát, akaratát, hogy megvédi az országot minden lehetséges külső és belső veszéllyel szemben. Az alkotmány más paragrafusai és a vonatkozó törvények pedig a veszélyek aktivizálódásának egyes eseteiben, vagyis a hadiállapot, a szükségállapot és a veszélyhelyzet időszakaiban megoldandó feladatokat szabályozzák, behatárolva ezzel a honvédelem és rendszere céljának kereteit is.

A honvédelmi rendszer — lényegét tekintve — a honvédelem gyakorlati területe, arra hivatott, hogy lehetőségeinek megfelelően garantálja az ország védelmét és szükség esetén azt megvalósítsa. Elriasszon, visszatartson a veszélyforrások aktivizálásától, bekövetkezésük esetén pedig alkalmas legyen az erőforrások mozgósítására és összpontosítására, az országot ért agresszió és más veszélyek megszüntetésére.

Mindezeket figyelembe véve a honvédelmi rendszer — mint alapvető belső biztonsági garanciarendszer — létrehozásának célja az országot érhető agresszió és más külső és belső veszélyek megszüntetésére való tervszerű felkészítés biztosítása, a védelmi potenciál szükség szerinti mozgósítása és alkalmazása az ország védelmére.

A honvédelmi rendszer alapelvei és követelményei

A honvédelmi rendszer céljának teljesítése számos feltétel és körülmény függvénye. Ezek sorában fontos helye és szerepe van a honvédelmi rendszer elméletének és gyakorlatának, mindenekelőtt a rendszer alapelveinek és követelményeinek.

Minden viszonylagosan önálló rendszer — így a honvédelem rendszere is — közvetlenül a neki megfelelő alapelvekre épülve lehet hatékony. A honvédelmi rendszer alapelvei az állami honvédelmi tevékenységét biztosító lényeges, általános érvényű tételek és következtetések a honvédelmi rendszer létrehozása, fejlesztése, felkészítése valamint működése és vezetése területén. Meghatározásuk a rendszer

2. E kategóriák olyan általános fogalmak, melyek a honvédelem legfontosabb oldalait és vonásait tükrözik. A honvédelem egyes kategóriái a honvédelmet alkotó elemek lényegét és jellegét fejezik ki, valamennyi kategóriája azonban, elégséges objektivitásuk esetén — a köztük meglévő egymásra építettség és kapcsolat következtében — átfogó képet adhat a honvédelem legfontosabb kérdéseiről. A honvédelmi kategóriák — hasonlóan más kategóriákhoz — nem egyenként, hanem egységükben, egymásra épülve, egységes rendszerben tölthetik be szerepüket.

céljának és olyan objektív feltételeknek a függvénye, mint: az országot érintő lehetséges veszélyforrások, az ország védelmi potenciálja és lehetőségei, az államvezetés biztonsági és honvédelmi stratégiája, az ország honvédelmének alapelvei és követelményei, valamint az ország geostratégiai helyzete és mások. Mindezeknek megfelelően az MK honvédelmi rendszerének legfontosabb alapelvei és azok követelményei az alábbiakban összegezhetők.

Először: az MK honvédelmi rendszere feleljen meg az országot érhető agresszió és más veszélyek sikeres elhárítása követelményeinek. Ami azt jelenti, hogy a rendszer szavatoljon elégséges biztonságot az országot érhető veszélyekkel szemben. Olyan védelmi lehetőségekkel és képességekkel rendelkezzen, hogy az — az államvezetés biztonsági stratégiájának megfelelően, vagyis szükség esetén külső garanciákat is igénybe véve — biztosítsa az országot ért agresszió és más veszélyek elhárítását, az alkotmány szerinti minősített időszakok védelmi feladatainak a végrehajtását. Rendelkezzen reális visszatartó erővel, és tegye kockázatosná az ország ellen irányuló fegyveres agressziót, számottevő veszteséggel fenyegetve az agresszort, és visszatartó erejével járuljon hozzá a veszélyforrások felszámolásához, a háború és más veszélyek elkerüléséhez.

Ilyen hatékony honvédelmi rendszerrel objektív okok — mint például a meglévő védelmi potenciál lehetőségei és a külső biztonsági garanciák hiánya — miatt ma nem vagy csak részben rendelkezünk, vagyis akkor nem, amikor a veszélyek felszínre kerülése és újak keletkezése azt talán a leginkább indokolná. Ma a meglévő, átmeneti helyzetben és állapotban lévő honvédelmi potenciál lehetőségeinek maximális kihasználásával kell szavatolni az ország biztonságát, egyidejűleg — a honvédelem hivatalos nézet- és követelményrendszerének megfelelően — létre kell hozni az új honvédelmi rendszert. Ehhez azonban az anyagi eszközök meglétén túl, a honvédelem doktrinális érvényű nézetrendszerére is szükség volna. Ez a körülmény és a vizsgált alapelv követelményei az aktív biztonság- és honvédelem építésére hívják fel a figyelmet.

Másodszor: a honvédelmi rendszer készenlétének a fenntartása az országot érhető veszélyek elhárítására. Ez az alapelv az országot érhető veszélyekre való rugalmas, azokra történő differenciált reagálóképesség biztosítását, a szükséges védelmi rendszabályok bevezetése képességének a fenntartását jelenti. Az országot érhető veszélyek jellegüket — veszélyességi fokukat és aktivizálhatóságukat, méretüket és várható hatásukat stb. — tekintve a legkülönbözőbbek lehetnek.

Az országok biztonságára, de mindenekelőtt a kis országokéra, így hazánkéra is — az ismert katonai erőviszonyok és a korszerű haderők képességei miatt — a lényeges, prioritás jellegű potenciális veszélyt általában a fegyveres erők jelentik.

A haderő — mint az államvezetés eszköze — rendeltetéséből és lehetőségeiből adódóan (vagyis objektív okok miatt) mindenkor potenciális veszélyforrás. A visszatartó, elrettentő erő viszonylag gyorsan aktivizálható és alkalmazható, a rosszul értelmezett nemzeti, vallási és más érdekből, vagy diktatórikus hatalom kezében agresszív célokra is felhasználható, arról nem is szólva, amikor a haderő kicsúszik a politikai vezetés kezéből. A fegyveres erők ilyen potenciális veszélyével közvetlen környezetünkben is reálisan lehet számolni.

A fegyveres erők helyzetében és állapotában lényeges változások — haderőcsökkentések és szelektív minőségi fejlesztések, átszervezések stb. — vannak folya-

matban. Ezek a rendkívül fontos változások azonban belátható időn belül nem szüntetik meg a fegyveres erők állapotának két lényeges elemét, a békében meglévő csapatok állandó harckészültségét és azok egy részének szétbontakoztatását és harckész állapotban tartását. Az ilyen sajátos békehelyzet megszüntetéséhez ugyanis a fegyveres erők jelentős minőségi leépítésére is szükség volna. Ezért azzal célszerű számolni, hogy a mennyiségileg jelentősen csökkentett fegyveres erők egy része — a folyamatos korszerűsítés és fejlesztés következtében — potenciálisan továbbra is alkalmas lesz viszonylag váratlan hadi(katonai)-tevékenység megkezdésére, ami annak kivédését, a meglepés és váratlanság megakadályozását is parancsolóan megköveteli. Ugyanakkor a fegyveres erők új helyzete és állapota a korábbiakhoz képest még kevésbé lesz alkalmas átfogó haditevékenység megkezdésére.³

Mindezekből adódóan a honvédelmi rendszer alapját a katonai védelem képezi és a rendszer készenléte döntő módon a fegyveres erők készenlététől, hadrafoghatóságától függ. Természetes azonban, hogy a honvédelmi rendszer készenlétének biztosítása békeidőszakban a rendszer egészét érintően követelmény. Állandó készenlétet — azon belül egyes szerveket és csapatokat érintően magasabb készenléti helyzetet és állapotot — szükséges fenntartani a fegyveres erőknél és időszakonként a rendőrségnél. De jól mozgósítható készenlétre van szükség a honvédelmi rendszer olyan területein is, mint az államvezetés központi és területi szervei, valamint a polgári védelem szervezetei. Alapkövetelmény, hogy a magasabb készenléti helyzetben és állapotban lévő honvédelmi szervek és szervezetek garantálják az országot érhető veszélyek meglepetésszerű és váratlan bekövetkezésének kizárását, valamint a rendszer egészének vagy egyes alrendszerének a békehelyzetről veszélyhelyzetre és -állapotra történő szükség szerinti átállíthatóságát.

Harmadszor: a honvédelmi rendszer hatékonysága a rendszer aktív építésének és tervszerű felkészítésének a függvénye. Vagyis a honvédelmi rendszer céljának és alaprendeltetésének csak akkor képes megfelelni, ha azt folyamatosan és tervszerűen építik, így a rendszert a veszélyek elhárításához szükséges szinten tartják, valamint ha az abban részt vevő erőket a várható feladatok végrehajtására célirányosan felkészítik. Így a rendszer és annak alrendszerei olyan képességekkel és lehetőségekkel rendelkezhetnek, amelyek megfelelő biztonsági garanciát jelentenek.

Az országot érhető agresszió elhárítása alapvetően az MH-ra hárul, ezért annak építése és felkészítése össznemzeti, biztonsági érdek. Az MH védelmi lehetőségei a honvédelmi rendszer lehetőségeit alapjaiban határozzák meg. Nem kielégítő harckészültsége, hadrafoghatósága és védelmi lehetőségei nemcsak a honvédelmi rendszer — mint a legfontosabb belső biztonsági garancia — működőképtelenségét okozhatja, hanem egyfajta veszélyforrást is jelenthet. Ugyanis elrettentő, visszatartó erejének hiánya megkönnyíti valamely szomszédos országban kialakult konfliktushelyzet (polgárháború) esetén annak eszkalálódását országunk irányába.

3. Az európai hagyományos fegyveres erőkről szóló szerződés aláírásával és a Párizsi Charta elfogadásával lehetővé vált a potenciált erősítő öt fegyverfajta radikális csökkentése. Ugyanakkor az is egyértelmű, az elfogadott fegyverzeti szintek korántsem jelentik, hogy a részes országok mindegyike elvesztette volna fegyveres erőinek támadó lehetőségeit. Ha pedig az MK-nak megállapított fegyverzeti szinteket összevetjük a környező államok szintjeivel, illetve meglévő erőivel, akkor számunkra a környező államok többségének haderői hosszabb távon is potenciális veszélyt jelentenek.

Az MH korábbi rendszertől örökölt struktúrája és védelmi lehetőségei a 90-es évek elejétől — a környezetünkben kialakult labilis biztonsági helyzetben — már számottevő kockázatot jelentenek a honvédelmi rendszer hatékony háborús működésében, az ország fegyveres védelmében.

Az MH haditechnikai eszközei jelentős mértékben elavultak, elhasználódtak. Így például amíg az európai hagyományos fegyveres erőkről szóló szerződés az MH-nak lehetővé tesz 180 db harci repülőgép hadrendben tartását, ugyanakkor csak 70 db, 1997-ig teljes egészében lejáró repülési idejű, hangsebesség feletti repülőgéppel rendelkezünk. A VSZ megszűnésével a szovjet gyártmányú titkosító- rejtjelző és saját repülőgép-felismerő rendszerek korrekcióját sürgősen meg kellene oldani. Az évtized közepéig a légvédelmi rakétakomplexumok, rádiólokátorok és az automatizált vezetési eszközök rendszerből való kivonása is szükségessé válik.

Nem jobb a helyzet a szárazföldi csapatoknál sem, ahol a legfontosabb harci technika mintegy 60 %-ának tervszerű cseréjéről kell gondoskodni. Mindez negatív hatással lehet a haderő kiképzésére és felkészítésére is. Ennek a már veszélyforrássá váló helyzetnek a megszüntetését szolgálja a haderőfejlesztési célkitűzésrendszer tervszerű megvalósítása az évtized közepéig és azt követően.

A honvédelmi rendszer aktív építésének és felkészítésének alapelve és követelményei nemcsak az MH-ra, hanem a rendszer minden szervére és szervezetére, illetve azok elméletére és gyakorlatára is vonatkoznak. Ahhoz azonban, hogy a honvédelmi rendszer alrendszerében hatékony építő- és felkészítőtevékenység folyjon, a rendszer szervezeteinek struktúráját is alkalmassá kell tenni, szükség szerint át kell szervezni és új alapokra kell helyezni. Nemkülönben fontos mindezek elvi, elméleti alapjainak megteremtése és korszerű szinten tartása sem. Mivel a honvédelmi rendszer alapját a katonai védelem képezi, elméletének és gyakorlatának vezető területét pedig a hadászat alkotja, ezért mindenekelőtt a hadászat elméletének és gyakorlatának fejlesztéséről szükséges gondoskodni.

Negyedszer: a honvédelmi rendszer fenyegetettségi helyzetre történő átállítása és a védelmi rendszabályok foganatosítása a legfelső államvezetés döntéseinek a függvénye. Vagyis a rendszernek az országot érhető fenyegetettség, illetve az agresszió elhárítására történő igénybevétele, a legfelső államvezetés — törvényhozó és végrehajtó hatalom — döntését követeli meg. Kifejezi az államvezetés kötelességét és felelősségét az ország fenyegetettsége megszüntetésének közvetlen előkészítésében és végrehajtásának vezetésében.

Az országot érhető fenyegetettségi formák közül a fegyveres fenyegetés, vagyis a lehetséges agresszió a legveszélyesebb, ezért az államvezetés biztonsági stratégiájának fő erőfeszítését ennek elkerülésére kell összpontosítani. Ezt fejezi ki az alkotmány (6. § 1. 2. pont) is, miszerint „A Magyar Köztársaság elutasítja a háborút, mint a nemzetek közötti viták megoldásának eszközét, és tartózkodik a más államok függetlensége vagy területi épsége ellen irányuló erőszak alkalmazásától, illetőleg az erőszakkal való fenyegetéstől”, ugyanakkor „...együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával.”

Abban az esetben azonban, ha az ország fenyegetettsége ténnyé válik, az államvezetésnek a fenyegető veszélyek elhárítására a szükséges védelmi rendszabályokat fo-

ganatosítan kell.⁴ Az államvezetés döntései alapján meghozott rendszabályoknak — a veszély eszkalálódásának megakadályozása érdekében — a fenyegetettség mindenkor arányban kell lenniük. Ennek biztosítása érdekében ki kell dolgozni az egyes fenyegetettségi formákhoz⁵ igazodó védelmi rendszabályokat, vagyis azon válaszlépések sorozatát, amelyek megtételére az ország biztonsága és védelmi érdekében szükség lehet.

A honvédelmi rendszer egészét a fenyegetettségi helyzetre átállítani és aktivizálni, az ország közvetlen fenyegetettsége esetén kell, ami egy sor állami és katonai rendszabály foganatosítását követeli meg.

Háborús veszélyhelyzetben, annak megszüntetése érdekében kifejtett biztonságpolitikai erőfeszítések és az előzetes állami rendszabályok mellett, olyan katonai feladatok végrehajtására is szükség van, amelyek a konfliktus eszkalálódásának esetére kedvező feltételeket teremtenek az ország katonai védelméhez. A foganatosított katonai rendszabályok közül döntő jelentőségűek azok lesznek, amelyek végrehajtása biztosítja a fegyveres erők átállítását békehelyzetből háborús állapotra, az MH csapatainak hadművelleti szétbontakozását és a védelmi haditevékenységek megkezdéséhez való készenlétének elérését. Szükséges mértékben meg kell kezdeni a honvédelmi rendszer polgári jellegű védelmi alrendszerei és az ország részleges vagy általános mozgósítását, valamint az erőforrások összpontosítását is az agresszió elhárítására.

Az Országgyűlés — akadályoztatása esetén a vonatkozó alkotmányi előírások szerint a köztársasági elnök — a háborús veszélyhelyzetben kihirdeti a rendkívüli állapotot, a továbbiakban az állami és katonai rendszabályok legfelső szintű foganatosítása a Honvédelmi Tanács feladata lesz. A Honvédelmi Tanács az agresszió elhárítása érdekében rendeletet alkothat, ebben egyes törvények alkalmazását felfüggesztheti, illetőleg a hatályos törvényi rendelkezésektől eltérhet, továbbá egyes különleges biztonsági és védelmi intézkedéseket hozhat.

Hadiállapot — vagyis az országot ért agresszió vagy annak közvetlen veszélye — esetén a legfelső államvezetést megtestesítő Honvédelmi Tanács döntései mindenekelőtt az ország védelmére és az agresszió elhárítására irányulnak. Alkotmányos jogánál fogva — a rendkívüli állapotra vonatkozó rendelkezéseknek megfelelően — a HT aktivizálja a katonai védelmet és a honvédelmi rendszer többi alrendszerét az agresszió elhárítására, az ország függetlenségének és területének megvédésére, az élet és az anyagi javak védelmére. A legfontosabb feladatok, amelyekre a fegyveres erők és az ország erőforrásait aktivizálni és összpontosítani kell:

- a fegyveres erők és testületek békehelyzetből háborús állapotba történő átállítása, illetve annak befejezése, ha az a háborús veszélyhelyzetben még nem történt meg;

4. Az államvezetés biztonsági és védelmi döntéseire vonatkozó előírásokat az alkotmány 19. § (3) g., h., j.; 19/A §, 19/B § (1–5) pontjai tartalmazzák.

5. Az MK lehetséges fenyegetettségi formái: a közvetett fenyegetettség (konfliktushelyzet), a veszélyeztetettség és a közvetlen fenyegetettség. Az egyes fenyegetettségi formákon belül a fenyegetettség mértékének megkülönböztetésére fokozatok határozhatók meg. Így például a közvetlen fenyegetettség fokozatai — az alkotmány 19. § (3) g., h. pontjaival összhangban — a háborús veszélyhelyzet és a hadiállapot. Háborús veszélyhelyzet akkor alakul ki, ha valamely állam az MK-t fegyveres erővel fenyegeti, vagy arra irányuló előkészületeket tesz. Hadiállapot pedig akkor következik be, amikor más állam az MK-val hadiállapotban állónak tekinti önmagát, vagy annak mellőzésével fegyveres erőivel támadást indít országunk ellen.

- az MH csapatai hadművelleti szétbontakozásának és átcsoportosításának befejezése, a csapatok védelmi csoportosításainak felvétele és a készenlét elérése az ellenség légi és földi agressziójának elhárítására, valamint a határprovokációk visszaverése;
- az ellenség légi és földi támadásának a visszaverése, a légvédelmi és védelmi hadműveletek és harctevékenységek eredményes végrehajtása;
- a gazdasági védelem, a polgári védelem, a védelmi államvezetés és közigazgatás központi és helyi szerveinek és szervezeteinek az aktivizálása, és fő erőkifejtésének az összpontosítása a fegyveres erők személyi, anyagi-technikai ellátására, a lakosság és az ország anyagi javainak megóvására;
- a függetlenség és az állami lét végsőkéig történő megőrzése, a külső biztonsági garanciák szükség szerinti igénybevétele és a háború politikai rendezésének elősegítése.

Ötödször: a honvédelmi rendszer alrendszerének szükség szerinti igénybevétele az ország belső fenyegetettségének megszüntetésére. Ez az alapelv azt jelenti, hogy az országot ért belső veszélyek, vagyis a szükséghelyzet megszüntetésére a honvédelmi rendszer alrendszerének egyes elemei vehetők csak igénybe. A honvédelmi rendszernek nem a belső, hanem a külső fenyegetettség elhárítása az alapvető feladata, ugyanakkor egyes elemeinek — mint például a rendőrség — az fő feladata lesz.

Az ország belső fenyegetettségének kell tekinteni az alkotmányos rend megdöntésére vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekményeket, továbbá az állampolgárok élet- és vagyonbiztonságát tömeges méretekben veszélyeztető, fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos erőszakos cselekményeket, valamint az országot ért katasztrófhelyzetet. Ilyen súlyos belső fenyegetettség esetén az Országgyűlés, akadályoztatása esetén — az alkotmány előírásainak megfelelően — a köztársasági elnök megállapítja a szükséghelyzet tényét és szükségállapotot hirdet ki. Szükségállapot idején a köztársasági elnök rendeleti úton — külön törvényekben megállapított — rendkívüli intézkedéseket vezet be, az Országgyűlés honvédelmi bizottsága — folyamatosan ülészik és operatív döntéseket hoz az ország belső fenyegetettségének megszüntetésére.⁶

A honvédelmi rendszer alapelvei és követelményei rendeltetésüknek megfelelően a rendszer elméletének és gyakorlatának alapját, egyidejűleg cselekvési vezérfonalát képezik. Mivel meghatározásuk az országvédelem objektív feltételeire, körülményeire és követelményeire épülve történhet, ezért azok megváltozása az alapelvek és azok követelményeinek időszakonkénti pontosítását és módosítását is szükségessé teszik. Az időszakonként korrigált alapelvek és követelmények így eredményesen betölthetik rendeltetésüket, biztosíthatják az államvezetés honvédelmi tevékenységének megalapozottságát a honvédelmi rendszer építése, felkészítése és működtetése területén. Ennek részleteire — a honvédelmi rendszer felépítésével, tartalmával és a katonai védelemmel kapcsolatos kérdésekre — a következő számban térünk ki.

6. Az ország belső fenyegetettségét jelentő szükséghelyzet eseteit és a kihirdetett szükségállapot alkotmányjogi szabályozását, valamint annak legfelső államvezetés szintű kezelését az alkotmány 19. § (3) i., 19/A. §, 19/C, D. §; 28/A. §; 35. § (1) i, (3); 40/B. § (2) pontjai tartalmazzák.

Vasvári Vilmos

A hadügy honvédelem-közigazgatási jellege*

Az utóbbi években — az ismert körülmények és változások hatására — a hadtudomány számos kérdésköre módosul, új fogalmak, terminológiák jelennek meg. A szerző cikkében a hadügy korábbi tartamára utalva, bemutatja összetevőinek változását és hangsúlyozza fegyveres konfliktus szemléletű megközelítésének fontosságát.

A jogállamiságból adódóan — állítja a szerző — a polgári demokráciák keretei között célszerűbb az átalakuló hadügy közigazgatási funkciójáról beszélni. Ez ugyanis jobban kifejezi az egyre bővülő, a korábbtól eltérő, változó jelentéstartalmat. Úgy véli, hogy folyamatosan kialakul a honvédelem-közigazgatás, mint az ország szuverenitását erősítő intézkedésrendszer, és a hadügy belső tartalma közigazgatási összetevőkkel bővül.

Az ENSZ megalakulását követően a konfliktusveszély kialakulásában vagy a konfliktus kiújulásában érintett területeken a háborús értelmezésű, de tartalmában az elmúlt évtizedek során jelentősen változó katonai közigazgatás elemei kerültek alkalmazásra. Ezeket a sajátos katonai közigazgatási elemeket a békében élni akaró államok interdiszciplináris szemléletű szakemberei formálták, a nemzeti szuverenitás tiszteletben tartásának, a fegyverek nemkívánatos alkalmazásának igényével.

Az atom-világháború árnyékában kialakult katonai szövetségek néhány tagországában a régebbi értelmezésű — korábban az államigazgatásra is jelentős hatású — hadügy belső tartalma közigazgatási összetevőkkel erősödött. Példaként elégséges megemlíteni a katonai munkaerő polgári beruházásoknál történt alkalmazása mellett, hogy a környezetvédelem, a természeti, valamint a civilizációs katasztrófák következményeinek felszámolásában való részvétel esetenként a katonai közigazgatás egyes elemeinek módosított (nem a fegyveres küzdelem időszakában jellemző, de ahhoz hasonlatos) alkalmazását követelte és követeli meg. Mindezek a változások, másszerűségek a hadügyben biztonságorientáltak, mind a konfliktusok, mind a környezetvédelmi károk, katasztrófák elhárításával összefüggésben.

Az évszázad első harmadában — az államformától szinte függetlenül — még meghatározóan jellemző volt, hogy a hadügyi (honvédelmi) tárcát katona vezette. Az évszázad közepétől éppen a közigazgatási — nemzetközi hatásában is jelentős hadiipari — feladatok növekedésével mindinkább polgári politikus felel az irányításért.

* A szerző vitaindító előadásaként elhangzott a Kiss Károly Hadtudományi Klub rendezvényén 1992-ben.

Ennek a változásnak a történelmi múltra alapozott összetevője maradt — az atomvilágháború irracionalitása mellett — a nem tömegpusztító, de korszerűsített eszközökkel végrehajtott fegyveres összeütközés lehetősége a mai napig. A lehetőség korlátozását célozza az ENSZ alapokmánya, miszerint a fegyveres támadás tilos cselekmény és a nemzetközi jog egyetlen törvényes állapotnak a békét ismeri el.

Európában a közelmúltban bekövetkezett események — ezen belül a Dél-Európában kialakult változó intenzitású konfliktus — részletes vizsgálódások elvégzésére kényszerítették Európa-szerte a biztonságpolitika művelőit. Ebben az újszerű helyzetben hosszabb távra az érintett országokra vonatkozóan kevésbé pontosan rögzíthetők a jövő közvetlen politikai és gazdasági hatásai. A közvetett hatások pedig nagy valószínűséggel még kevésbé prognosztizálhatók az Atlanti-óceántól az Urálig, valamint a skandináv országoktól a Földközi-tengerig terjedő térségre.

A Magyar Köztársaságnak a honvédelmi felkészülés meghatározó összetevőjeként kell számításba vennie, hogy a katonai erő alkalmazása a honvédelem végső eszköze. A ma kevésbé előrelátható külső körülmények nemkívánatos irányú erősödésének lehetőségét is figyelembe véve van szükségünk a védelmi jellegű katonai erő elégséges korszerűsítésére, fenntartására.

Összességében a felkészítési-felkészülési tevékenységnek a honvédelem-közigazgatás és a reá visszaható katonai elmélet együttes munkálkodásának eredményeként kell megvalósulnia a politika orientáló prioritása mellett.

A hadügy összetevőinek változása

A részletesebb vizsgálódást megelőzően feltétlenül megemlítenéd, hogy a koreai háborút követően a hadiipar szerkezetére kiépült adminisztratív kapcsolat útján a tudományos-technikai haladás is a hadügy közigazgatásjellegét erősítette.

A '60-as évek jellemző folyamata — a világbéke megőrzése és a tudományos-technikai forradalom a hadügyben — a NATO-t, de a VSZ-tagállamok mindegyikét társadalmilag is formálta földrészünkön: széles körű és mélyreható nézetváltoztatást követelt a politikától, a gazdaságtól és a katonáktól.

A mai problémák vizsgálatához, az ésszerű leszerelés tervezéséhez, a szükség-szerűen elégséges fegyveres erő szervezéséhez meg kell szabadulni a hadügyi forradalom következtében kialakult gondolkodásmódtól: az atomháború-centrikus szemlélettől. Indokolja ezt a világproblémák megoldatlanságának összessége, nem utolsósorban az, hogy az atomnagyhatalmakon túl más országok is töreksenek az atomfegyver megszerzésére, előállítására, elrettentő eszközként való felhasználására.

A jelen számára is figyelmeztető, korábbi hadügyi indíttatású gondolkodásmód összetevői az alábbiak voltak:

- az atomfegyver, az atomháború meghatározó jelentőségű a katonai elmélet, a doktrína, a szabályzatok, szakutasítások kidolgozásában;
- rendszeresítésre kerültek a rakéta-atomfegyverek (atomaknazárok) és rádió-elektronikai eszközök;
- a fegyveres küzdelem korábban is alkalmazott eszközeit a tűzvezetéssel együtt korszerűsítik;

- automatizált vezetési rendszereket hoznak létre;
- jelentős szerepet kap a szervezeti struktúra atomkoalíciós igényeknek megfelelő alakítása.

Az átalakításban érintett koalíciók meghatározó jellemzője volt ebben az időszakban:

- a hadászati méretű intenzív növekedés;
- a technológiai átalakulás nagy üteme (a motorok háborújáról a rakéta-atomháborúra való felkészülés);
- a nagyfokú (3 dimenziós) manőverezőképességre való felkészítés, a bonyolultabbá vált kiképzésre alapozottan;
- a változás — az aleggységek harcától a hadászati haditevékenységekig — minden katonai szervezetet érintett a világ jelentős számú államában, illetve a koalícióknál;
- a katonai és a műszaki pszichológia szerepe növekedett a felkészítésben.

Annak ellenére, hogy a hadtudományi kutatók a vezérkarok irányításával — a haditechnikai fejlettségre alapozottan — a béke viszonyai között dolgozták ki az új hadtudományi hipotéziseiket, az előrelátás követelményének megfelelően mégis a fegyveres küzdelem két új törvényszerűségét definiálták, nevezetesen:

- a fegyveres küzdelem súlypontja a koalíciós összecsapások körzeteiből a mélységekbe (hátsószágba) helyeződik át;
- a háború egészének kimenetele függ a haditevékenység megkezdése előtti harcászaltságtól (a tömegpusztító fegyverek alkalmazása esetére a mozgósítás másodlagos jelentőségűvé vált).

Összességében a katonai teoretikusok úgy ítélték meg, hogy más lesz a hadászati és a hadművelleti, valamint a harcászati tevékenységek közötti összefüggés, mint a második világháború idején. Realitásként értékelik, hogy *a hadügyi forradalom a gazdaság és a politika szülötte, így természetesen az államok társadalmi-politikai rendszerei is befolyásolják hatékonyságát, összetett és mélyreható következményeit.*

A közelmúlt Európáját átfarmáló változások a korábbi hadügyi indíttatású gondolkodásmód összetevőinek tartalmát is módosították, nevezetesen:

- a védelemcentrikus katonai elmélet a tömeghadseregek leszerelésének és átalakításának kérdéseit vizsgálja a mozgósítás újszerű jelentőségével (de a környezetvédelemmel és a katasztrófavédelemmel is) összefüggésben;
- a nagyszámú rakéta-atomfegyver helyébe a nagy pontosságú fegyverek (fegyverrendszerek) lépnek;
- a csúcstechnológiát képviselő hagyományos fegyverek a fegyverrendszerek elemeivé váltak a váratlan tűzkiváltás és a nagy tűzsűrűség érdekében;
- a vezetés komplex automatizálása továbbra is kutatási téma marad éppen a nagy pontosságú fegyverrendszerek realitása miatt;
- az atomkoalíciós szemléletről a válságkezelő szervezetek (esetenként nemzetközi összetételű) alkalmazására való áttérés indokolt.

A saját védelmi feladataink jelenlegi elvi alapját is erősítik a bemutatott módosított összetevők, amelyek közül a válságkezelés fontosságát a jelen valósága is igazolja.

Az USA és a NATO katonai teoretikusai már korábban kidolgozták a háborút

közvetlenül megelőző veszélyes helyzetekre, illetve olyan, a totális háború ismérveit egészen ki nem merítő körülményekre vonatkozó elgondolásukat, amelyeket konkrét katonai elképzeléseikbe is beillesztenek, nevezetesen az alacsony, a közepes és a nagy intenzitású fegyveres konfliktusokat, amelyek tartalmukban, méreteikben szűkebbek az önálló államok között keletkezett háborúknál.

Az intenzitás bármelyik foka az összeütközést, a harcot, annak sokoldalú biztosítását jelenti, de legfeljebb hadműveleti keretbe foglaltan.

A honvédelem-közigazgatás megköveteli az olyan fogalmak tartalmi definiálását, mint a háború, a fegyveres küzdelem és a konfliktusok intenzitása.

Nem vizsgálva a nagyobb államszövetségek átalakulásával összefüggésben a nagy és a közepes intenzitású konfliktusok kialakulásának lehetőségét, megállapítható, hogy hazánktól délre — korlátozott térségben — alacsony intenzitásúnak értékelhető fegyveres konfliktus hatásaival kerültünk kapcsolatba katonai vonatkozásban is. Az ilyen konfliktusok veszélyessége elhúzódásukban rejlik és hosszú ideig kihatással lehetnek a diplomáciai, a gazdasági, a társadalmi kapcsolatokra.

Hazánkat közvetlenül érintő, de a világesemények sorából kiragadott példa is erősíti az Egyesült Államok azon elgondolását, miszerint világméretű háború kitörésének valószínűsége csekély, ugyanakkor a konfliktusok fogalomkörében való gondolkodás szükségszerűségként jelentkezik.¹ Mindamellett úgy tűnik, hogy a tőlünk nem nagy távolságra — a FÁK területén — lévő atoműtőerő keresi helyét, szerepét, jövőjét, hogy kinek az érdekében mit védjen. Nagy veszélyeket hordoz továbbá magában még a hagyományos fegyverzetek szétozása² is, mert ennek a kérdésnek a megoldatlansága konfliktus-előidéző lehet.

Az emberiség írott történelmének korábbi időszakaihoz a közelmúlt történéseit is kapcsolva, az elvégzett elemzés alapján, a *hadügy viszonylag állandó összetevői a következők:*

- a politikai (vallásai, etnikai), valamint a gazdasági célok — más módszerekkel már kevésbé elhárítható — sokoldalú, egyben fegyveres ütközése;
- a háborúhoz való jog kérdésköre;³
- a háború mozgatóerői és az erőszakos tevékenység (katonai szervezeteket, eszközöket, terveket szorosan érintő) kérdései.

Változó összetevőként kezelhetjük:

- az államfő és a haderő viszonyát;
- a honvédelmi alapelveket (a katonai doktrínákat);
- a katonai eskü tartalmát, formáját;
- a katonai szolgálat alapelveit.

A viszonylag állandó és a társadalmi átalakulásokkal szorosabban összefüggő változó összetevők részletesebb tartalmi értékelése alapján jellemzőnek mondható, hogy az állam típusa egyben meghatározza a fegyveres erők típusát is. Nyilvánvaló, hogy az országok fegyveres erői a bemutatott összetevők közel általános érvé-

1. Dr. Kovács Jenő: Hadászat és geopolitika. Magyar Tudomány 1991/9. 1069–1089. old.

2. Oltványi Tamás: Katonapolitikánk nagy kihívása, Heti Magyarország 1992/1462.sz. 4–7 old.

3. A háborúhoz való jog (az önvédelmi háború indítása) nem azonos a háborúindítás jogával: ENSZ-alapokmány 51. cikke.

nye mellett jelentősen különböznek egymástól, még koalíciós egybekapcsoltság esetén is. Ennek a kérdéskörnek avatott vizsgálója a katonaszociológia és a katonapszichológia az első világháborút követő módszerbeli fejlettségére alapozottan.

A hadügy összetevőit vizsgálva és az európai átrendeződés eredményeit értékelve, az egymásra utaltság, valamint a kialakuló közös érdekek alapján a konfliktusok egyik formája sem kívánatos földrészünkön. Hazánk geostratégiai viszonyainak a jövőt illetően ez alapvetően meghatározó vonása, ami a hadügy tartalmi átértékelésével is összefügg.

A honvédelem-közigazgatás

A hadügy, a korábbi megfogalmazás szerint: „rendkívül széles körű gyűjtőfogalma mindazon dolgoknak, tevékenységeknek, ügyeknek stb., melyek kapcsolatban vannak az ország honvédelmi felkészítésével, fegyveres erőivel, a katonai elmélettel és gyakorlattal, továbbá az országot érintő háborúval (az agresszió elhárításával és az agresszor megsemmisítésével).”⁴ Az idézett meghatározás néhány összetevője időszerűnek mondható ma is, de leginkább a közigazgatás fejezi ki a gyűjtőfogalom újszerű jelentéstartalmát. A jogállamiság megerősödéséből — az ENSZ létrejöttéből és tevékenységéből — adódóan az '50-es években az átalakuló hadügy közigazgatási funkciója a polgári demokrácia körülményei között egyértelművé válik. Angliában a hadügy megfelelője: „national defence”. Tehát a jogállamiság keretei között kialakul a védelem-közigazgatás, mint az ország szuverenitását célzó intézkedésrendszer.

A kormányzati ágak összességét vizsgálva megállapítható, hogy a közigazgatási funkció kerül előtérbe, az országos érdekű — elsődlegesen — szakfeladatok intézésére irányuló tevékenységek kiemelésével. A közigazgatás új struktúrával rendelkező szervei pedig a minisztériumok, az állami hatóságok, valamint az önkormányzati szervek.

Mindezekkel összefüggésben a korábban militarista attitűdökkel is rendelkező hadügy megnevezés helyett kifejezőbbnek tűnik a honvédelem-közigazgatás, amely bizonyos értelemben a korábbi hadügyi kérdéskör egyes elemeit is tartalmazza és az országos védelmi tevékenységre vonatkozó közjogi és közigazgatásjogi szabályok összessége.

Mindezek alapján a honvédelem-közigazgatás — a jövőben valószínűleg tartósan — az ország fegyveres (szükségszerűen katasztrófa- és környezet-) védelmével összefüggő intézkedésrendszer, amely parancsolóan tevékenységorientált.

A rendszerértelmezést alapozza, hogy a szükséges összetevők azaz a cél—feladat—folyamat—szervezet korszerű tartalommal léteznek, illetve létezése indokolt.

Célja:

Honvédelmi alapot biztosítani az állam tényleges helyzetével, az államelmélettel összefüggésben a célirányos államvezetés alakításához, az ország szuverenitásának megőrzéséhez.

4. Katonai Lexikon, 1985. Zrínyi Kiadó 241. old.

Feladatai:

- az államfő és a haderő kapcsolatának naprakészen tartása;
- a védelmi erő tervezése, szervezése és korszerűsítése;
- a katonai elmélet és gyakorlat művelése;
- a katonai rendszer életképességének fenntartása.

Folyamatai:

- a nemzeti egyetértésen alapuló honvédelmi törvény maradéktalan megvalósulása;
- a fegyveres erők tevékenységének parlamenti ellenőrzése;
- a meghatározó és sajátos honvédelmi felkészítést szolgáló alrendszerek irányítása;
- az irányító szervek (belső), a csapatok, intézetek napi életének vezetése.

Szervezetei:

- az országgyűlés (a bizottságaival);
- a köztársasági elnök katonai irodája;
- az irányításért felelős
 - = minisztertanács,
 - = minisztériumok,
 - = országos hatáskörű szervek;
- a vezetésért felelős
 - = parancsnokságok,
 - = igazgatóságok,
 - = központok (konfliktus vagy katasztrófa esetén polgári és fegyveres területi összetételben).

A honvédelem-közigazgatás — az ország összességét érintő kérdések intézésére irányuló tevékenység — sajátos módszerét az MK biztonságpolitikai alapelveiből adódóan az ország szuverenitásának megvédése indokolja. Az indokolás feltételezi a változások olyan végrehajtását, hogy a működőképesség az elvárt (megkövetelt) szinten maradjon.

Az ország védelmében részt vevő szervezeteknél különösen jelentős a módszer alkalmazása, mert a végrehajtásra kerülő átalakítás, az ismert válságkezelésben való részvétel viszonyai között, a működőképesség megtartása mellett vette kezdetét. A továbbiakban a honvédelem-közigazgatásának számolnia kell a régi módszerek és a rendszerbe kerülő új haditechnika közötti ellentmondás feloldásával. A jövőt illetően mindezek alapján jelentős változás várható az önálló (nemzeti) hadászati, hadművelleti és harcászati gondolkodásmód összetevőiben. Kiemelésre érdemes, hogy a hadászati vezetés minden feladata ma már közvetlenül a magyar katonai felső vezetési szervekre hárul.

A VSZ múlt öröksége átmeneti probléma volt ezen a területen, hiszen a szuverenitásunkat is érintő koalíciónak ma nincs realitása. Ugyanakkor a honvédelem-közigazgatásban nagy a jelentősége az előrelátásnak, amelynek néhány sajátossága (ebben a valószínűleg rövid váltási időszakban) az alábbi:

- viszonylag nagy az információ hiánya;
- nagy a jelentős hatást kiváltó véletlenek szerepe;
- meghatározó a valószínűségi jelleg dominanciája.

Alapvetően befolyásoló hatásúak a gyors és lényeges katonapolitikai változások, hiszen a honvédelem-közigazgatás együttműködési kötelezettsége széles körű információáramlás esetén is időigényes.

A honvédelmi felkészítésben részt vevők, illetve a konfliktuskezelésben a biztonságpolitikai érdekeket figyelembe véve — előre tervezett mértékben — érintettek:

- az államvezetés törvényhozó és végrehajtó szervei az önkormányzati hatóságokkal,
- a kormányzati ágak kapcsolódó szakterületei (tájékoztatás, külkapcsolat, belbiztonság, honvédelem, közlekedés, hírközlés és vízforgalom, ipar, valamint népjólét, mezőgazdaság és élelmezés, oktatás — mindezek közigazgatási jellegűek),
- a nemzetgazdaság,
- a lakosság meghatározóan és részlegesen érintett rétegei.

A felsorolás természetesen csak sejtetni engedi, hogy milyen mértékű koncentrációt igényel a honvédelmi felkészítés tervezése és szinten tartása, valamint az országot érintő esetleges önvédelmi háborúban való részvétel.

Az összetett feladatkomplexum békeidőszakban vagy a fegyveres küzdelem időszakában végrehajtandó tevékenységek sikere szempontjából széles körű tudományos vizsgálódás elvégzését feltételezi, egyben igényli a konzultatív munkát, a külföldi vélemények ismeretét és szintézisét is.

A katonai elmélet újszerű tartalma

A felkészítés és konfliktuskezelés jelentősége alapján a *honvédelem-közigazgatás feladata a katonai elmélet és gyakorlat szinten tartása*. Az elméleti vizsgálódás kiterjed a háborúval (szükségszerűen a fegyveres konfliktussal), a honvédelem-közigazgatással összefüggő jelenségekre, aminek eredménye időszakosan rendszerezett általános ismeretek összegezése: törvényi, rendeleti, szabályzati és szakirodalmi formában.

Vagyis ez az interdiszciplináris vizsgálódások eredményét feldolgozó elmélet mértékadó alpnak tekinti:

- a politika megállapításait a háborúról, a fegyveres konfliktusról, a fegyveres küzdelem megvívási módjairól;
- a katonai szervezetekkel, eszközökkel és a fegyveres küzdelem (tevékenység) tapasztalatainak általánosítása útján fejlődő hadtudomány objektív értékeléseit;
- a módszertani jelentőségű katonai doktrínában, honvédelmi alapelvekben koncentráltan megfogalmazott — a hadtudományi meggondolásokkal kialakított — nézeteket.

A mai magyar katonai elmélet fejlesztésében, a hadtudományi kutatómunkában meghatározó a nemzeti jelleg, a tömbönkívüliség, az Európához tartozás igénye, az összeurópai biztonsági rendszer keretében való gondolkodásmód. A katonai elmélet valóságfeltáró munkáját elősegíti a felkészítési sajátosságokat és a kötelezettségeket szabályozó, átfogó honvédelmi törvény és a jogszabályok joghézag-nélkülisége. A honvédelmi alapelvek kimunkálása, széles körű értelmezése, az átalakításhoz igényelt szükségessége — az előbbieken már említett valószínűségi összetevők dominanciája mellett — a nemzetközi helyzet és tendenciák figyelembevételé-

vel megköveteli a magyar sajátosságok — adottságok és lehetőségek — elméleti vizsgálatát és a hazánk védelmére vonatkozó különböző változatok kimunkálását. Különösen a honvédelem-közigazgatás feladatai esetében lehet veszélyes, ha lépni kell elméletileg meg-alapozott koncepció nélkül, mivel ez egyben alapul szolgál az új indíttatású katonai gyakorlat szá-mára, amely a fegyveres erők építését biztosító, a haza fegyveres védelmére történő fel-készítési és a védelmi háború megvívására irányuló tevékenységek összessége.

Az európai államokban folyó katonai elméleti kutatás a kontinentális térséget alapvetően érintő — a leszereléssel is összefüggő — változások egy részét hipoté-zisekre alapozottan előre jelezte, egyidejűleg kiemelt napi feladatként a bekövetke-zett tényeket magyarázta.

A katonai elméleti kutatások alapvető feladata jelenleg a helyzetértékelés, ezen belül a tények (a szankcionált fegyverzetcsökkentési feladatok végrehajtásának, a fegyveres konfliktus hatásmechanizmusának) felmérése, számvetések, összevetések készítése, amelyek esetenként tudományos igényességű ismerethalmazok.

A katonai elméleti kutatások megújítása napirenden lévő feladat a közel hason-ló problémák miatt hazánkban és a szomszédos országokban, hiszen olyan alapve-tő tények felmerülésével (példaként ezen országok önálló hadászati gondolkodását említve) kell számolni, amelyek az eddigi elmélettel ellenkezhetnek.

A FÁK, a kelet-európai és a dél-európai országok részére példaértékű lehet a NATO kutatási módszere, az elmélet előbbiekben már bemutatott három mérték-adó alapjának figyelembevételével, különösen a hozzánk valamelyest is hasonló orszá-gok védelmi gondolkodásmódját vizsgálva. Nyilvánvaló, hogy a NATO-tagság kér-dése nem a közeljövő problémája, de a szélesedő konzultatív tevékenység éppen az elméleti munka egyik erősítője.⁵

A magyar és a környező országok katonai elméletének művelőit különösen a közös európai biztonság szavatolásának lehetőségei készítetik a nemzeti sajátosságok-at is értékelő vizsgálódásokra.

Józanság, fegyelmezettség és visszafogottság jellemzi a honvédelem-közigaz-gatás összességét, aminek realitását a közelmúlt szomszédosági eseményei is igazol-ták. Ezzel összefüggésben a katonai elméletnek választ kell adnia a VSZ örökségéből származó problémák megoldására, mivel a katonai vezetés és a belső struktúrák változtatást követelnek egészen a csapattagzatokig.

A tanulmány főbb gondolatait összefoglalva az alábbi megállapításokat tehetjük.

- 1) Egy adott ország, így hazánk — összeurópai biztonsági rendszer keretében vizsgált — összetett védelmére vonatkozó újszerű elgondolás, a hadügy te-rületén történt alapvető változások (a koalíció megszűnése, a meglévő ka-tonai szövetségek változásai, a háború, valamint a fegyveres konfliktus összefüggésének és/vagy önállóságának ártértékelése, a rakéta-atomfegyverek korlátozása, a katasztrófa- és környezetvédelem formálódó kapcsolata a fegy-

5. Otmar Boduer: Gute Chancen in neuen Demokratien: Ungarn, Ex-DDR. Konstruktív 1991/09. (Nr. 164) 39—43. old.

veres erőkkal) indokolják a korábbi megnevezés módosítását, áttérést a megváltozott tartalmat jobban kifejező honvédelem-közigazgatás használatára. A hadügy, mint gyűjtőfogalom a háborúkkal együttélő társadalom keretei között kezdte, majd a világháborúk történelmi időszakában folytatta életútját. Ma már a valamikori hadügyminisztériumok védelmi minisztériumokként dolgoznak és a honvédelem-közigazgatás megvalósításának szerveivé váltak, illetve válnak. Ennek alapján indokolt a hadügy gyűjtőfogalomkénti újraértékelése. A mai Európa sok országában az említett minisztériumok a honvédelem-közigazgatás kérdéseivel foglalkoznak — a meggondolatlan kockázat elkerülésének igényével.

- 2) Megalapozottnak tekinthető az az igény, hogy a Magyar Honvédség építése érdekében a katonai elméletet a honvédelem-közigazgatás hazai sajátosságait és a szomszédsági adottságokat elemző ajánlások figyelembevételével célszerű fejleszteni.

A katonai elmélet fejlesztését szolgálná az általánosabb kérdéskör mellett a fegyvernemekre, szakcsapatokra is kiterjedő prognózistanulmányok készítése, egyrészt összefegyvernemi irányultság, másrészt a felelősségteljes önállóság alapján. Az ilyen módon kiugró ellentmondások, valamint az újszerű együttműködési igények alapul szolgálhatnak a hosszabb távú fejlesztés tervezéséhez.

A katonai elmélet művelése ilyen feladat végrehajtása esetén nem maradhat a honvédség keretein belül, az össznemzeti érdekű tevékenységben szerepe van a hazai tudományos élet mindazon intézményének (és személyeinek), amelyek (illetve akik) kutatási területük alapján kapcsolódnak a honvédelem erősítését szolgáló témák kidolgozásához.

- 3) Az elvégzett vizsgálódás alapján a jövőbeni egységes Európa szempontjából *a katonai elmélet hazai művelésében is helyet kaphatnának az alábbi témakörök:*
- a honvédelem-közigazgatás európai normatíváinak alkalmazási lehetőségei, különös tekintettel az ellenőrzésre és bizalomerősítésre;
 - a geostratégia és a koalíció összefüggéseinek vizsgálata;
 - a fegyveres erők leszerelésével, átalakításával, hivatásos jellegével összefüggő kérdések;
 - a fegyveres erő Európán belüli és kívüli alkalmazása, lehetőségeinek elemzése;
 - az egyesített Európa fegyveres erejének rendeltetése, kialakítása, ellenőrzési köre és alkalmazásának lehetősége.

A bemutatott kérdéskör minden elemén belül meghatározó a honvédelmi irányultságú hadtudományi gondolkodásmód⁶ annak kiemelésével, hogy a fegyveres erő az országok biztonságának még hosszú ideig fontos, egyes időszakokban pedig meghatározó garanciaeleme lesz.

6. Dr. Pekó József: A biztonsági stratégia elvi alapjainak néhány kérdése — Hadtudomány 1991/1. 52–63. old.

Király György

Az elektronikai harc fejlesztésére vonatkozó elgondolásról

A szerző az elektronikai harc átalakítására és fejlesztésére vonatkozó elgondolás kidolgozásánál figyelembe veendő szempontokat vázolja. Részletesen ír az elgondolás összetevőiről, tartalmi kérdéseiről, technikai háttéréről, a légvédelem, a szárazföldi erők, a tanintézetek és az MH parancsnokságot érintő feladatokról, szervezeti kérdésekről. Áttekinti a szolgálat feladatait az elektronikai harc fejlesztésére vonatkozó munkálatok előkészítésében (adatok gyűjtése és feldolgozása, elméleti alapok megteremtése, a felkészítési rendszer kidolgozása) és egy erre vonatkozó program kivitelezésében.

Az elektronikai harc átalakítására és fejlesztésére vonatkozó elgondolás a felmérés folyamatában alakul ki, de a munka kezdetén szükség van egy előzetes elgondolásra is, amely az összvédelmi tevékenységre vonatkozó — szintén előzetes — elgondolással összhangban a felmérés területeit, irányvonalát meghatározott sávban tartja.

Az elektronikai harc átalakításában és fejlesztésében a védelemre vonatkozó koncepció — főként annak céljai és a korszerűsítés mikéntje — kiindulóalapul szolgál, mert ettől függ az, hogy az elektronikai harc céljai hová fűződnek szorosabban: a vezetés és fegyverirányítás megbontásához — vagyis a megsemmisítő tevékenységhez — avagy a saját elektronikai rendszereink és a csapatok védelméhez. Ez határozza meg továbbá azt is, hogy az elektronikai harc fejlesztésének előkészítését egy elektronizálási program kidolgozása keretében vagy külön, önállóan kell végezni.

A koncepció kialakítása során már mérlegelni kell a kibontakozó alternatívákat, de legalább azokat a csomóponti elemeket, amelyek nyomán a különböző alternatívák összeállnak. Ilyen csomóponti kérdések: a célok, a környezet, az erőforrások, az összetevők és a vezetés automatizálásának megítélése, valamint a technikai bázis, az anyagi lehetőségek számbavétele, a feladatok ütemezése és súlyozása. Ezek közül csak néhányat — nem biztos, hogy a legfontosabbakat — tekintsünk át részletesebben.

Minden egyes alternatívában a kitűzött céloknak meghatározó szerepük van. Attól függően, hogy az elektronikai harc szinten tartására, a térség színvonalához való felzárkózásra vagy határozott elektronikai fölényre törekszünk, más-más célokat határozhatunk meg. Eltérhet a célok meghatározása a védelmi tevékenység célrendszere függvényében is, illetve annak értelmezése szerint. Nem mindegy, hogy a vezetés-fegyverirányítás megbontásában ki milyen szerepet tulajdonít az elektro-

nikai ellentevékenységeknek, arról nem is beszélve, ha netán a feladat nem szerepel a védelmi tevékenység céljai között. A célok meghatározása tehát sok szemponttól függ, ezen túl a közvetlen és a végső célok között még ütemezésükben is lehetnek eltérések.

Az alternatívákban szintén meghatározó szerepe van a környezet megítélésének, ezen belül kiemelten a szemben álló fél azonosításának. Ez azonban a szolgáltatnak és a fegyvernemi tervezőknek is komoly gondot okoz, mivel nem áll rendelkezésükre megbízható általános értékelés arról, hogy egy rendkívüli időszakban milyen szemben álló féllel célszerű vagy kell számolni. Ha lenne ilyen értékelés, még az is kevés lenne, mert az elektronikai harc szempontjából nélkülözhetetlen információk sem állnak rendelkezésre.

Nagyon sürgős feladat az információk, adatok begyűjtése és értékelése. Azonban nemcsak a jelenlegi helyzetre vonatkozó adatok szükségesek, hanem a fejlesztési irányvonalakból, tervekből következtetett jövőbeni helyzet ismerete is fontos. Nem kell az összes adatot bevárni, elegendő, ha főbb vonalaiban kirajzolódik a fejlődés iránya, mert ebből logikai következtetésekkel eljuthatunk egy viszonylag reálisan feltételezett helyzethez.

Az elgondolás tartalma, technikai háttere

Fontos csomópont az erőforrásokon belül a technikai bázis, amelyre az alternatíva felépül. Első megközelítésben felsorolhatók azok a források, ahonnan az elektronikát a különböző szolgálatok beszerezhetik. Ezek: hazai, keleti, nyugati és vegyes források. (Ez utóbbiak — két vagy több lábon álló források is — többfélék lehetnek).

Az elektronikai harc szempontjából, a szaktechnikai eszközök széles skálája miatt, a hazai iparra nem lehet támaszkodni, hacsak egy-egy területe igen gyors fejlődésen nem megy keresztül. Ez esetben megfelelő technológiai színvonalú eszközöket felhasználhatunk az elektronizálás egy elemeként. Valószínű, hogy a rádióvevőket és távközlési eszközöket az elektronizálási program keretében hazai forrásból be tudjuk szerezni.

A keleti beszerzésű elektronika — a rádiózavaró eszközök egy részének kivételével — a frekvenciasávuk fekvése miatt nem alkalmazható a szintén keleti eredetű elektronikai rendszerek ellen.

A nyugati beszerzésű eszközök mindenben megfelelnek a fejlesztés igényeinek, de finanszírozási okok miatt a beszerzésük feltehetően lassú ütemű, elhúzódó lesz.

A vegyes források közül nem lenne szerencsés megoldás a hazai—keleti és a keleti—nyugati beszerzési változat, mert az első esetben nem igazán korszerű eszközökkel állnánk két lábon, míg a második esetben a korszerű és korszerűtlen eszközök átfednék egymást. Az úgynevezett három lábon állás nem hozna változást a mai helyzethez viszonyítva, mert ha a híradó és más elektronikai eszközöket is figyelembe vesszük, akkor már megint „vegyes felvágott” keletkezne, melynek az üzemben tartása és fenntartása ugyanolyan nehézségbe ütközne, mint a mai helyzetben. Elfogadható megoldás lenne a hazai—nyugati beszerzési forrás, ha a hazai ipar gyors fejlődésére számíthatnánk.

A beszerzési források kiválasztásánál — főként, ha egy elektronizálási program kidolgozására kerül sor — figyelembe kell venni a távközlési, a rádiótechnikai, a

vezetésautomatizálási és a fegyvervezérlő rendszerek beszerzésének forrásait (itt kell megjegyezni, hogy mérlegelni kell a beszerzés politikai és pénzügyi lehetőségeit is).

Mindent összevetve, az elektronikai harc átalakítására, fejlesztésére vonatkozó előzetes elgondolásnak tartalmaznia kell:

- azon katonai csoportosítás várható helyzetét, képességeit, amely ellen az ország katonai védelmét biztosítani kell. Ezen belül a szemben álló fél vezetési és fegyverirányító rendszereinek, valamint az elektronikai hadviselési felkészülésnek a helyzetét, várható fejlődését, valószínű mennyiségi és minőségi jellemzőit;
- a saját véderő jelenlegi felkészültségének helyzetét, a vezetési és fegyverirányító rendszerek megbontására vonatkozó képességeket, valamint a rádióelektronikai védelem jellemzőit;
- a fentiek összevetéséből levont következtetéseket és az ebből eredő célokat;
- a közvetlen feladatokat, amelyeket a felmérés és a terv kidolgozása során, illetve azokkal párhuzamosan más rendszerben meg kell oldani.

A felsoroltakból ki kell emelni a főbb alternatívák kérdését. Tekintettel arra, hogy e bonyolult feladat kapcsán igen sok alternatíva lehetséges, ezért meg kell keresnünk azt a néhány változatot, amely a megvalósíthatóság alakulása szempontjából a leginkább szóba jöhet. Minden attól függ, hogy az ország mennyit tud — és akar — költeni a katonai védelem biztosítására.

A kül- és a belpolitikai helyzet, valamint a biztonságpolitika és a gazdasági helyzet alakulásától, változásaitól függően a katonai védelemre fordítható költségvetési keret:

- esetleg hosszú távon stagnál vagy átmenetileg csökken,
- lassan és fokozatosan bővül,
- a lehetőségek kapcsán vagy kényszerhelyzetben gyorsan nő.

Azt, hogy a következő években melyik változat lesz a jellemző és azok mikor fogják váltani egymást, a mai helyzetben biztonsággal megállapítani nem lehet, csupán optimista vagy pesszimista gondolataink alakítják a jövőképet. Éppen ezért a költségvetési keret alakulásának főbb vonulataira fel kell készülnünk azzal, hogy ezekre a fejlesztés alternatíváit kidolgozzuk. A három alternatívának a részkérdésekben kapcsolódnia kell egymáshoz azért, hogy a lehetőségek változásai során egyik alternatíváról a másikra bármikor zökkenőmentesen áttérhessünk.

Ha a költségvetési keret hosszú távon, mintegy 5—10 évig stagnál, akkor az átalakítás csak az elektronikai harc elméletére, a felkészítés és a kiképzés színvonalának növelésére, ésszerű szervezeti átalakításokra, valamint egyedi — nélkülözhetetlen — speciális szaktechnikai eszközök beszerzésére irányulhat.

A költségvetési keret fokozatos bővülése esetén meg lehet kezdeni a végső célok eléréséhez vezető fejlesztés arányos részeinek beütemezését, megvalósítását. Tekintettel arra, hogy itt fokozatosságról van szó, ezért a védelmi tevékenység jellege és főbb folyamatai szerint célszerű meghatározni a fejlesztési feladatok fontossági, időbeni sorrendjét, amely az alábbi lehet:

- elektronikai felderítő-értékelő rendszer kialakítása, amelyhez a zavaró és a csapásmérő rendszerek esetleg egy következő ütemben csatlakozhatnak;

- a szemben álló légierő elektronikai rendszereit zavaró és megtévesztő eszközök rendszerbe állítása. Ide kell sorolni a légi rádióhíradást, a navigációt és a bombacélzó eszközöket, zavaró, illetve megtévesztő rendszereket, beleértve a csoportos elektronikai védelmet biztosító válaszzavaró eszközöket is;
- a szemben álló fél felderítését és légierőjét megtévesztő valamennyi aktív és passzív önvédelmi, illetve imitáló eszköz rendszerbe állítása. Ezek nagy része a fegyvernemi tervek ütemezése szerint a harceszközökkel együtt kerül beszerzésre, míg az imitált visszaverő eszközöket az elektronikai szolgálatnál célszerű ütemezni;
- a szárazföldi csapatok vezetési és fegyverirányító rendszereiben lévő elektronikai — felderítő, távközlési, fegyvervezérlő — eszközök lefogását és megtévesztését biztosító eszközök és rendszerek rendszerbe állítása, beleértve valamennyi alkalmazott hullámsávot (távközlési, rádiótechnikai, elektrooptikai sávokat);
- távközlési és fegyverirányító rendszereket imitáló eszközök rendszerbe állítása a dezinformáció megvalósíthatósága érdekében;
- elektronikai ellenőrző rendszer fejlesztése és a frekvenciagazdálkodást segítő eszközök korszerűsítése.

A felsorolt feladatok ütemezését természetesen befolyásolják az olyan fegyverkomplexumok beszerzései, amelyek magukban foglalják az elektronikai ellentevékenységi és önvédelmi eszközöket is.

Szervezeti átalakítások

Az egyes alternatívákban a céloknak és eszközrendszernek megfelelő szervezeti feltételeket is vázolni kell. A stagnálás alternatívájában a jelenleg meglévő szervezeteket célszerű átalakítani, méghozzá a végső célokkal, illetve az azok megvalósítására tervezett szervezeti felépítéssel összhangban úgy, hogy az új szervezetek alapját, magvát képezzék a további fejlesztési feladatoknak. Ezért először célszerű a végső céloknak megfelelő szervezeteket felvázolni.

A légvédelmi haderőnél a légierővel szembeni elektronikai harc részben a fedélzeten lévő elektronikai eszközök rendeltetésszerű működésének megakadályozására, részben a saját földi objektumaink elektronikai oltalmazására irányul. Ezért — és az ellentevékenységi eszközök alkalmazásának sajátosságai miatt — az elektronikai harc speciális erőit-eszközeit kétféle (földi és légi) szervezetfajtára osztva célszerű csoportosítani.

- 1.) A szemben álló légierő fedélzeti felderítő-, távközlési, navigációs, rávezető- és repülésbiztonsági elektronikai eszközeit általában légi telepítésű lefogó-eszközökkel lehet hatékonyan megbontani. Ezért célszerű ezen eszközök egy részét légizavaró alegységbe szervezni, amely egyúttal elláthatná a földi telepítésű más — pl. távközlési vagy rádiótechnikai — berendezések zavarással történő lefogását is.
- 2.) A légvédelmi komplexumokhoz tartozó önvédelmi és megtévesztő eszközökön túl szükség van a repülőterek, a vezetési pontok, a csapatcsoportok

sítások és más fontos, nagyobb kiterjedésű objektumok, csoportos elektronikai oltalmazását biztosító speciális válaszzavaró eszközökre, amelyeket az oltalmazandó objektumok — körzetek — méretétől függően század-, zászlóaljszervezetekbe célszerű csoportosítani. Előzetes számítások szerint a szárazföldi erők főcsoportosításának oltalmazására zászlóalj-, a repülőterek, felső szintű vezetési pontok, raktárbázisok stb. oltalmazására pedig századnagyságrendű csapatokat célszerű szervezni. A századok és zászlóaljak esz-közmennyiségét az eszközök minőségi mutatói, alkalmazásuk előírásai, képességeik szabják meg.

A szárazföldi haderőnél célszerű szintenként biztosítani az elektronikai harc céljai elérését, az egyes eszközök alkalmazási lehetőségeinek figyelembevételével.

- A dandároknál, a harceszközök önvédelmi elektronikáján kívül, szükség van a szemben álló fél vezetését és fegyverirányítását lefogó elektronikai eszközökre. Ezek az infra-, a lézer- és más elektrooptikai hullámtartományba tartozó zavaróeszközök, a távközlési hullámsávokban működő és a tüzéség által kijuttatható egyszeri felhasználású zavaróeszközök, valamint a manipulációval történő megtévesztéshez — az elektromágneses profil megváltoztatásához — szükséges speciális távközlési és imitált eszközök. Ezen eszközöket részben a harcoló alegységeknél kis csoportokban, részben pedig önálló századszervezetben célszerű alkalmazni.
- A hadtesteknél földi és légi telepítésű elektronikai felderítő- és ellentevékenységi komplexumokat célszerű rendszeresíteni a szemben álló fél harcászati mélységben lévő vezetési és fegyverirányítási objektumainak elektronikai lefogására — esetleg a komplexumhoz csatlakoztatható megsemmisítő eszközökkel —, azok pusztítására. Ezen erőket, eszközöket zászlóalj- vagy ezredszervezetben célszerű alkalmazni.
- A haderőnemi parancsnokság közvetlen alárendeltségében olyan elektronikai harci erőket, eszközöket kell rendszeresíteni, amelyek a hadművelleti mélységben bénítják a szemben álló fél vezetését és fegyverirányítását, megvalósítják a szárazföldi haderőről, szándékáról való megtévesztést — az imitációval való dezinformálást —, valamint a védelmi tevékenység során biztosítják a veszteségek pótlását.

A felsorolt erők zászlóaljakba szervezése után egy elektronikai harcezred létrehozása látszik célszerűnek. Meg kell jegyezni, hogy ezen a szinten alkalmazott elektronikai felderítő és ellentevékenységi központnak a hadtestek hasonló rendeltetésű központjait integráló szerepkört kell betöltenie ugyanúgy, mint az egyes szinteken létrehozandó hadművelleti értékelő és irányító központoknak.

Az egyesített haderőnemi parancsnokság — a Magyar Honvédség parancsnoksága — közvetlen alárendeltségében már békeidőszakban is szükséges egy elektronikai felderítő, elemző és értékelő központ, amely egyben az elektromágneses kompatibilitás helyzetének és a csapatok álcázásának ellenőrzését is végzi. A központ szervezetében állandó telepítésű földi, valamint légi és földi telepítésű mobil felderítő- és ellenőrző állomások rendszerei biztosíthatják a béke- és háborús feladatok végrehajtásának előkészítését, a különböző elektronikai felderítő és ellentevékeny-

ségi, valamint hadművelleti értékelő központok előzetes adatokkal, információkkal való ellátását.

A fentiekkel összhangban a stagnálás alternatívája időszakában az alábbi szervezeti átalakításokat célszerű végrehajtani.

A légvédelmi haderőnél a parancsnokságokon és törzsekben, valamint a légvédelmi, repülő- és rádiótechnikai fegyvernemeknél célszerű lenne erősíteni — visszaállítani — az elektronikai harcra történő felkészítés alapvető feltételei létrehozásának előkészítését azáltal, hogy ezredeknél és dandároknál rendszeresítendő, az elektronikai harcot tervező, szervező, irányító hadművelleti tisztek széles körű ismereteket szerezzenek a jelenlegi és a jövőbeni elektronikai harc témaköreiben, felkészülve egy korszerűbb légvédelmi rendszer kiszolgálásának, alkalmazásának feladataira, annak befogadására.

A szárazföldi haderőnél a légvédelmi haderőhöz hasonlóan egészen dandárszintig elő kell készíteni az elektronikai harcra való felkészülés személyi feltételeit. Hadtestek szintjén célszerű létrehozni az egységes elektronikai felderítő- és ellentevékenységi csapatot, a jelenlegi rádiófelderítő és rádiózavaró alegységek összevonásával. A haderőnemi parancsnokság közvetlen alárendeltségében szintén célszerű összevonni a rádióelektronikai zavaró- és rádiófelderítő erőket-eszközöket, nem megfelelkezve az imitációval történő dezinformálás és a kiképzés funkcionális feladatairól sem.

A tanintézeteknél általában növelni kell a hallgatók műszaki — ezen belül elektronikai — alapképzettségéhez szükséges elméleti ismereteket oktatását. Ezért valamennyi tanintézetnél és kiképzőbázison a tananyagba beépítést követően — az oktatás reformja keretében — szervezni kell olyan tanári — oktatói státuszokat, amelyeknek az elektronikai harc fizikai alapjainak oktatása a feladata. Ebből és a csapatoknál szervezendő szaktiszti igényből eredően fokozatosan növelni kell a beiskolázásokat a rádióelektronikai harc szakon, ez azonban az oktatásra hivatott szaktanszékek szervezetének kiegészítését — bővítését — is igényli.

A Magyar Honvédség parancsnoksága közvetlen alárendeltségében lévő rádióelektronikai ellenőrző központ szervezetét célszerű fokozatosan átalakítani az új funkciók betöltésének irányába. Tekintettel arra, hogy az elektronikai felderítésből származó adatok és azok elemzésének, értékelésének megvalósítása máris elkészt, ezért ez a feladat égetően sürgőssé vált, mielőbb meg kell tehát kezdeni az erre irányuló átalakítást. A jelenlegi — az úgynevezett haderőreformból ránk maradt — tervezettel ellentétben ez a feladat a csökkentés helyett a létszám átmeneti növelését igényli. Az új funkció mellett ugyanis a régi is megmarad, ezért a jelenlegi állománynak csak egy részét lehet átállítani, átképezni az új funkció ellátására. Ez pedig hosszú időt vesz igénybe, sőt kevés is az új feladatok végzésére.

A rádióelektronikai ellenőrző központ szervezetét tehát át kell alakítani, ki kell bővíteni az elektronikai felderítéshez, elemzéshez és értékeléshez szükséges szakemberekkel, a külföldi irodalmat feldolgozó információs szolgálattal. Ez nem jelent létszámnövekedést, mivel az ilyen szakembereket a honvédség más területeiről át lehetne csoportosítani.

A rádióelektronikai szolgálat vezető szerveinél — a HM tárca és az MH vezetésének átalakításával összhangban — célszerű lenne az egységet visszaállítani, a

jelenlegi kettős-többses irányítási rendszert felszámolni. A szolgáltatnak az lenne a kedvező, ha a véderő átalakítására, hosszú távú fejlesztésére irányuló munka egy elektronizálási program kidolgozása keretébe illeszkedne, a honvédség vezetésének átalakítása pedig az elektronikai biztosításban érintett valamennyi szolgálat integrációjára irányulna mind a hadművelet, mind a logisztika vonalán. Mindenesetre a hadműveleti és anyagi-technikai megosztottság működésképtelennek bizonyult, minden vezetési szinten csökkentette a szolgálat működésének lehetőségeit, ugyanakkor az egyre növekvő feladatok megkövetelik legalább a korábbi működés feltételeinek helyreállítását.

A megvalósíthatóság esélyei szempontjából a két szélső helyzetre alapozott alternatívák további részletei a köztük felsorakozó — különböző szempontok szerint összeálló — más alternatívák számbavételével, felmérésükkel tárható fel, ami az átalakítás előkészítését célzó tervező rendszer feladata.

A szolgálat közvetlen feladatai

A véderő átalakításának előkészítése még csak most kezdődött, tulajdonképpen az erre irányuló tervező rendszer sem alakult ki, számtalan nyitott kérdés bizonytalansági helyzetbe kényszeríti a tenni akarókat is. Ebben a helyzetben nagyon indokolt a hol és mivel kezdjük kérdés feltevése. Amire nagyon nehéz a válasz. A kérdések sokaságát mérlegelve olyan előzetes álláspontot szükséges kialakítani, amelyet a tervezés kezdetétől az egész folyamatban képviselni kell vagy lehet. Egy ilyen álláspont, következetes érvényre juttatása megkönnyítheti, gyorsíthatja a szolgálat e téren végzendő feladatainak végrehajtását.

A közvetlen feladatok — a napi szolgálati teendők mellett — az átalakítás előkészítéséhez kapcsolódnak, sőt annak keretében kell azokat végrehajtani, de olyan munka- és időigényesek, amelyeket úgymond nem lehet eléggé korán elkezdni. A sok ilyen feladat közül talán a legfontosabbak közé tartozik: az elektronikai harc környezetére vonatkozó adatok beszerzése, feldolgozása; az elméleti alapok átdolgozása és széles körű megvitatása, ismertetése; valamint a felkészítési rendszer fejlesztése. Mindhárom témakör már többször felmerült a különböző kérdések vizsgálatánál, ezért most bővebb kifejtésük helyett csak logikai összefüggéseikre kívánok kitérni.

A környezetre vonatkozó adatok gyűjtése, feldolgozása rendkívül nagy munka- és időigényes feladat — a főnökség szűk keresztmetszete pedig nem teszi lehetővé ennek elvégzését —, ezért a rádióelektronikai ellenőrző központnál, a haderőnemi parancsnokságoknál és a tanintézeteknél egyaránt meg kellene kezdeni e munka tervszerű végzését. E folyamatból csak a kellő tervszerűséget biztosító irányítást kell a főnökségre hárítani. A munka megszervezéséhez, beindításához jó alapokat nyújt a már korábban elkészített, erre vonatkozó döntés-előkészítő tanulmány.

Az elektronikai harc elméleti alapjainak átdolgozása a munkaigényességén kívül azért sürgős feladat, mert elvi irányt mutat mindazok részére, akik az átalakítás előkészítésében részt vesznek, továbbá a felkészítés-kiképzés rendszerében célszerű mielőbb a távlati elgondolásnak megfelelő elméletet tanítani, hisz a tanintézetekben

az oktatási idő 3—4 év, és csak ezután tud az új elmélet a csapatoknál szélesebb körben elterjedni, érvényre jutni.

Ezt a feladatot sem lehet az átalakítási folyamatból — legfőképp a szintén átdolgozásra szoruló harcszabályzat tartalmától — függetlenül végezni, ami időben késleltetheti a munka elvégzését. De semmi sem akadályoz bennünket abban, hogy a biztonságpolitikai és a honvédelmi alapelvek ismeretében kidolgozzuk a védelmi tevékenységeknek leginkább megfelelő „elektronikai harc szakutasítás” tervezetét. Egy ilyen tervezet elvi állásfoglalást, iránymutatást nyújtana mindenki számára és megkönnyítené a harcszabályzat átdolgozásával kapcsolatban a főnökségre háruló feladatok végzését is.

A szakutasítás első tervezetének kidolgozásában az akadémia rádióelektronikai tanszékének célszerű biztosítani fő szerepet, az átdolgozás főbb szempontjainak megadásával.

Az elektronikai harcra való felkészítés és kiképzés fejlesztése elsősorban a tanintézeti oktatásban nagyon sürgős feladat. Ezt részben az átalakításra irányuló szakemberigény, részben pedig a jövőbeni hivatásos állomány magasabb szintű műszaki felkészültségének igénye indokolja.

Már folyamatban van a tanintézeti oktatás korszerűsítésének előkészítése, jó lenne elérni, hogy mind a katonai főiskolákon, mind a katonai akadémián a műszaki felkészültség növelése érdekében szigorlatköteles tantárgyként vezessék be az elektronikai ismereteket. Ez a tantárgy alapfokon tartalmazza az elektronika, a rádiótechnika — beleértve a mikrohullámú technikát —, valamint a számítástechnika és ezek alkalmazásának elméleti alapjait.

Az elektronikai harc elismerésének elősegítése érdekében a parancsnokok és a törzsek felkészítése keretében, valamint a tanintézeteknél szervezett tanfolyamokon is célszerű lenne pótolni az elektronika elméleti alapjai terén hiányzó, legfontosabb ismereteket.

Az elektronikai szaktisztek és tiszthelyettesek képzését célszerű lenne tovább szakosítani üzemeltető és üzemben tartó, valamint eszközfajták szerinti megosztásban, erősítve ezáltal a különböző fegyvernemeknél és szolgálatoknál használatos elektronikai rendszerek és harcjeljárások alaposabb elsajátítását. Mindezen túl a hosszú távú fejlesztés előkészítése érdekében tervezni kellene a külföldi beiskolázást is. A technikai eszközök beszerzését minden esetben össze kell kötni a kiképzés biztosításával, ehhez viszont a szakmát ismerő nyelvtudásra van szükség.

A felsorolt közvetlen feladatokon kívül nyilván még nagyon sok téma felmerül, amit szintén jó lenne máris feldolgozni. Egyidejűleg azonban a szolgálat képtelen mindent elvégezni. Ezért nagyon fontos, hogy az egész átalakításra és fejlesztésre történő előkészítés rendszerbe szervezését, vagyis a felmérő munka szervezeti és tartalmi kereteit létrehozzuk.

Szűcs László

A katonai logisztika értelmezése és feladatai*

(a Kiss Károly Hadtudományi Klubban megtartott előadás)

 A szerző a logisztika értelmezését; rendszerstruktúráját és szervezetét; a szervezet és a funkciók integritását; a technikai biztosítás integrációjának lehetőségeit tekinti át. Vizsgálja továbbá a pénzügy helyét és szerepét. Javaslatot fogalmaz meg: a logisztika, mint komplex rendszer megvalósítására, a közgazdasági szemlélet erősítésére, a racionálisabb gazdálkodásra.

A logisztika, hála az utóbbi időben elsősorban a polgári szférában beindult és a katonai területre is ható intenzív kutatásnak, a magyar katonai köztudatba is bekerült. (Korábban burzsoá fogalomnak minősítve tiltották.) Ugyanakkor azonban a fogalom körül sok nemértés, félreértés, illetve szabados értelmezés is tapasztalható. Az egyik magasabbparancsnokságtól pl. a közelmúltban kaptunk egy állománytábla-javaslatot, amely logisztikai főnökség létrehozását kezdeményezte. Nagy bátorságra vall ez, mert csak tudományosan megalapozott dolgokat lenne szabad elővezetni, ez pedig Magyarországon, illetve az MH-ban még csak a kezdőlépéseknél tart. Elsősorban a fogalom tisztázására van szükség. Voltaire írja: „Ha az emberek szabatosan meghatároznak azokat a szavakat, amelyeket használnak, kevesebb vita volna; és nem egy országot dúltak már fel egy félreértés miatt.” Meggyőződésem, hogy talán többet árt a logisztikának a jó szándékú, de helytelen szóhasználat, mint az, ha nem foglalkozunk vele.

A katonai logisztika értelmezése

A katonai logisztika a háborúk (ezen belül is a háborúkra történő felkészítés, a hadak felvonultatása és ellátása problémáinak) terméke, eredetét tekintve tehát háborús kategória.

Ugyanakkor azonban az a szemléletmód és módszer, amelyet a szövetségesek partraszállásának eredményes előkészítése után „győztes”-nek neveztek el, kisugárzott a civil gazdaságba. Ez elsősorban annak volt köszönhető, hogy a második

* A fogalom mélyebb értelmezéséhez célszerű tanulmányozni a Honvédségi Szemle 1990. évi 5., illetve az Új Honvédségi Szemle 1991. évi 11. számában megjelent, a logisztikával kapcsolatos írásokat.

világháború után Nyugaton, a „mundért” megunó tisztek (akik szervezőképességük, döntési képességük, stratégiai ismereteik miatt kapósak lettek a polgári szférában) bevitték a gazdaságba, a polgári tanintézetekbe, de a tartalékos tisztek képzésének is egyik fontos ágává vált. A logisztika mára interdiszciplináris tudománynak tekinthető, mert a „civil” logisztikának sok önálló ága van. Ilyenek: a termelési, a marketing-, az értékesítési és a szállítási logisztika. A rendszerek méreteit és hierarchiáját illetően megkülönböztetünk: *makrorendszereket*, amelyek nemzetközi, illetve nemzeti méretben egész ágazatokat fognak át; *üzemi rendszereket*, amelyek az előbbi totális rendszerek közös irányítás alatt álló szerkezeti egységei; továbbá *logisztikai mikrorendszereket*.

A logisztikának köszönhetően Nyugaton rendkívüli mértékben megnövekedett a készletgazdálkodás hatékonysága. A Volkswagen vagy a BMW például csak néhány óras gyártási tartalékkal rendelkezik a nagyszámú külső (köztük külföldi) beszállító ellenére. A beérkező anyagok (alapanyag, félkésztermék és alkatrész) nagyobb hányada a szállítóeszközökről azonnal a gyártóműbe kerül, csak kisebb része megy raktárba. Elképzelhető, hogy milyen fokú szervezethez kell ahhoz, amikor egy alaptípusból (pl. a Golf), extrák nélkül, mintegy 20 változat készül, és 4–5 alaptípust gyártanak, továbbá az előző 10 évben gyártott járművek részére alkatrészeket termelnek. Elképesztő a variációk száma! Az alkatrész-kereskedők és a javítóműhelyek számára a rendelést követően 48 órán belül összeállítják (csomagolva) az igényelt kontingenst. (Összehasonlításképpen: a magyar gazdaságban több hónapos készletek vannak!) Az USA-ban pl. a GM és más nagyvállalatok áttértek az elektronikus számítógép-kapcsolatra a beszállítókkal. Aki erre nem volt képes közülük, azzal szerződést bontottak.

A logisztika megbízható szállítás, illetve közlekedési háttér és információáramlás nélkül nem létezik. Az említett eredmények mögött egy menetrend szerint működő szállítási rendszer áll, illetve olyan hírközlési infrastruktúra, amely biztosítja az információáramlást. Amikor Nyugaton a logisztikáról beszélnek, általában nem kerül szóba a szállítás, mert a logisztikusok természetesnek veszik, hogy az (beleértve a közúti szállítást is) menetrend szerint működik. Ott, mint ahogy nálunk is, a közlekedéstudomány önálló ágazat, ennek részeként művelik az ágazat *logisztikai követelményekhez igazodó képességét biztosító járműhálózat- és irányítási rendszer fejlesztését*. A közlekedéstudomány tehát nem a logisztika része, de a szállítási logisztika már igen, tehát határterület. Hasonló a helyzet az informatikával is, még inkább a hírközlés infrastruktúrájával (amely hordozója a logisztikai információs rendszernek).

A fejlett gazdasággal rendelkező országokban a vállalatok főhivatású logisztikusokat (csoportokat, osztályokat) foglalkoztatnak magas fizetési kategóriákban. Az a szlogen járja, hogy a logisztikával nagyobb eredmény érhető el, mint beruházással. (Közvetlenül megjegyzem, hogy akik ma kétségbe vonják a hadtudomány létét, döntő ellenérvet kapnak a logisztika kapcsán, mert sok más mellett a logisztika is a hadtudományból származik.)

Véleményem szerint a katonai logisztikának a háború (hadművelet, harc) megvívását kell szolgálnia. Szervezetébe a „háborús” ágazatok kell hogy tartozzanak, ugyanakkor a logisztikai szemléletmódnak érvényesülnie kell a hadsereg békeidőszaki fenntartásában, a békegazdálkodásban. Ez azonban a polgári logisztikához áll közelebb, mert ahhoz *kapcsolódóan kell működnie*.

Tartalmát tekintve a katonai logisztika tehát pontos matematikai számításokon alapuló biztosítási rendszereket, valamint a bennük és közöttük lezajló anyagi, technikai, szállítási, szolgáltatási és információs folyamatokat és tevékenységeket jelenti, amelyeket azzal a céllal szerveznek, hogy a fegyveres küzdelem komplex ellátási problémáit optimálisan meg tudják oldani. A katonai logisztika tehát biztosítási rendszerek halmaza, civil fogalmazás szerint logisztikai makrorendszer, amelyet informatikai rendszerrel támogatott egységes elgondolás és terv alapján egy célirányosan létrehozott vezető szerv irányít.

A megfogalmazásban szereplő rendszer kifejezés a logisztika egyik meghatározó része, amely Kis Imre Az informatika alapjai c. munkája szerint: „...Olyan egész, amely magába foglalja a közös ismérvek alapján együvé tartozó rendszerelemeket és a köztük lévő kapcsolatokat is!” Fontos hangsúlyt kap a kapcsolat kifejezés is, amely a rendszerek vagy rendszeren belül a rendszerelemek közötti viszonyt (ez térbeli, időbeni, logikai, jogi stb. lehet), illetve hatáskapcsolatot jelent. Megállapítható, hogy a rendszer viszonylag zárt, de a fejlődés hatásait befogadni képes fogalom.

Mindezek alapján az ATB*-nek nevezett területen alapvető biztosítási rendszereknek tekinthetők az anyagi, technikai, egészségügyi és közlekedési ágazatok. Ebből következik, hogy például az anyagi biztosítási rendszerben az egyes anyagi szolgálatok rész-(vagy al-) rendszernek tekinthetők. A részrendszer — azaz a szolgálat — a rendszer relatív önálló egészet képező része, amelyhez struktúráján keresztül funkciót rendeltek.

Az ATB-nek nevezett komplex biztosítási rendszerhalmaz a rendszerhez viszonyítva nyitottabb fogalom, mert a rendszerek hozzárendelése majdhogynem csak elhatárolás kérdése, ha a vezető szerv képes azokat irányítani, illetve léteznek a hozzásorolást motiváló hatáskapcsolatok. Jó példa lehet erre a hadtápbiztosítás, amelynek korábbi szervezetében — tekintettel arra, hogy parancsnokhelyettes vezette — helye volt a közlekedési szolgálatnak, benne volt az egészségügyi, korábban pedig az elhelyezési szolgálat is. Ilyen aspektusból képezheti vita tárgyát az építés és elhelyezés, valamint a pénzügy hovatartozása is. A nyugati haderőkben sem egyöntetű a szervezési felépítés. Az USA-ban oda tartozik még a közigazgatás, a pénzügyi biztosítás, a lélegzőgondozás, polgári ügyek intézése és a katonai-polgári együttműködés, a Bundeswehrben pedig a logisztikai elméleti alapok és eljárások kidolgozása, az anyagi biztosításhoz pedig az (ellátási) infrastruktúra (raktárbázisok) és az adminisztratív szolgálat. A nyugati haderőkben csapatszinten az objektumfenntartás, az élelmezés, az üzemanyag-ellátás, javítás stb. önálló gazdálkodási egységet képez (polgári alkalmazottakkal), méghozzá profitorientáltat. A katonai egység parancsnoka a részére egy tételben (pántlikák nélkül) biztosított éves költségből megrendeli és fizeti az egységének nyújtott szolgáltatásokat. Ebből származóan a békegazdálkodás sem szervezettel, sem más módon nem keveredik össze a háborús ellátással, a gazdálkodó szervezet pedig logisztikai szemléletmód alapján

* Probléma van a biztosítási terület elnevezésével, az anyagi-technikai biztosítással, mert ebbe logikailag nem illeszthető be az egészségügyi és a közlekedési biztosítás. A csúcsszervezet elnevezése és összetevői között ugyancsak nincs összhang (Anyagi-Technikai Főcsoportfőnökség, amely Haditechnikai; Hadtáp-csoportfőnökséget foglal magába). E szerint az anyagi=hadtáp? Ez nyilvánvalóan nem így van. Szükség van tehát egy olyan elnevezésre, amely képes befogadni az anyagi, technikai, egészségügyi és közlekedési biztosítást, mint alapvető ágazatokat, és nem jelent logikai-nyelvi korlátot. Ilyen kifejezés a logisztika, a hadtáp, a hadbiztosi kifejezés is.

ráépül a polgári gazdaságra. (Ez létszámigényesebb megoldás, de feltehetően megterül a gazdálkodásban, mert másképp a „kapitalisták” nem csinálnák.)

Az ATB mai MH-beli szervezetét vizsgálva, megállapíthatjuk, hogy tartalmazza mindazokat a biztosítási ágazatokat, amelyek a fegyveres küzdelemben (hadműveletben, harcban) az ember életfeltételeit és a harceszközök alkalmazásának materiális és szolgáltatási feltételeit biztosítják. Kialakulóban van az ATB vezetését biztosító egységes informatikai rendszer is. Mindez azonban még nem logisztika, mert a jelenlegi szervezet a korábbi két, külön-külön sajátos integrációt megvalósító terület: a hadtáp, illetve a fegyverzeti és technikai főcsoportfőnökség újabb ágazatokkal (elektronikai, repülőműszaki szolgálat) kibővített, de tartalmi jegyeit tekintve mégiscsak összetoldott változata sokféle párhuzamossággal, örökölt funkciókkal, amellyel azonban eljutottunk a funkcionális integráció kapujába. A logisztika tehát funkcionális integrációval valósítható meg. Mi is az a gyakran használt integráció? (A korábban említett Voltaire-idézet ennél is elmondható.)

Szervezeti és funkcionális integráció

A (szervezeti) integráció a meglévő, de alacsonyabb szinten szervezett lehetőségek magasabb szervezettségű felhasználása, amelynek eredményeként lerövidülnek a belső mozgási (anyagi és információs) utak, megszűnnek (vagy erősen csökkennek) a párhuzamosságok, az egymással összefüggő funkciók egymásra találnak (vagy alrendszerbe kerülnek). A szervezet hatékonysága és fajlagos teljesítőképessége (mindenféle anyagi ráfordítás nélkül) jelentősen növekszik, tisztán a szervezési módszerek alkalmazásának eredményeként.

A funkcionális integrációnak két alapvető területe van: az anyagi és a technikai biztosítás, mert az egészségügyi és a közlekedési biztosítás egységes szolgálatok hatáskörébe tartozik. Szükség van tehát az anyag és a technika fogalmának meghatározására (az anyagot nem fizikai, hanem katonai értelemben). Ezt már mások — így dr. Csabai György, dr. Szenes Zoltán — is elvégezték, nem lesz tehát egészen újszerű, amit mondok.

Úgynevezett anyagnak tekinthetjük:

- mindazokat a termékeket, amelyeket a harc megvívásakor a különböző harceszközök juttatnak célba, vagy az ellenség pusztítása, akadályozása érdekében aktív hatás kifejtésére alkalmaznak, telepítenek;
- a személyi állomány felszereléséhez és mindenoldalú ellátásához szükséges termékeket;
- a technikai eszközök alkalmazását biztosító energiahordozókat és járulékos üzemanyagokat;
- a technikai eszközök fenntartásához szükséges anyagokat.

Szorosan az anyagokhoz tartoznak, a csomagolóeszközök (ún. göngyöleg, tárolótartály), az egységakománny-képző eszközök (ezek azonban már a gépi rakodás és az ellátmányi egység kialakításának követelményei szerinti), valamint azok a speciális szaktechnikai eszközök, amelyek az anyagokat „fogyaszthatóvá” teszik (mozgókonyha) vagy a funkciót segítik (műtőkonténer, rakodógép stb.).

Az anyagokra (sok más mellett) általában jellemző, hogy:

- normák szerint készletezik (lépcsőzik);
- normák vagy igény szerint folyik az ellátás;
- meghatározott szavatossági idővel rendelkeznek (kevés kivétellel — ilyenek például a fém és az elektronikai alkatrészek);
- speciális katonai vagy a polgári felhasználással csereszabatos kategóriákba sorolhatók.

Az *anyagi biztosítás** ágazati (területi) integrálásához még egy sor, további jellemzőt is figyelembe kell venni annak érdekében, hogy végül majd egy *anyagi biztosítási rendszert* alkossunk:

- a beszerzési forrásokat (gyártás, import stb.);
- az együtt-tárolhatóságot, a megegyező tárolási és őrzési követelményeket;
- a biztosítás (a fogyasztás szerkezete) azonosságait;
- az utánszállítás kapcsolhatóságát;
- az anyag és a hozzá kapcsolódó szaktechnika arányát (melyik a fő vagy alaptevékenység és melyik a kiszolgáló háttérteret biztosító tevékenység). Az alaptevékenység kiemelése nem valamiféle fontossági sorrend kezdőelemét jelenti.

Az előzőek alapján néhány következtetés már levonható lesz az egyes anyagfajtákra vonatkozóan.

Anyagnak kell minősíteni a *lőszert*. Lőszer alatt nemcsak a hagyományost, hanem az „intelligens” lőszerfajtákat is értem, továbbá a repülőeszközök bombáit, lőszerait, rakétáit. Hozzá szorosan illeszkedik a *robbanóanyag* (akná, különféle töltetek). Különleges tárolási szabályaik még a térbeni integrálást (együtt-tárolást) is valósággal felkínálják.

A „hagyományos” anyagoknál más-más aspektusokat kell kiemelni.

Az *üzemanyag-biztosítás* — a haditechnika egyes speciális kenőanyagai és a szolgálat szaktechnikai eszközei nagyobb részének kivételével — nemzetgazdasági bázisra** építhető, mert mára a motorizáció hazánkban is olyan fokot ért el, hogy a polgári szükséglet (és készlet) a katonáinak a sokszorosát teszi ki.

Megfelelő törvényi garanciák esetében a polgárral csereszabatos anyagokból az állami és a vállalati tartalékoknál *nem csökkenthető* szintet meghatározva biztosítható lenne a hadigazdaság és a mozgósított honvédség üzemanyag-szükséglete. A meglévő katonai üzemanyagraktárak közül elegendő lenne egyetlen raktárt fenn tartani a speciális anyagok és a szaktechnika forgalmazására. A felszabaduló létszám egy kisebb részéből operatív csoportokat (katonai ellátást szervező kihelyezett csoportokat) lehetne a nagyobb kőolajtermék-forgalmazókra rátelepíteni (a

* Felfogásom és a logisztika szerint is az anyagi biztosítás (AB) nem foglalja magába a szállítást (SZ). Az AB + SZ = ELLÁTÁS (ez tehát a magasabb rendű fogalom, ennek megfelelő már a magyar ellátószervezetek — ellátószakasz, -század, -zászlóalj, -ezred — elnevezése is, mert magukba foglalják az anyagi biztosítást és a szállítást végző alegységeket is). Ha az AB magában foglalná a szállítást, akkor minden egyes anyagi biztosítási ágazathoz külön-külön szállítóerő tartozna, amely mintegy megduplázná a kapacitásigényt és irányíthatatlanná tenné a szállítási folyamatot.

** Egyszerűsítve a problémát, azt mondhatjuk, hogy a benzin, a gázolaj, az egyes repülő-hajtóanyagok molekuláira nincs ráírva, hogy azok civil vagy katonai molekulák. Csak azokat kell a katonai ellátás rendszerében forgalmazni, amelyek valóban katonaiak.

MÁV-ra települt katonai közlekedési szervek mintájára). A nem csökkenthető készletek fenntartását pl. adókedvezménnyel lehetne támogatni.

Az üzemanyagokhoz hasonló fizikai-kémiai tulajdonságaik és a tárolási-őrzési előírások hasonlósága miatt a vegyivédelmi anyagok egy része az üzemanyag-szolgálathoz adható át, azzal integrálható.

Az *élelmezési* anyagokra az üzemanyagnál leírtak érvényesek az ellátást, a készletezést, a szaktechnikai és a speciális anyagellátást illetően. A korábban leírt garanciák megléte esetén itt is alkalmazható a nemzetgazdaságra épülő ellátás, nem csökkenthető készlet szintfenntartás, egyetlen (központi) katonai élelmezési raktár, valamint a nagy polgári forgalmazókra telepített operatív (katonai ellátást szervező) csoportok.

A *ruházati* anyagok biztosítási rendszeréhez szervesen illeszthető lenne a vegyivédelmi felszerelések (védőruhák, gázálcok) biztosítása is. Vélhetően a jelenleginél sokkal jobban összehangolt (vagy komplex) fejlesztés lenne megvalósítható a katonai teljes felszerelését illetően.

Az *egészségügyi* és *közlekedési* szakanyagokra egyaránt az jellemző, hogy e szolgáltatások (domináns) szaktevékenységét, összetevékenysükhöz viszonyítottan alacsonyabb arányú szaklétszám alkalmazásával biztosítják. Nem célszerű tehát itt sem az „anyag rész” leválasztása.

Ugyanakkor az egészségügyi anyagokhoz szorosan kapcsolódnak, hozzá integrálhatók a vegyimentesítő (fertőtlenítő) anyagok és felszerelések. E területen is szükségesnek látszik a komplexitás kialakítása.

A *katonai közlekedés* akkor rendelkezhet csak a megbízható és hatékony működést biztosító teljes körű feltételrendszerrel, ha szervesen illeszthető lesz a polgári közlekedés struktúrájához. Nem hiányozhat csak azért a közlekedési szolgálat hatásköréből a szállító gépjármű, mert egy vitatható döntés valamikor leválasztotta a szolgálattól és a fenntartónak adta át, mára pedig ez már szinte megváltoztathatatlanak tűnő tradícióvá vált. A polgári közlekedési rendszer sem képzelhető el a szállító gépjármű nélkül.

Jó példa a fenntartáscentrikus megoldásra a D—566 vagy a többi terepjáró tehergépkocsi-típus, amelynél elsődleges követelményként a „csapatrendeltetésű” járművekkel való csereszabatossgot határozták meg. Az alkalmazó szolgálat beleszólási lehetőségének teljes kizárásával „született” meg a befejezetlen fejlesztésű D—566 terepjáró tehergépkocsi — természetesen a Magyar Szabványnak megfelelő típusbizonyítvány nélkül. Kereskedelempolitikai döntés alapján kerültek beszerzésre a DAC-ok, korábban a GARANT-ok, ugyancsak típusbizonyítvány nélkül. Ezek a járművek, ha nem lenne egy (vitatható) engedmény a katonai járművek részére, nem is vehetnének részt a közúti forgalomban (csak szervezett és biztosított oszlopmenetben).

Az *MH* valóságos szükségleteit gazdaságosan biztosító komplex járműprogram kidolgozására, a nemzetgazdasággal integrált szállítójármű-fenntartásra az eddig végzett széles körű kutatás eredményei alapján megvan az igényes és az előzetes nemzetgazdasági elgondolás. A megvalósítás érdekében célszerű lenne az emelő-rakodó és szállítóeszközöket a közlekedési szolgálat hatáskörébe adni a típusválasztás és szükségletmeghatározás szempontjából, külön kategóriaként kezelve és a szakanyag-felelősséget változtatlanul hagyva a lövegvonatokat (üte- és löszerszállító járművekkel együtt a csereszabatossg biztosítására), továbbá a különleges felépítményhordozó alvázakat. Ezeket a

járműveket *terepjáró*, a szállító járműveket pedig (ahol indokolt a magasabb mozgásképesség) *összkerékmeghajtású* kategóriába kellene sorolni az állománytáblákban.

Ma, amikor a gazdaságosság komplex eszközalkalmazást és az eszközök megválasztásánál komplex költségelemzést követel, a *hadereg meglévő szállítási kapacitásának igénybevételét rendkívüli módon megnehezíti és korlátozza a szállító járművek más-hova tartozása*. Néhány közismert tudóst, közöttük *Bajusz Rezsőt* és *dr. Czére Bélát*, a közlekedéstudomány területéről megkérdeztünk: hogyan vélekednek az MH szállító járművei szakanyagfelelősi hovatartozásáról. Egyértelmű válaszuk az volt, hogy *nem a fenntartó, hanem az alkalmazó szolgálathoz kellene tartozniok*.

Az anyagi biztosítás rendszerábrájának képzeletbeli szerkesztésénél egyértelműen látszik az, hogy a harcoló csapatok alaptevékenységét biztosító anyagfajtákat — amelyek az adott szolgáltatón belül is domináns szerepet játszanak (például a szaktechnikával és a funkcionális tevékenységgel szemben, az *anyagi biztosítás* szervezéséhez célszerű sorolni. Ezek az *ágazatok*:

- a lőszer és a robbanóanyag;
- az üzemanyag és a vegyivédelmi (vegyi) anyagok; az élelmezési anyagok;
- a ruházati anyagok, valamint a védőfelszerelések.

Az anyagi biztosítás szervezetébe tehát elsősorban a várható fogyasztás szempontjából prognosztizálható, rendszeres utánpótlást igénylő anyagnemek kerülnének. A tradíciók alapján ide sorolhatóak továbbá a ruházat és a vele összetartozó védőfelszerelések. Az utánszállítási igények nagyobb hányada (80—90%) itt realizálnódna, ebből származóan — tisztán elvi alapon — elképzelhető lenne a közlekedési szolgálatból az ellátási szállítások leválasztása és átadása az anyagi biztosítási szervnek, amelyet akkor már ellátószervnek kellene nevezni. Ennek azonban ellentmond egyrészt az, hogy a közlekedési biztosítás támogatása nélkül ellátási szállítás nem létezhet, másrészt a szervezeti megosztás nagymérvű fajlagos és valóságos létszámnövekedést eredményezne.

A technikai biztosítás további integrációjának lehetőségei

Az anyagi biztosítás tárgyalásánál egyik alapkérdés volt az *anyag* fogalmának meghatározása. Ezzel párhuzamosan szükséges a *technika* definiálása is. A *fogalom körülírásánál a következőket célszerű figyelembe venni*:

- a technika (technikai eszköz) valamilyen feladat megoldására létrehozott konstrukció, amely emberi irányítással (vagy automatikával) valamely anyag (energiahordozó) vagy energia felhasználásával működik;
- alaprendeltetése szerint célba juttató, érzékelő, vezérlő (irányító) és kiszolgáló (szaktechnika) kategóriába sorolható;
- a komplex technikai eszközökön belül általában megvannak az előző pontban felsorolt funkcionális részegységek (természetesen az alaprendeltetésnek megfelelő dominanciát tükröző módon és arányban).

Az anyag és a technika között egyre inkább kialakul egy határterület, amely lényegében az anyag (alapvetően a lőszer) oldalán az „intelligens” képességek (pl. önálló célkeresés és önrévezetés), a technikánál pedig az automatizált (önálló) reagálási képesség

(önálló műszeres észlelés, tűzmegnyitás vagy védelmi manőver, vagy aktív módszerek, pl. infracsapda, zavarás stb. alkalmazása) megjelenésével jut kifejezésre.

A technikai biztosítási rendszer vizsgálatánál két alapvető irány vagy tevékenységi terület mutatható ki:

- egyik az ágazati körbe*
- a másik egy általános**, mindegyik technikai területen jelenlévő tevékenységi körbe sorolható feladat.

Az ágazati körben a következő csoportosítás látszik célszerűnek:

- I. önjáró harci technika;
- II. fegyverzet (mindaz, amely nem tartozik az előző kategóriába);
- III. elektronika;
- IV. repülőtechnika (lőszer nélkül).

Ezen ágazatok között vannak határterületek, tehát átfedések is. Ezek értelmes kompromisszumokkal áthidalhatók. Ezeknél az alkalmazóktól (felső és középírányító parancsnoksági szinteken a korábbi fegyvernemi főnökségek és anyagi-technikai szerveik szétválására gondolok) leválasztott nagy eszközcsoportoknál is a korrekt működés alapfeltételének tekinthetjük azt az elvet, hogy az eszközválasztás és a szükséglet meghatározása az alkalmazó kompetenciája, a technikai szolgáltatásokra ebben a tevékenységben csak közreműködői szerep hárulhat.

Az általános (funkcionális) — egyben a technikai — biztosítást a végrehajtó vagy végponti szférában a valóságban is integráló terület a *fenntartás* (javítás és alkatrészellátás). Ez a csapatszintű technikai biztosítás bázisszervezete: az egységes, integrált javítóműhely és alkatrészellátó raktár. A korábban felsorolt I—IV. ágazat mellett megjelenik az: V. *fenntartás* (javítás és alkatrészellátás).

A felsorolt ágazatok közül az I—IV-re az jellemző, hogy az eszközök az alegységeknél vannak. Raktárkészletek, tartalékok nincsenek, tehát az említett közbeeső parancsnokságok gyakorlatilag csak adminisztratív tevékenységet folytatnak. Az V. kategória azonban minden tagozatban jelentős végrehajtó szervezettel: javítóműhellyel és alkatrészraktárral rendelkezik, az adminisztratív feladatokon túl tehát valamilyen szervezetet irányít, meghatározott technológiák szerint javításokat és be szabályozásokat végez, illetve jelentős értékű anyaggal gazdálkodik.

A felső szint és az alatta lévő tagozatok között éles vagy markáns választóvonal húzható. Felső szinten a kapcsolatok szerteágazóak: ellátóközpontok, javítóüzemek vannak, hazai és külföldi beszerzési forrásokkal kell kapcsolatot tartani. Emiatt erős ágazati szervek kellenek (mindazon specialisták, akik egy-egy önálló szakterület esetleg csak egyszemélyes, de elsőrangú szakértői). Ez a jelenlegi szervezetről nem mondható el. Felső szinttől lefelé a kapcsolatrendszer egyszerűsödik, egysáto rnássá válik. Ezekben a tagozatokban tehát teljesebb integrációt lehet megvalósítani, mint felső szinten. Ezek objektív tényezők.

* Az alaprendeltetést, tehát általában az egész hadsereget vagy egy haderő-, illetve fegyvernemet érintő harci technikáról és nem a korábban említett szaktechnikáról van szó.

** Ebbe viszont beleértendő a szaktechnika is.

Nem kerülhető meg a *műszaki* és a *vegyszer- és vegyívédelmi* anyagi-technikai szolgálat (szakanyagok) kérdése. Elvi (működési) alapon a legtöbb eszköz besorolható az I–IV. kategóriába: az aknatelepítő eszközök a fegyverzethez, az érzékelő műszerek (aknakeresők, vegyi és sugárérzékelő mérőműszerek) az elektronikához, a földmunkagépek, hídvetők az önjáró harceszközökhöz. Azért, mert vannak tüzérszolgálatok, külön tüzérfegyverzeti szolgálatnak nem kell lenni, mint ahogy műszaki szolgálatnak sem, ha anyagai és eszközei a hasonló működésű, illetve jellegű eszközökhöz és anyagokhoz odasorolhatók.

Találkozunk olyan nézetekkel, hogy a logisztikai rendszerbe a pénzügy is beletartozik.* Véleményem szerint a pénzügyi szolgálat a pénzforgalom technikai lebonyolításáért felelős. *A komplex költségelemzés nem a pénzügy feladata.* Még akkor sem, ha mai elnevezése kibővült a „közgazdasági” jelzővel. *(Megjegyzem, ennek éppen úgy nem volt tudományos alapja, mint sok más szervezési húzásnak.)* Döntő tényező — szerintem — a költségvetés felhasználásának aránya: pl. a tervezett 59 milliárdból az ATB mintegy 19 milliárddal részesült.

A klasszikus közgazdasági tevékenység a szakanyagfelelősök alapvető feladatát kell hogy képezze, míg a pénzügy — az új számviteli renddel együtt —, a pénzforgalom (adó, törvényesség) fő felelőse a parancsnok közvetlen alárendeltségébe tartozik.

E gondolatsorhoz kapcsolódva az elhelyezési és építési szolgálat (annak ellenére, hogy egyes anyagai „integrálhatóak”) össztevékenysége alapján nem illeszthető a (főként a háborús rendeltetésű) logisztikai rendszerbe.

Ugyanakkor egy klasszikus (a két világháború között működő), ún. *gazdasági hivatalszerű* felállásban (a polgári vállalatok, kórházak, intézmények a gazdasági igazgatóihoz tartozó komplex biztosítási rendszernek megfelelően) a pénzügy és az elhelyezés is a hivatalhoz tartozhatna, mert az ÁHKSZ időszakában ez a megoldás gazdasági oldalról kedvező lehetne, illetve mentesítené a parancsnokot az ilyen jellegű feladatokkal való közvetlen foglalkozás kényszerétől.

Javaslatok, feladatok a logisztika meghonosítására

A logisztikának az MH központi kutatási témajegyzékében helyet kellene kapnia. Célszerű lenne egy katonai és polgári szakértőkből álló kutatócsoport létrehozása a nemzetközi konzultációkhoz szükséges költségkeret, illetve pályázati lehetőségek biztosításával. A téma tudományos igényű vizsgálatához meg kell nyerni a felső vezetés támogatását is. Az elért eredmények alapján olyan javaslatokat kellene kidolgozni, amelyek jelentős *fajlagos* és *valóságos* költségcsökkentést eredményeznek, összességében optimálissá teszik az ellátási rendszert.

Az anyagi-technikai főcsoportfőnökség szervezetének átalakítása az említett elvek alapján megteremtené a logisztika szervezeti alapjait, amelyek önmagukban is kényszerítő tényezők lennének a logisztikai szemléletmód és módszerek teljes körű térnyerése

* A logisztika, mint komplex rendszer elsősorban a *háborús feladatok* (hadműveletek) biztosítását szolgálja. A logisztikai szemléletet természetesen békeidőszakban is alkalmazni kell, de elsősorban az ágazati alrendszerekben. Az ágazati gazdálkodásban (itt már az előzőekben általam javasolt, módosított ágazatokat értem) a logisztikai módszerek természetesen a háborús komplex logisztikai rendszerhez való illeszkedést is szolgálják.

szempontjából. Ezen a szinten kellene kezdeni, mert az erőforrásokat és a kapcsolatokat tekintve a központi tagozat meghatározó.

A logisztikát tantárggyá kell tenni az alapfokú és a felső tisztképzésben egyaránt (pl. a BME illetékes tanszékével való együttműködésben).

A megbízható ellátás érdekében *egységes elgondolás alapján kell fejleszteni a katonai közlekedési rendszert*, amelyből egy rossz tradíció miatt nem lóghat ki a szállító gépjármű, mert meghatározó szerepe van a szállítási láncban. A logisztikai szemléletmódot alkalmazó anyagi biztosításból származó követelmények alapján — a szállítóeszközökkel összehangoltan — kell fejleszteni a konténerizációt, az egység-rakomány-képző és rakodóeszközöket.

Célirányosan kell fejleszteni az informatikai rendszert, hogy az lehetővé tegye a komplex költségelemzések elvégzését, hogy például az üzemanyag árában jelenjen meg a raktárak fenntartásának költsége is. A rendszer — a polgári, célirányosan felkészített és meghagyásban maradó kapacitások figyelembevételével — biztosítsa az optimális szállítási és szolgáltató (javítás, textiltisztítás stb.) szükségletek (teljesítőképesség) meghatározását. Továbbá azokat a számításokat, amelyek a rendelkezésre álló anyagkészletek optimalizált elosztását és utánszállítását biztosítják a kellő időben, összetételben és minőségben.

Írányt kell vennünk a különböző tudományos munkákban már elég széleskörűen kifejtett, illetve elfogadott elv: a nemzetgazdasággal integrált biztosítási rendszerek kiépítésének meghonosítására. Követendő példa lehet a közlekedési biztosítás egésze, mert ezen a területen a legkedvezőbb a katonai és a polgári erők aránya; vagy a győri katonai kórház, amely a megyei kórház bázisán jött létre. Mindent, ami nem speciálisan katonai termék vagy szolgáltatás, azt az erre célirányosan felkészített polgári bázison, háborúban katonai keretszervezettel átfogva kell megoldani.

Miért sürget bennünket a logisztika meghonosítása? Az MH átfegyverzése hamarosan beindul és „logisztikusan kell tudni beszélni” az új beszerzési forrásokkal, a biztosítási rendszereket a logisztikai szemlélet segítségével kell átalakítani. Másrészt a gazdaság nehéz helyzete is követeli a csökkenő lehetőségek racionális kihasználását.

Salgó László

A biztonság új típusú megközelítésének néhány kérdése, különös tekintettel a magyar rendőrség helyzetére, perspektíváira

1992. október 24-én a magyar és a holland rendőri vezetők szimpóziumot tartottak Siófokon. A tanácskozás résztvevői a rendőrséget érintő általános és speciális kérdésekben cseréltek véleményt. A hasznos eszmecserén számos elméleti és gyakorlati kérdést vitattak meg és értelmeztek.

A szimpóziumon dr. Salgó László rendőr ezredes, Csongrád megyei főkapitány rövid előadás keretében — amelyet (némi rövidítéssel) az alábbiakban közlünk — szólt a rendőrség társadalomban — a diktatúrákban és a demokráciákban — betöltött helyzetéről és a perspektíva néhány fontosabb összetevőjéről.

Azt gondolom, szinte egyedülálló vállalkozás az, amelynek szereplői vagyunk. Önmagában ugyanis nem gyakori eset, hogy két ország ilyen magas szintű rendőri vezetőinek grémiuma sikerrel egybegyülekezhet és az emberi kapcsolatok kialakításához szükséges programok közepette megálljon egy napra annak okán, hogy a rendőrség számára oly fontos általános és speciális kérdésekben eszmét cseréljen. Ez a kérdés külön hangsúlyt kap akkor, ha belepillanthatunk a történelem kaleidoszkópjába, és rácsodálkozunk: hol állt Magyarország, a magyar rendőrség három év előtte nemzetközi megítélésben, nemzetközi kapcsolatokban, és hol áll ma.

Előadásom címe olyan kiterjedt témát ölel fel, amelyből csak fontos képek felvillantására nyílik mód. Másfelől a vizsgált téma tudományos igényű megközelítése maga is újszerű, hiszen a kriminológia tudománya és minden vetülete tiltott területe volt a vizsgálódásnak az elmúlt évtizedekben. Ahogyan Denis Szabó, a montreali egyetem magyar származású kriminológiai professzora fogalmazta meg: *a rendőrség még az 1980-as évek második felében is a kriminológia „terra incognita”-ja volt, hiszen a „rendőrség tagjai nem szívesen veszik, ha őket — akár tudományosan is — elemzik*”.¹

A rendőrség társadalomban betöltött szerepe a mögöttünk hagyott évtizedekben res iudicata, vagyis lezárt dolog volt. A jogtudományi egyetemeken oktatott tankönyvek még 1986-ban is azt közvetítették a hallgatóknak, hogy „...A szocialista állam- és jogtudomány egységes a tekintetben, hogy a fegyveres erőt, testületeket,

rendészeti szerveket... nem sorolja az államszervezeti alrendszerek egyikébe sem, hanem sajátos állami szerveknek tekinti"² azokat.

Ez a nyilvánvalóan téves megítélés mára már hozzáigazodott a modern európai megközelítésekhez Magyarországon is. Néhány röpke év elegendő volt ahhoz, hogy az eltolt síkok ábrát alkossanak, belesimuljanak Montesquieu hatalomról alkotott elképzeléseibe, amelyek minden demokrácia alapgondolatai. *A rendőrség ugyanis a végrehajtó hatalom része, az állam hatalmi jogosítványaihoz fogalmilag nincs, nem is lehet köze.*

A rendőrség társadalomban betöltött helye, szerepe korok, államberendezkedések, hatalmi tényezők hatására, de a történelem nemzeti szemléletet formáló ereje okán is más országokban másként és másként, tehát eltérő módon jelentkezik.

Az általam vázolt gondolatok 1990 végével, 1991 elejével jelentek meg hazánkban, külföldi szakértők közvetítésével, pontosabban szólva a TEAM Consult nemzetközi szervező cég, a Warnsveldi Police Study Centre (rendőrtovábbképző központ) munkatársainak és talán egy kicsit saját, külföldön szerzett tapasztalataim eredményeképpen. Ezen nézetek szerint a rendőrség a társadalomban nem más, mint a különös szintjén megjelenő speciális szervezet, amely az államszervezeti alrendszerek egyike. Funkcionálisan egy üzem, egy vállalat, amely immateriális termékkibocsátásra rendezkedett be az elvont általános filozófiai szintjén.

Ha elfogadjuk e tényt, akkor a vállalatnak produktumorientátnak kell lennie, e produktum pedig nem más, mint a biztonság. Amennyiben pedig a biztonság termékként jelentkezik, e termék immateriális volta miatt raktárra nem termelhető, számára piacot kell találni. A piacon megjelennek a fogyasztók, az üzletfelek és termékszerszerűleg az eladók is, hiszen — mint később látni fogjuk — a biztonság nem monopoltermék, legalábbis a demokratikus berendezkedésű társadalmakban nem.

Dióhéjban pedig az általam felvázolt teória nem más, mint a biztonság piac-, illetve marketszerű megközelítése, amelyben egy oldalról szerepelnek a termelők) rendőrség, biztosítótársaságok, vagyonvédő ügynökségek, magánnyomozó társaságok stb.), másfelől pedig a fogyasztók, a társadalom tagjai, az állampolgárok.

Vegyük szemügyre a társadalmi rendszerek két pólusát — feltételezve ugyanakkor azt, hogy a kép ennél nyilvánvalóan árnyaltabb —; nevezetesen a totalitárius rendszereket és a demokratikus berendezkedésűeket.

- a.) A totalitárius rezsimekben az államé a biztonságtermelő monopólium, amelynek termelővállalata a monopolpozícióban levő rendőrség — ez jellemzi az ún. „puha” diktatúrákat. A szélsőséges diktatúrákban a fegyveres és a félfegyveres katonai és félkatonai szervezetek is szerephez jutnak. A társadalom tagjai feletti totális hatalmi kontroll, a határok szinte hermetikus lezárása, illetve zártsága, a törvények helyett normatív utasításokkal történő irányítás verifikálja és a maga módján „legitimálja” a parancsokat a termelővállalat — s most maradjunk ennél a tipikusnak minősíthető terminológiaiánál —, a rendőrség számára.

A fogyasztók, a társadalom tagjai a demokráciák szabadságjogaival (az utazás és a külföldiek fogadásának merev szabályozása, a cenzurált és irányított információáramlás, a 100 százalékos médiakontroll stb.), majd később belső szellemi és lelki öncenzúrázással, még később egyfajta tudathasadásos

állapottal (mást mondok a hivatalban, a nyilvánosság előtt — ha egyáltalán mondok valamit —, és homlokegyenesen mást értek és mondok családi, bizalmas körben) fizetnek a totalitárius állam által magas szinten garantált biztonsági (és ebbe egyszerre beleértendő a köz- és a vagyonbiztonság) helyzetért.

A piac termelői oldaláról nagyon gyenge, hiszen az állam biztonsági monopóliuma nem jár versenykényszerítettséggel, az állampolgárok még relatív választási lehetőségekkel sem rendelkeznek a produktumok közül. Így történhet meg az, hogy egyes teoretikusok az állampolgárok bűnelkövetéstől való tartózkodását az önkéntes jogkövetés téves alkalmazásából, manifestációjából vezetik le, nem pedig a totalitárius államokra jellemző, egyént aberráló pressziókból.

A másik nagy veszély — s erre a bármilyen diktatúrákat meghaladó, demokráciákat közvetlenül építeni kezdő országok elméleti és gyakorlati szakemberei adhatnak konkrét igazolást —, hogy az állampolgárok önvédelmi reflexei részben teljesen elsorvadtak, részben pedig ki sem alakultak. Ekként fordulhat elő — ahogyan azt ma Magyarországon mi is érezkelhetjük —, hogy az állampolgárok lépten-nyomon a rendőrségre mutogatnak, mintha a bűn elleni küzdelem kizárólag rendőrségi feladat lenne, a társadalom tagjai pedig előkelő idegenként szemlélhetnék, bírálhatnák vagy elismerhetnék ezt a küzdelmet.

- b.) A demokráciákban az állam biztonsági monopóliumát törvény határolja körül, s e biztonsági monopólium számos részterületen reális termelői versenyhelyzetben találja a biztonsági piac szereplőit. Termelőként ugyanis az állam (amelynek biztonsági üzeme kizárólag a rendőrség, és amely a piac szűk vagy telített volta ellenére sem vonul ki a piaci rétegterületekről) azon országokban, ahol pl. az emberöléseket magánnyomozói társaságok is nyomozhatják, pusztán erre alapozva a rendőrség nem szünteti meg ez irányú tevékenységét, jogi terminológiával élve tehát az officialitás a demokratikus országokban is működő, a rendőrség munkáját alapjaiban meghatározó alapelv. Emellett azonban biztosítótársaságok, őrző-védő ügynökségek, különböző magánvállalkozások (teljes leltárt adni nem lehet) kínálják szolgáltatásaikat.

Az állampolgárok e repertoárból való választásának lehetőségét az adott állam gazdagsága, jóléte alapozza meg, az állam gazdagsága pedig az állam polgárainak gazdaságától függ. Az állam tehát garantálja a biztonságot az officialitás szűk vagy tág voltán alapuló törvényi feladatmeghatározások szerint. Az erre ráépülő — ún. addicionális — biztonságot pedig minél gazdagabb a polgár (s itt természetesen az átlaggazdagság a cezúra, nem pedig a felső tízezer vagyonhalmaza), annál árnyaltabb, nagyobb biztonságot garantáló szolgáltatásokból vásárolhat.

Tény, hogy a demokráciákban az általános biztonsági szint alacsonyabb. „Vannak olyan szakemberek — írja *Vígh József* professor Pattenra (1991) hivatkozva — ... akik a fejlett kapitalista országok bűnözési háttérét és emelkedését a jóléti állam fogalmának megfelelően a jólétben, a demokráciában és a szabadságban jelölik meg,

s a bűnözést úgy tekintik, mint azt az árat, amit fizetni kell a jólétért, demokráciáért, és a szabadságért”³

Déri (1991) és Vigh professzorokkal egyetértve jómagam úgy gondolom, hogy ez a fajta, felszíni jegyeken alapuló megközelítés túlságosan mechanikus és ekképpen hibás is, az oki tényezők ugyanis ennél sokkal árnyaltabbak, amelyek részletes elemzésére ennek az előadásnak keretében nem vállalkozhatom.

„A társadalompolitikai problémák sajátossága, megkülönböztető jegye valóban az a tény, hogy nem oldhatók meg csak és kizárólag technikai megfontolások alapján... A társadalompolitika tárgykörében a normatívák által meghatározott standard értékek megbeszélés, vita tárgyává tehetők, illetve azok tárgyává kell tenni őket, mert a problémák az általános kulturális értékek talaján helyezkednek el”⁴ — állítja Max Weber.

Nem fér hozzá kétség, hogy Magyarországon is e probléma merül fel a bűncselekmények, a bűnözés, a bűnösség és a társadalom vonatkozásában. Magyarországon léteznek — s természetesen kell is, hogy létezzenek — olyan általános standardok, amelyek megfelelnek valamennyi európai követelménynek és elvárásnak, az újonnan született és jelenleg formálódó magyarországi demokráciában azonban atavisztikus megnyilvánulások is tapasztalhatók.

Ahogy *dr. Pintér Sándor vezérőrnagy* megfogalmazta, pontosította ezt a gondolatot a Rendészeti Szemle 1992. júniusi számában közzétett tanulmányában: „Magyarországon a rendőrségnek rossz a presztízse, de az ország közrendje, közbiztonsága, a rendőrség eredményessége kiállja a nemzetközi összehasonlítás próbáját.”⁵

Előadásom egyik alapgondolata az a tény, hogy a biztonság alapvetően a rendőrség produktuma, s ugyanakkor olyan valóságos társadalmi érték, amely magán viseli más társadalmi értékek valamennyi jellemző vonását.

Hasonlóan fogalmazta meg ezt a gondolatot Hollandiára vonatkoztatva *Eric Nordholt* és *Ries Straver* a Project Group on Organization Structure (a szervezet struktúrájának megújítására létrehozott szakértőcsoport) tagjaként írt tanulmányában: „A rendőrség tevékenysége eleve hozzájárulást feltételez a társadalom működéséhez (ez magától értetődően más adminisztratív és bírói tevékenységekkel harmonikusan összecseng) a társadalom ellenőrzésének feltételezésében, amely hozzájárulás nyilvánvalóan nemcsak a társadalmi vívmányok védelmét jelenti, hanem ugyanakkor megteremti a társadalom fejlődésének és megújításának kereteit, létrehozván ezáltal a demokrácia valós értékeit.”⁶

„A törvényes hatalom fonala átszötte a demokratikus politikai szervezet tevékenységét, biztosítva annak sajátos minőségét, fontosságát, következetességét és rendjét.”⁷ — folytatnám a fejtegetést ismét Max Weberrel.

Elfogadva Max Weber alapvető ideológiáját és filozófiáját, Magyarországon a törvényes rendőrség az a fonal, amely — átszövi egy demokratikus politikai berendezkedés tevékenységét — megteremti a biztonságot a demokrácia számára, a politikai mozgásszabadságot pedig az egyének számára.

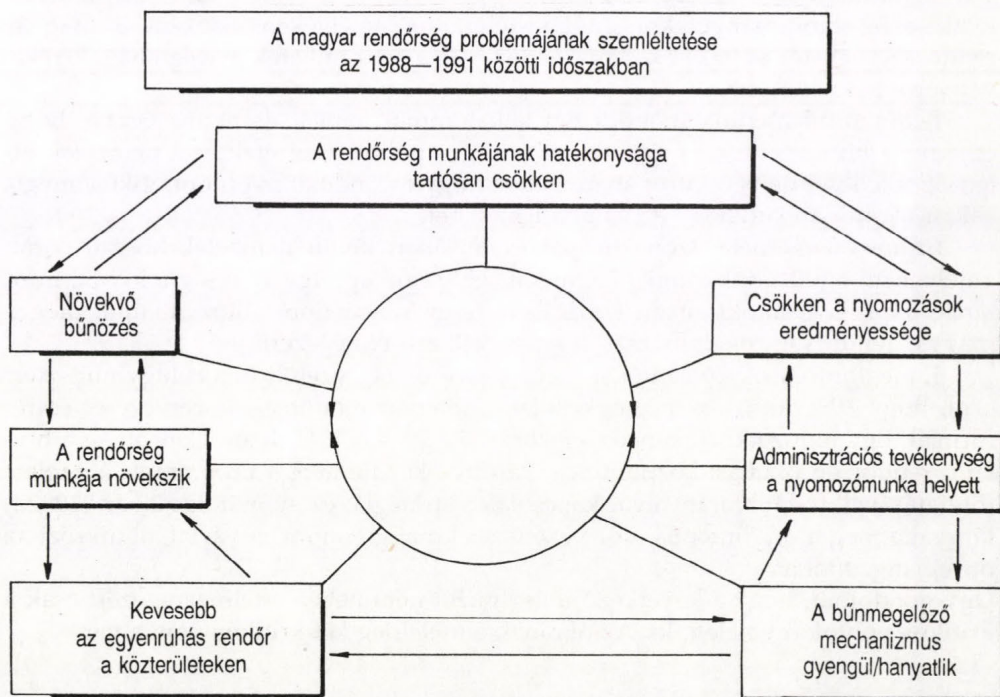
Rövidebben szeretnék szólni a magyar rendőrség helyzetének kriminológiai megközelítéséről, és a perspektíva néhány, általam legfontosabban ítélt összetevőjéről.

Jack Green professzor, Michiganból a 80-as évek elején írt egy tanulmányt a rendőri magatartásról és viselkedésmódról. S bár kétségtelen, hogy Green professzor az egyesült államokbeli viszonyokat jellemezte, meglepő módon sok hasonlóságot fedeztem fel dolgozatában a magyarországi körülményekhez.

„...a rendőrség a legtöbb tekintetben hátrányba került: hiányzik egy kizárólagosan e célra szolgáló tudományos kiképző-, oktató-, gyakorlótestület; a jogérvényesítés (a jog kikényszerítése) bizonyos partikuláris módszereinek alkalmazása eleve kizárja a rendfenntartásban megtestesülő társadalmi értékek realizálását.

A rendőrség nem lehet legitim módon autonóm a más foglalkozási ágakhoz hasonlóan a »közbizalomból« következő megkülönböztetés miatt. A rendőrségi szubkultúra működése nem olyan, mint egy szakmai közösségé, sokkal inkább hasonlít egy — a szervezeti és társadalmi ellenőrzéssel szemben álló — csoportéhoz; a rendőri motiváció és hivatástudat individuálisnak és ellentmondásosnak tekinthető más szakmák eszményképeihez hasonlítva; és sokkal inkább a bürokratikus, mintsem a kollégiális érdekek irányítják a rendőrségi viselkedésformát.”⁸

E néhány megjegyzés után — úgy gondolom — könnyű lesz megértenünk a magyar rendőrség helyzetét a 80-as évek végén, illetőleg a 90-es évek legelején.

Az ábra a magyar rendőrség alapvető problémáit szemlélteti, elkészítéséhez felhasználtam Staver harlemi főkapitány barátom 1991. október 21-én Harlemben a magyar küldöttség előtt tartott előadását, a koncepciót változatlanul hagyva azt adaptáltam a magyar viszonyokra.

Az ábrához mindössze két megjegyzést teszek.

- Ez az időszak volt a nadír, a gödör alja, legalábbis így ítélték meg a magyar rendőrséget a rendőri munka eredményességének csökkenő tendenciája és a bűncselekmények számának soha nem tapasztalt mértékű emelkedése miatt Magyarországon.
- Ha megfigyelik a nyilatkat, a folyamat direkt és indirekt jelenségeit, bizonyára észreveszik, hogy bár a folyamat valójában nem megfordítható, a nyilatkat elméletileg visszafordítva, sok tanulság vonható le.

A magyar rendőrség rendszerváltozást követő új vezetése tudatában volt/van e veszélynek, jobban mondva, felismerte a helyzetet. A 90-es évek eleje a nyugati államokkal való együttműködés nyitánya volt.

Úgy vélem, hogy említésre érdemes az alábbi, egyértelmű és nyilvánvaló megállapítás: a bűnelkövetők nem veszik figyelembe az államhatárokat, nem tartják tiszteletben a nemzetek közötti politikai különbségeket — ezért a bűnözéssel szembeni európai együttműködés több mint szükséges.

Európa-hoz való felzárkózásunk első lépéseként már mintegy egy évtizeddel ezelőtt a magyar rendőrség belépett az Interpolba. Majd hosszú csend következett, s a Magyar Köztársaság kikiáltása, 1989. október 23. után merőben új alternatívák nyíltak számunkra. A Magyarországon lezajló demokratikus átalakulás felkeltette a nyugati államok érdeklődését, széles körben került sor különböző szakmai tárgyalásokra, tanulmányutakra, megbeszélésekre, amelyeken elsőként a magyar rendőrség vezetői vettek részt, ma pedig már a szakemberek, a végrehajtók részvételéről beszélhetünk.

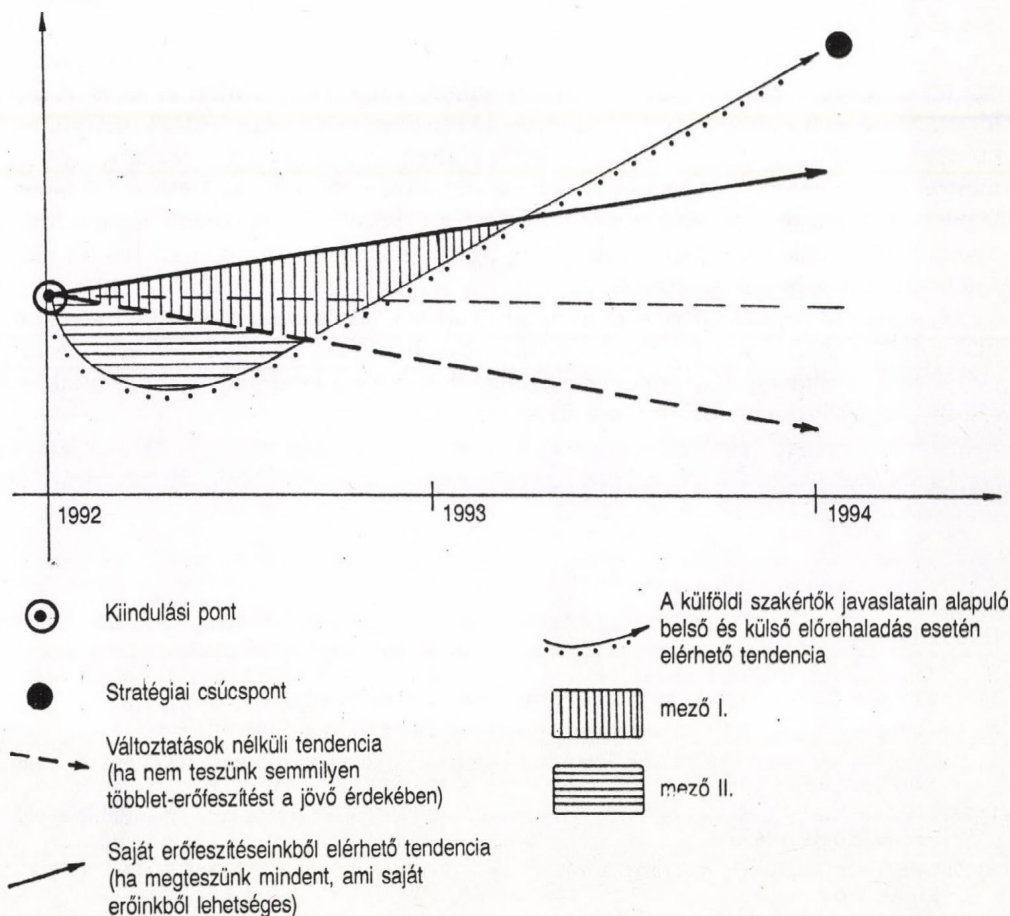
Belügyminiszterünk mondta egy alkalommal: reméli és biztos benne, hogy egyszer a bűnözés lesz az egyetlen ellenség a politikai nézetek és a nemzetek ellenségeskedései helyett Európában. Lehet, hogy e gondolat ma utópisztikus, mégis sokan bízunk abban, hogy ez valaha igaz lehet.

Számba vehetném azon európai és Európán kívüli nemzetek hosszú sorát, amelyekkel együttműködünk. Technikai segítségre éppúgy szükségünk van, mint tanácsokra, javaslatokra azon kérdésben, hogy mi módon változtathatjuk meg a magyar rendőrség rossz imázsát, hogyan válhatunk népszerűbbé.

E megfontolások készítették a magyar rendőrség vezetőit és a belügyminisztert arra, hogy 1990 késő őszén megkezdjék a magyar rendőrség átszervezését és reformját. Egy nemzetközi menedzserszervező cég — a T. C. Team Consult — a holland rendőrség oktatási központjával karöltve kezdte meg a programot. A project folytatásával, további irányjaival kapcsolatos stratégiát ez év március 20-án (1992.!) tárgyalta meg a dr. Pintér Sándor vezette szakmai grémium. A vázlat jól tükrözi az ott elhangzottakat.

Úgy gondolom, hogy a következő illusztrációt nem nehéz értelmezni, ezért csak a kritikus pontokat emelem ki. Az ábrának elméletileg két kritikus pontja van.

Az első a politikai, a második pedig a szakmai, a rendőri aspektus. Ejtsünk röviden néhány szót az előbbiről! Ha rátekintünk a szaggatott nyílra, észleljük, hogy a közbiztonság kissé lefelé hajlik, amely — a külföldi szakemberek és elemzők véleménye szerint — 1994-ig fog tartani. A politikai kérdés pedig — hiszen kétségtelen, hogy a rendőrség átszervezése nem csupán szervezeti és nem is csupán belső rendőrségi probléma, hanem egyúttal politikai esemény is — a következő: az új választások, tehát 1994 előtt ez a hanyatlás (értve ez alatt az első és a második, vagyis mindkét, függőlegesen és vízszintesen vonalazott mezőt), más szóval bármiféle hanyatlás megengedhető-e egyáltalán? E megoldást — amelyet körvonalaztam — tolerálja-e majd a kormány?

Szerencsére, a kérdésre a válasz igen volt, azonban néhány kitételrel. Természetes, hogy a jövő építésén kell dolgoznunk, ugyanakkor azt is figyelembe kell vennünk, hogy a pillanatnyi változtatások során csak az indokolt és az ésszerű koc-

kázatot szabad vállalnunk. Következésképpen ezt a rizikót ábrázolja az egyes számú függőlegesen vonalazott mező. Az emberek számára elviselhetetlen, nem vállalható kockázatot és feltételeket a kettes számú, vízszintesen vonalazott mező mutatja.

Amint előzőleg már utaltam rá, a második probléma sajátosan rendőri. Van-e a magyar rendőrségnek elegendő technikai és szellemi kapacitása arra, hogy kialakítsa az egyre növekvő rendőri állományt (1995-ig évente plusz 3000 rendőrt, első alkalommal 1992-ben), megfelelő módon kiképezze őket, s ezzel egyidőben a rendőrség imázsát népszerűvé tegye? A második válasz szerencsére szintén igen volt, a nyugati államok részvétele és a velük való szoros együttműködés nélkül azonban e feladattal nem tudunk megbirkózni.

Jelenleg holland kollégáinkkal szorosan együttműködve folyamatban van egy oktatási-kiképzési project előkészítése, végrehajtása.

Ismerjük az 1992-es év háromnegyedének statisztikáját, s ismereteseek a rendőrség eredményességével kapcsolatban felröppent, vagy felröppentett viták is. A fejlődés, az eredményesség arányainak megítélése meghaladja egy vidéki főkapitány kompetenciáját, egyet azonban nem lehet a magyar rendőrségtől elvitatni: az ismertté vált 10 százalékos országos bűneset-dinamika ellenére, az 1991-es bázishoz képest, megyei szinten valamennyi rendőri szervezetnél emelkedett az eredményesség. Ott is, ahol a dinamika még mindig 30 százalék, de ott is, ahol 10–15 százalékos csökkenés tapasztalható.

Lakossági megítélésünk is jó irányban változik, azt azonban látni kell: e folyamat, amelynek az elején tartunk, bármiféle abszolutizálása tévutakra vezethet. Márpedig az a rendőrség, amely korábbi önmagához képest eredményesebb, s a lakosság is felé fordul, nem járhat rossz úton.

JEGYZETEK

- 1.) Denis Szabó: Kriminológia és kriminálpolitikai gondolat — Budapest, 1981. 279. old.
- 2.) Szikinger István: Rendészet és önkormányzat — kandidátusi értekezés, 1989. 17. old.
- 3.) Vigh József: Társadalmi változások, bűnözés, rendőrség, — Rendészeti Szemle XXX. évf. 9. szám. 1992. szeptember, 16. old.
- 4.) Max Weber: The methodology of the Social Sciences N. Y. Free Press 1949. (A társadalomtudományok metodológiája) 56. old.
- 5.) Pintér Sándor: Rendőrség, rendészet, közbiztonság — Rendészeti Szemle XXX. évf. 6. szám. 1992. június, 8. old.
- 6.) Eric Nordholt — Ries Straver: The Changing Police Study for the Ministry of Justice, The Netherlands (A változó rendőrség — tanulmány a holland igazságügyminisztérium részére) 1975. 38. old.
- 7.) Max Weber: The theory of social and economic organization (A társadalmi és gazdasági szervezet elmélete) N. Y. Oxford University Press 1947. 79. old.
- 8.) Jack Green Managing Police Work (A rendőri munka kezelése, igazgatása) Sage Publications, Beverly Hills 1982, 68. old.

Julier Ferenc

Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén (1919-ben)

Julier Ferencnek az 1918/19 évi magyar hadtörténelmi vonatkozású memoárja nem látott nyomdafestéket, ismerjük azonban 1927-ben megjelent kivonatát és az 1935-ben közzétett változatát, amelyből jól kiegészíthető a korábbi kivonat II. része (az északi hadjáratról). A szerző a korabeli forradalmak idején vezérkari alezredes volt, először a magyar központi szállításvezetőség főnöke, majd a magyar Hadügyminisztérium hadművelési osztályának a vezetője. 1919 májusában a III. hadtest vezérkari főnöke, majd két hónap múlva Stromfeld Aurél lemondása után az utóda lett. A magyar Vörös Hadsereg utolsó vezérkari főnökének emlékezéseit dr. Fogarassy László, a történettudomány kandidátusa, ny. könyvtáros bevezetőjével és jegyzetapparátusával közöljük.

BEVEZETÉS

Julier Ferenc 1878. október 10-én Nagyváradon született. Apja Julier Vilmos római katolikus vallású vendéglős volt, édesanyja pedig a református Tarsoly Anna. Julier a Ludovika Akadémia növendéke, majd felavatása után a Magyar Királyi Honvédség tisztje lett. Különböző csapattesteknél szolgált, 1905-ben lett vezérkari tiszt.

Julier az első világháború kitörése idején százados, a háború végén alezredes. Először Pflanzner-Baltin gyalogsági tábornok hadseregében teljesített vezérkari szolgálatot, 1915–16-ban a 11. lovashadosztály vezérkari főnöke. 1916–17-ben a magyar Honvédelmi Minisztériumba, 1917–18-ban pedig Bécsben a fegyveres erők pótlásügyi főnökségére került. Az őszirózsás forradalom kitörése Budapesten érte, ahol éppen hivatalos úton járt. Szolgálatátételre jelentkezett a Honvédelmi Minisztériumban (ekkor már Hadügyminisztériumban), ahol a központi szállításvezetőség főnökének nevezték ki,

1919. január 1-jén pedig a Hadügyminisztérium hadművelési osztályának élére állították. Miután ez Hadügyi Népbiztossággá változott, Julier május 5-ig maradt a helyén. Utána a III. hadtest vezérkari főnöke, július 3-ig, majd augusztus 5-ig a magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnöke volt. Augusztus második felében letartóztatták és vizsgálati fogásba került. Az Est 1919. november 5-i riportjából ismeretes, hogy ez időben még internálva volt mindhárom személyiség, akik a magyar Vörös Hadseregben egymást követően a vezérkari főnök tisztségét betöltötte: Tombor Jenő alezredes, Stromfeld Aurél ezredes és Julier Ferenc alezredes.

Az ellenforradalom hatalomra jutása után csak az első kettő került hadbíróság elé, amely Stromfeldet elítélte, de ő később amnesztiát kapott, amelynek folytán börtönbüntetése hátralevő részét nem kellett kitöltenie. Tombort a hadbíróság felmentette, Julier pedig csak katonai becsületbíróság elé került, amely szintén felmentő ítéletet hozott. Nemcsak Stromfeldet, de Tombort és

Juliert sem vették át a nemzeti hadseregbe, sőt az egyenruha-viseléstől is eltiltották. Rendfokozatukat viszont meghagyták, sőt 1932-ben nyugállományú ezredessé léptették őket elő. Stromfeld akkor már halott volt, özvegyének azonban Gömbös Gyula akkori honvédelmi miniszter kegydíjat utaltatott ki.

Julier a Horthy-korszakban élénk hadtörténelmi munkásságot folytatott. Ma is időtálló könyvei a *Magyar hadvezérek*, *Görgey* (Pethő Sándorral) és *A világháború magyar szemmel*. Több tanulmánya jelent meg gyűjteményes kötetekben és az időszaki sajtóban az első világháborúról.

Julier részletes emlékiratai az 1918–19-es eseményekről teljes egészükben nem jelentek meg. Ismerjük azonban ennek a kivonatát, amely cikksorozat formájában az akkoriban még legitimista *Magyarság* napilap 1927. július 3–17. közötti számaiban jelent meg. Akkoriban nagy feltűnést keltett, hogy Julier kissé szűkszavúan számolt be az északi hadjáratban betöltött szerepéről, úgyhogy emlékezéseinek második része kissé foghíjasnak bizonyult. Azt azonban kipótolta emlékezéseinek módosított változatában, amely 1935-ben jelent meg *Az 1919. évi felvidéki hadjárat* címmel az Abaúj-Torna vármegye című gyűjteményes munka függeléke gyanánt.¹ Budapesten élt. Megérte nemcsak szülővárosa átmeneti visszacsatolását, de azt is, hogy a Horthy István ellen kiadott egyik nyilas röpiratban őt is megátámadták, 1919. évi magatartását apolitikusnak minősítve. 1944. április 25-én tüdőrákban halt meg, a rákoske-

resztúri temetőben temették el. Erről a korabeli budapesti sajtóban megemlékeztek, a Tolnai Világlapja 1944. május 10-i száma pedig lehozta Julier egyetlen, általunk ismert hiteles fényképét.²

Julier eredeti emlékezéseinek kéziratát özvegye 1944 decemberében megsemmisítette, utána pedig öngyilkos lett (Kerekess József ny. vezérezredes 1961-ben tett szóbeli közlése). Amit most közreadunk, az lényegében a memoároknak a *Magyarságban* megjelent kivonata. Ezeket összehasonlítva az 1935-ben megjelent változattal, megállapítottuk, hogy utóbbiban megtalálható az, amit Kerekess az 1927-es mutációból hiányolt. Ezeket szögletes zárójelek közé téve, megfelelő hivatkozással a *Magyarságban* megjelent szövegbe iktattuk. Az interpolációnál csak kevésbé fontos, általánosan ismert részleteket hagytunk el, az olvasmányosság kedvéért a pontozás mellőzésével (csak az északi hadjáratról szóló fejezetben).

Nem szelektáltuk viszont a „relata refero” (elmondom, amit másoktól hallottam) elvére támaszkodva a szerző nacionalista érzelmi megnyilvánulásait.

Tekintettel arra, hogy a kudarcba fúlt 1919. augusztus 1-jei szolnoki ellentámadást a hadsereg politikai vezetői Julier ellenzése dacára rendelték el, a jegyzetekben szívesen ismertettük volna az ő indoklásukat is. Erre nem volt módunk, mert Landler elsiklott felette, a szintén tollforgató Kun Béla és Pogány pedig nem bocsátkozott polémiába.

Dr. Fogarassy László

I. R é s z*

A véletlen úgy hozta magával, hogy a világháborút követő forradalmak alatt különböző fontos katonai állásokat töltsek be. Így nyílt alkalmam arra, hogy e szomorú korszak számos eseményének indító okairól, lefolyásáról és következményeiről tájékozást szerezzek.

Tapasztalataimat nyilvánosságra hozom, mert azt hiszem, hogy ezzel hozzájárulok én is ama homály eloszlatásához, mely e korszak némely eseményét és különösen az akkor szolgált tényleges tisztikar szerepét részben még eltakarja.

* Közlésünk lényegében az eredeti ortográfiát vette figyelembe — a szerk.

Az októberi forradalom kitörésének napja Budapesten talált, hol mint az „összes fegyveres erő pótlásügyi főnökének” referense — Bécsből — hivatalos kiküldetésben tartózkodtam. A forradalom az említett hivatalt természetesen feleslegessé tette, miért is a Honvédelmi Minisztériumban jelentkeztem szolgálattételre, hol azt a rövid parancsot kaptam, hogy a vasúti irányítások ügyét vegyem kézbe. E parancs alapján született meg aznap a „magyar központi szállítási vezetőség”, mely rövidesen hatalmas szervezetté nőtt és melynek első feladata: a hadsereg magyar részeinek hazaszállítása volt.

Érdekes, hogy működésemre nézve az akkori magyar hadügyminisztertől [Linder Béla vezérkari ezredes] összesen két parancsot kaptam.

Első ízben, [1918] november 2-án este magához hívatott és közölte velem, hogy a magyar kormánynak Budapesten megbízható karhatalomra van szüksége és ezért az éppen Magyarországon keresztülutazó K. hadosztály (sic) csapatait irányítsam Budapestre. Ezt a hadosztályt az olasz frontról a szerb frontra való szállítás közben érte a forradalom. A parancsot végrehajtottam ugyan, de az egyes szállítmányok a kirakodás után, a forradalom megmételtyező hatása alatt elszéledtek. A parancs mindenesetre azt mutatta, hogy a kormánynak megbízható karhatalma nincs.

„Minden katona menjen haza!”

A második parancsot néhány nappal később vettem, midőn a hadügyminisztert megkérdeztem, hogy a határra érkező csapatokat hová irányítsam. A felelet rövid és velős volt: „Nincs háború, mindenki menjen haza.”

Ismeretes, hogy az arcvonalak felbomlása már október végén megkezdődött. Ez a mögöttes országrészben abban nyilvánult meg, hogy november első napjaitól kezdve a határ menti állásokat nagy tömegű, köteléken kívül álló, úgynevezett egyenként utazó katonai személy lepte el, akik főképpen a hadtápterületen alkalmazott katonai alakulásokból származtak, s akiket egyetlen gondolat vezérelt: „haza!” Ezeknek elszállítására minden határállomástól Budapest felé állandóan közlekedő személyvonatokat kellett beállítani. A rettenetesen túlszűfolt vonatok Budapestre öntöttek ezt a tömeget, amely aztán innen az ország minden irányába szétszóródott. Körülbelül a hadsereg élelmezési létszámának fele ekként került haza. A közéjük keveredett oly osztagok is, amelyek katonai fegyelmüket eleinte megőrizték, csakhamar felbomlottak. E napokban a budapesti pályaudvarokon átlag 50—60 000 ember utazott át. Egy-egy vonaton a normális befogadóképesség háromszorosa foglalt helyet.

Csakhamar kopogtattak a határállomásokon azok az alakulások, amelyek az arcvonalban állottak és onnan részben gyalog, részben vasúton, többé-kevésbé harcképes állapotban iparkodtak hazafelé. Sok ily alakulástól előretuzott tiszt jelentkezett Budapesten, és kérte az illető csapat további alkalmaztatására vonatkozó parancsot.

Tény tehát, hogy a hadsereg tábori alakulatainak legnagyobb része, bár itt-ott megtépázva, de mégis harcképes állapotban érte el a magyar határt.

Az olasz fronton levő magyar csapatoknak egy része nem kívánt ott tovább verrekedni, mert az a hamar elterjedt hír, hogy az ország déli határa a bolgárok betérése folytán nyitva áll, kirobantotta a jelszót: „Haza, Magyarországba!” Védjük meg határainkat!

A nemzeti szerencsétlenségben valóságos szerencse volt, hogy a veszített háború után a csapatokon oly hazafias gondolat uralkodott, amelynek segítségével a kétségtelenül deprimált csapatokat újabb kitartásra és újabb ellenállásra lehetett bírni.

Vizsgáljuk meg az ellenállás lehetőségét katonai és politikai szempontból!

Magyarország területe akkor még az ellenségtől mentes volt. Horvátország ugyan már elszakadt Magyarországtól, de a védelemre kitűnő határ: Dráva—Duna lehetővé tette volna, hogy csekély erejű csapattal tartassék. Újvidék—Pétervárad a háború alatt alaposan megerősítettet és biztosította számunkra az egyetlen Duna-hidat. A Dráva-hidakat könnyen fel lehetett volna robbantani.

Erdély határai biztosítva voltak a román királyságban levő Mackensen-hadsereg által.

A Kárpátok elzárása Csehország felé szintén nem igényelt sok erőt.

A határokat könnyen lehetett volna védeni

Csak arról volt szó, hogy a hazatérő csapatok valamely terv alapján a határterületekre irányíttassanak. A csapatok harci állapota ezt a tervet lehetővé tett.

Ami a rendelkezésre álló erőket illeti, Magyarország egy hónap leforgása alatt rendelkezhetett a területéről kiegészített 4., 5., 6., 7., 12. hadtesttel, a 20., 23., 37., 38., 39., 40., 41. honvéd hadosztállyal, összesen 17 gyalog- és körülbelül 6 lovashadosztállyal, vagyis több, mint 200 000 jól felszerelt katonával.³

Ezzel szemben állottak: a megvert román hadsereg, a csekély értékű cseh csapatok, néhány kimerült szerb hadosztály és néhány francia hadosztály, melyet nem hajtott harci kedv, hogy Budapest felé vonuljon.

A politikai helyzet — fegyverszüneti tárgyalások előtt állván az ország — egyenesen megkövetelte, hogy az ellenségnek fogat mutassunk, és hogy az antant által szomszédainknak könnyelműen odaígért területeket kardcsapás nélkül át ne engedjük. A régi igazság, hogy könnyebben tárgyal az, aki birtokon belül van.

A forradalmi kormány szétbomlasztja a csapatokat

Mindennek az ellenkezője történt.

A forradalmi kormány azonnal nyugdíjazott minden tábornokot, s ezáltal a hadsereget hivatott, kipróbált vezetőitől megfosztotta.⁴ Egyúttal jelezte, hogy rövidesen minden ezredes is ugyanerre a sorsra jut. Végül elrendelte, hogy a hadsereg teljesen leszereljen. S nehogy valamelyik hazatérő csapatnak eszébe juthasson, hogy e rendelkezésnek ellenálljon, a határbelépő állomásokon fogadóbizottságokat állított fel, melyeknek az volt a feladata, hogy a csapatokat felvilágosítsák, azaz szétbomlasszák.

E rendelkezéseknek az volt a hivatalos indokolása, hogy a forradalmi kormány a teljes pacifizmus elvét vallja, amely kizár mindennemű fegyveres ellenállást. Nem tévedek, ha azt állítom, hogy a hadsereg szétugrasztásának más oka is volt: a félelem, hogy a hazatérő seregtestek valamelyik erélyes parancsnoka — csapatának fegyveres erejére támaszkodva — a kormányt megbuktathatja és a vezetést átveheti.⁵

A forradalmi kormány politikai érettségét különös megvilágításban tünteti fel az a felfogása, hogy az államhatalmat karhatalom, hadsereg nélkül kezében tarthatja. A karhatalom hiányának a vasutakra nézve igen kellemetlen következményei voltak.

A forradalom kitörésének pillanatában Magyarország vasúti hálózata ember- és anyagszállítványokkal volt ellepve, melyek az olasz és a Balkán-arcvonal között és az országból a frontok felé voltak útban. A forradalom itt abban nyilvánult, hogy az emberek a vonatokat elhagyták, míg a mindenütt található csőcselék megrohanta az anyagszállítványokat és azokat kirabolta. A jelentések szerint a fosztogatás első napján okozott kár több százmillió koronára rúgott.

Milyenek voltak a forradalmi erők?

Ennek további megakadályozása végett kénytelenek voltunk a vasúti karhatalmat: a vasúti nemzetőrséget — toborzás útján — felállítani, amely 48 óra alatt működését meg is kezdte. Létszáma rövid időn belül tízezer főre rúgott. Természetes, hogy a gyors felállítás folytán a nemzetőrségbe sok kétes elem csúszott be. Ennek jellemzésére megemlítem, hogy a nemzetőrség egyik budapesti alakulásától a zsold kifizetése alkalmával álrúhas detektívek tizenhárom, régen körözött zsebtolvajt tartóztattak le.

Ennek dacára a vasúti nemzetőrség, mint katonai alakulás jobb volt, mint akár a karhatalom pótlására felállított egyéb nemzetőrség, akár mint a Pogány József-féle katonatanácsokkal lezülesztett hadsereg.

A forradalom a vasutaknál még egy különös jelenséget produkált. Az utasok száma megnövekedett, mert az általános rendetlenségben mindenki jegy nélkül utazott. A kocsiosztályok közötti különbség eltűnt, mert az ingyenutasok elsősorban az I. osztályt foglalták el, a III. osztályba szorítva azt a néhány becsületes polgárt, aki I. osztályú jegyét megváltotta. A vasútnak a személyszállításból alig volt bevétele.

A rend helyreállítására tehát minden személyszállító vonathoz úgynevezett mozgó vonatellenőrző járőrt szerveztünk, amely rendszabály hatása a bevételek emelkedésében nyilvánult meg.

November végéig a hadrakelt sereg magyar csapatainak zöme az országba visszaérkezett, azután már csak szórványosan jöttek alakulások, így például a francia hadszíntéren lévő egyik magyar hadosztály stb.⁶

Mackensen seregének elszállítása

A vasutak új feladat előtt állottak. Köztudomású, hogy a Károlyi Mihály gróf által Belgrádban kötött fegyverszüneti szerződés⁷ szerint a Romániában levő Mackensen-féle [német] hadsereget az országban kellett volna internálnunk, ha az a záros határidő alatt az országot el nem hagyja.

E hadsereg vasútügyeinek főnöke — egy német vezérkari őrnagy — november közepén megjelent nálam, hogy a vasúti szállítás ügyét megbeszélje. Minthogy abban az időben bőségesen volt vasúti anyagunk — a forradalom kitörésekor az ország területén 5000 mozdony és 100 000 fedett és nyitott teherkocsi állott —, természetesen készségesen rendelkezésre bocsátottuk a szükséges vasúti szerelvényeket a kívánt időben és helyeken. Kértük azonban, hogy a hazaszállításhoz szükséges szénmennyiséget Németország rendelkezésünkre bocsássa. Abban az időben már szénhiányban kezdtünk szenvedni, mert a forradalom következtében a külföldi szénszállítványok kimaradtak, a petrozsényi szénmedence elvesztése pedig küszöbön állott.

A Mackensen-hadsereg azonban az elindulással késlekedett, mert előbb Romá-

niát akarta teljesen kiűriteni, ami sikerült is neki. Az említett német vasúti főnök ugyanis büszkén említette, hogy még egy döglött lovat sem hagytak Romániában.

A csehek Magyarországon

Mindön végre a [Mackensen] hadsereg elszállítása megindult és néhány szállítmány Marcheggen és Zsolnán át a magyar határt átlépte, megkezdődött a csehek térfoglalása is, akik először a Vág völgyébe vonultak be, azután csakhamar elfoglalták az egbeli bányákat, melyek a MÁV olajszükségletét fedezték és végül megszállták Pozsonyt. Ekkor a magyar kormány egy Heltai nevű egyén vezetése alatt a tengerész nemzetőröket rendelte ki Pozsony és Egbel visszafoglalására. Ebben az expedícióban a vasúti nemzetőrségtől egy páncélvonat vett részt. A vállalkozás nem sikerült, a tengerész nemzetőrök hitványsága folytán a páncélvonat is csak nagy ügyvel-bajjal tudott menekülni.⁸

Ekkor a Mackensen-hadsereg egyik tábornokával léptem érintkezésbe és kértem, hogy seregtestének élszállítmányait három zászlóaljnyi gyalogságból, egy üteg tüzérségből és némi lovasságból állítsa össze, mely különítményt Erdélyből vasúton Galántán és Lipótváron át a Vág völgyébe akarom irányítani azzal a szándékkal, hogy ott, ha a csehek ellenállnak, fegyverrel a kézben törjön át és nyissa meg az utat az utána szállított hadsereg számára. A német tábornok hozzájárult.

Komikus fordulat következett. Az első szállítmány Lipótváron át Vágújhelyig jutott, ahol a csehek feltartóztatták a vonatot. Erre a németek visszajöttek Lipótvárra. Én újra előreküldtem a szállítmányt. Ismételt huzavona után mindkét fél jobb megoldást talált. A németek letették a fegyvert, mire a csehek átengedték a szállítmányt. Ettől kezdve a németek zöme Marcheggen és Bruckon át hagyta el a határt. Ekkor már minden német szállítmánynak megvolt a maga katonatanácsa.

Erőszak a Mackensen-hadsereg ellen

Közben a fegyverszüneti szerződésben kikötött határidő, amelyig a Mackensen-féle hadseregnek az országot el kellett volna hagyni, lejárt. A franciáknak Budapesten tartózkodó katonai missziója követelte az internálást az Erdély—Maros és Tisza között fekvő területen. Nekünk az internálás végrehajtására semmi kedvünk nem volt, eltekintve attól, hogy az akkor még több, mint 100 000 főnyi német hadsereg internálásához szükséges karhatalommal egyáltalában nem is rendelkezünk.

Ekkor azt javasoltuk a német vasútügyi főnöknek, hogy minden nagyobb állomáson, ahol mi látszólag a továbbszállítást meg akarjuk akadályozni, ugyancsak látszólag erőszakosan csikarják ki a szállítás folytatását. A dolog a következőképpen játszódott le:

A mi vasúti hatóságaink a nagyobb állomásokon tényleg feltartóztatták a vonatot, mire a német szállítmány egy szakasza kiszállt és a levegőbe sortüzet adott le, vagy legalább is azzal fenyegetődött. Erre a mi vasúti hatóságaink jegyzőkönyvet vettek fel, melynek tartalma az volt, hogy a feltartóztatás megtörtént, azonban az alkalmazott erőszak miatt engedni voltunk kénytelenek. A német szállítmány parancsnoka és a német katonatanács két tagja a jegyzőkönyvet aláírta, amelyet a Hadügyminisztériumnak terjesztettük fel a francia misszió számára.

A franciáknak ez nem tetszett. Erre a német vasúti főnökkel megbeszéltem,

hogy a német csapatok internálására a nyugat-magyarországi fogolytáborokat (Somorja, Nezsider, Ostffyasszonyfa stb.) vegyük igénybe, ahonnan a németek 1–2 napos gyalogmenetben az osztrák határt elérhetik, ahonnan vasúton Németországba hazatérhetnek. A fogolytáborokban — ha ott kiszállnak — őrizet nincs, legfeljebb arról van szó, hogy ott rövid ideig megpihenjenek és étkezzenek.

Ezt a megoldást a hadügyminiszter (Bartha) örömmel fogadta. A német hadsereg kiszállítása így történt meg, azzal az eltéréssel, hogy tudomásom szerint csak egyetlen szállítmány állt meg egy fogolytábornál rövid időre — míg a többi szállítmány a már ecsetelt szelíd erőszak alkalmazása mellett feltartóztatás nélkül jutott el a határig.

Sajnos, arra a vonatra, mely magát a hadseregparancsnokot, Mackensen tábornagyot szállította, Pogány József rátette a kezét. Így Mackensen Ágost tábornagyot — örök szégyenünkre — a franciák bizonyos ideig fogva tarthatták.

Én nem tehettem egyebet, mint kifejeztem legnagyobb sajnálkozásomat a német vasúti főnök előtt, aki vigasztalt bennünket, hogy mi igazán nem tehetünk a dologról, hogy az ódium a franciákra esik vissza, akik ily kényszerhelyzetbe hoztak bennünket.

Nem hiszem, hogy a Mackensen-féle hadsereg kellemetlen benyomásokkal távozott volna el a magyaroktól, s ha mégis fennmaradt volna némi neheztesítés, az nem irányulhat a magyar tisztikar ellen. Ezt onnan következtetem, hogy a hadsereg elszállításának befejezése után a német vasúti főnökség személyzete: több vezérkari tiszt és egy porosz kormánytanácsos a Ritzben egy pezsgősvacsora mellett búcsúzott el, s az elmondott pohárköszöntőkben a német tisztek hangoztatták hálájukat és köszönetüket azért a bajtársi magatartásért, amellyel velük szemben viseltették.

A franciák félelme Mackensentől

Ma már az az érzésem, hogy a franciák félték Mackensen tábornagy hadseregétől és örültek, amikor az a magyar határon túl volt. Ezt azért gondoltam, mert november és december folyamán hetenként megjelent a szállításvezetőségnél egy fiatal francia vezérkari százados és bejelentette, hogy előbb egy francia hadosztály, majd egy hadtest, majd megint más alakulás fog Szeged—Temesvár környékéről beérkezni. E célra kérte tőlünk a szükséges vasúti szerelvényeket, pontos létszámadatokat közölt velünk, minden vonathoz egy szalonkocsit igényelt, s végül a megállapodásokat köztünk és a francia hadsereg között — írásba foglalta. Tényleg azonban, az első időben Budapestre hozott szpáhi-dandáron kívül számbajöhető francia csapat ide nem jött. Vix francia alezredes és tisztjei, a hivatalos tárgyalásokon úgy viselkedtek, mintha egy hatalmas hadsereg állana a hátuk mögött. Pedig csak blöfföltek. Azt hiszem, hogy a francia kötelékek fegyelme ebben az időben annyira meglazult, hogy minden kockázattól visszariadtak. Volt ekkor alkalmam összehasonlítást tenni a német és francia vezérkari tiszt között. Az előbbi csupa öntudat, erély és a felelősséget szívesen viselő, az utóbbi körülményes és fecsegő. Mondhatom, hogy a mi vezérkarunk a franciáké fölött áll.

Pogányék kémszervezete

Még egy érdekes epizód, mely azt bizonyítja, hogy mily kémszervezete volt a katonatanácsok kormánybiztosának, Pogány József dr.-nak.

Egy napon egy alacsony, kövér férfi jelent meg a szállításvezetőségnél és mi-

után bemutatkozott, hogy ő „Pogány”, különös szemrehányó hangon kérdezte tőlem, hogy mily fehérrózsás katonai személyek érkeztek aznap reggel vidékről Budapestre, miért nem tettem erről a Hadügyminisztériumnak jelentést, holott ezek a katonák ellenforradalmárok. Én nem tudtam az egész ügyről semmit, mire Pogány láthatóan elégedetlenül eltávozott. Érdeklődtem a dolog után s megtudtam, hogy tényleg jött néhány felbokrétázott katona, akik a városban elszéledtek.

A tisztikar a Károlyi-korszakban

Lindert a hadügyminiszteri székben Bartha [Albert] váltotta fel, aki elődének bűneit jóváteendő, az őt legifjabb évfolyamot katonai szolgálatra behívatta s egyben különleges összetételű, megbízható zászlóaljokat akart felállítani, hogy ezekkel a destrukció továbbterjedését megakadályozza. Ezért nem maradhatott meg a hadügyminiszteri székben. Pogány egy puccsal megbuktatta. Bartha után Festetics Sándor gróf következett⁹, de Pogánnyal ő sem bírt, mert a Pogány által befolyásolt katonatanácsok minden konszolidáló törekvést megakadályozták. Midőn Festetics bukása már befejezett tény volt, a Hadügyminisztérium katonai csoportjának osztályvezetői memorandummal fordultak a kormány fejéhez, melyben rámutattak, hogy a polgári hadügyminiszter működése a katonatanácsok mellett lehetetlen, s ezért szocialista hadügyminisztert kell kinevezni, aki politikai pártállásánál fogva a katonatanácsok züllesztő munkáját megfékezheti.

A tisztikarnak ezt az állásfoglalását akkor és talán ma is sokan félremagyarázták, pedig az nemes intenciókból fakadt. A cél a hadsereg konszolidálása volt, mely megkívánta, hogy a katonatanácsoknak megfelelő ellensúlya legyen.

Ez a lépés eléggé megvilágítja a tisztikar lelkiállapotát. A katona a rendet, a fegyelmet szereti. Az októberi forradalom a rendetlenséget, a fegyelmezetlenséget, a tisztikar tekintélyének lejáratását hozta. Az ellenszenvhez, amellyel a tisztikar Károlyit fogadta, járult idővel az elkeseredés, fokozta ezt a tehetetlen düh, melyet Pogány működése keltett. A harctéren 40–50 hónapot becsületes munkában eltöltött és hadi kitüntetésekkel elhalmozott tisztek megérték azt, hogy a kormány őket egyszerűen elkergette és hogy sorsuk felett éretlen fiatal tisztek döntsenek: az első katonatanács, amelybe való felvételnek az alapja a katonai erények megtagadása volt.

Ehhez járult, hogy a tisztikar arra hivatott vezetőit a kormány az első napon félreállította. A megszokott vezetőktől megfosztott tisztek határozott irány és cél nélkül végezték sokszor megalázó szolgálatukat s csak abban bíztak, hogy ennek a kormányzatnak hosszú élete nem lehet.

A tisztikar nehéz helyzete a Károlyi-kormány alatt okozta azt, hogy a testület a tanácskormány uralomra jutásával szemben nem lépett fel.

Pogányék és a vezérkar

A szállításvezetőség rendkívüli feladatai: a magyar hadsereg hazaszállítása és a Mackensen-féle német hadsereg kiszállítása 1918. november és december hónapjaiban befejeztettek. A szállítás vezetését helyettesemnek, egy minden tekintetben jeles törzstisztnak adtam át és a Hadügyminisztériumba bevonultam.

Itt különleges viszonyokat találtam. A Pogány József által inaugurált bomlasztás minden zugban felütötte a fejét. Maga az osztály tisztikara a magyar vezérkar

legjelesebb képviselőit ölelte fel, kik a legtisztább hazafiságtól és legmélyeb kötelességtudástól áthatva, szakadatlanul dolgoztak azon, hogy a határok megvédesse nek. Az osztály tisztjei szebbnél szebb terveket dolgoztak ki, ennek megfelelően igényelték a szomszédos szervezési osztálytól a szükséges csapatokat, amely szakadatlanul gyártotta mintaszerű rendeleteit, de amelyeknek megvalósítása Pogányon hajtörést szenvedett.

Ez az ember ugyanis — nem tudom, hogy mily rejtelmes módon — kivívta magának a vétőjogot, azaz ő véleményezte (vagy helyettese egy altiszt!¹⁰), vajon valamely újonnan felállított zászlóalj felszerelhető-e puskával és lövészerrel. De ha véletlenül ezt meg is engedte, akkor megjelent a vasúti pályaudvaron, amelyről a zászlóaljnak el kellett indulnia, s ha valamely okból neki úgy tetszett, a zászlóaljat egyszerűen hazarendelte. És ha végül a zászlóalj a frontra ment, harcolnia akkor sem volt szabad, mert a kormány rendelete úgy szólt: ha az ellenség előnyomul, hadi követek útján tiltakozni kell, ha azonban az ellenség ennek dacára sem állana meg, akkor vérontás nélkül vissza kell vonulni.

Így vesztettük el kardcsapás nélkül egész Felső-Magyarországot, így adtuk fel Erdélyt, ahová Mackensen kivonulása után a románok bevonultak.

Jön a szocialista hadügyminiszter

A helyzet némileg enyhült, amikor a kormány szocialista hadügyminisztert nevezett ki.¹¹ Ennek első rendelete az volt, hogy további visszavonulásnak helye nincs és ha az ellenség előnyomulna, azt fegyveresen kell visszaverni. Egyben megkezdődött a zászlóaljaknak gyorsabb tempóban való felállítása és a frontra kiküldése úgy, hogy legalább a demarkációs vonalakat lehetett kellő számú határőrző csapatokkal ellátni. Az új szocialista hadügyminiszter még Pogányt is féken tudta tartani.

Természetes, hogy ez nem a szociáldemokraták érdeme volt. Sőt ellenkezőleg: a szociáldemokraták a hatalom és különösen a hadügyminiszteri tárca megszerzése érdekében tettek lehetetlenné minden polgári hadügyminisztert s e célukért feláldozták az ország nagy területeit. Erdély és Felső-Magyarország elvesztésével fizette meg az ország a szociáldemokraták hatalmi tébolyát.

A Hadügyminisztérium új katonai főcsoportfőnöke azonnal munkába fogott, hogy a hadsereget átalakítsa és minőségét emelje. E célból az akkor bevonulva volt öt legifjabb évfolyamnak zsoldos katonákkal való kicserélését határozta el. Az erre vonatkozó minden tervezgetés, rendelet elkészült, de sokáig nem adatott ki, a szociáldemokrata vezetők nyilván féltek egy zsoldos hadseregtől, mely ügyes katonai vezető kezében erős fegyver lehetett volna a párturalom megdöntésére.¹²

Ily tespedésben telt el két hónap: január közepétől március 21-ig, mikor a proletárdiktatúra kikiáltatott. E két hónap alatt a hadsereg csapatai bizonyos hadrendi csoportosítást vettek fel, amennyiben dandár csoportok, ezekből pedig hadosztályok alakultak, melyeknek élére a Hadügyminisztériumnak az akkor már nyugdíjazott ezredekéből sikerült jeles tiszteket megszerezni. De ez a szervezés még inkább csak papíron volt meg, a hadsereg — szervezeténél fogva — csak defenzív célokra volt alkalmazható.

A proletárdiktatúra a hadsereg alkalmazására nézve is új korszakot jelentett. A tisztikarra nézve még említést érdemel, hogy a Hadügyminisztérium fontosabb

osztályaiba a katonatanács bizalmi tiszteket delegált. Így került a hadművelleti osztályba egy kifejezetten kommunista érzelmű tiszt: Steinbrück százados, aki azonban a tisztekbe belénevelt fegyelemérzet alól szerencsére magát teljesen kivonni nem tudta, s így nálunk nem sok vizet zavart, csak némán ellenőrzött. Ez a százados volt az, aki Bartha hadügyminiszter ellen a budapesti helyőrséget felvonultatta, s ugyancsak ő volt később Pogány megbuktatója.¹³ Tipikus forradalmár.

A proletárdiktatúra kikiáltása

A proletárdiktatúra kikiáltásának számos mellékkörülményét még homály fedi. A jövő történetírója számára én is szolgálhatok egy adattal, annak megvilágítására, hogy az akkori tényleges tisztikar miért fogadta el ellenállás nélkül a proletárdiktatúrát.

A diktatúra kikiáltása előtt mintegy huszonnégy órával bizalmasan értesültem, hogy a kormány összetételében változás fog beállni és a rekonstruált kormány — amelyben egy-két kommunista vezér is helyet kap — az eddigitől eltérő politikát fog folytatni.

E bizalmas közlés részletes tartalma a következő volt: Böhm hadügyminiszter két magasabb rangú tisztnak [Stromfeld ezredes és Tombor Jenő alezredes] bemutatta a hírhedt Vix-féle jegyzéket és azt a kérdést intézte hozzájuk, hogy lehet-e ennek a jegyzéknek, mely az ország képtelen (sajnos, mégis bekövetkezett) megcsontkítását jelenti, engedelmesskedni?

E jegyzékben volt ugyanis az a követelés, hogy a románok javára kiűritendő az a terület, amelynek határa Debrecenről keletre, Nagyváradtól és Aradtól nyugatra vonul és amely utóbbi vonal véglegesen fogja Magyarországot Romániától elválasztani.

Közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy a Franchet-féle fegyverszüneti szerződés szerint nekünk Erdélyt a Marosig kellett kiűritenünk, tehát ezt a vonalat képzeltük — legrosszabb esetben — határnak. 1919 márciusában a románok már a történelmi Erdély nyugati határán állottak, tehát egy olyan vonalban, amely messze a Maroson túl feküdt. A románok térfoglalása tehát a fegyverszüneti szerződés ellenére történt. S íme, az antantnak még ez sem elég!

Mindkét katonatiszt kijelentette, hogy a hazáját szerető katona ily követelésnek nem engedhet, mire Böhm helyeslőleg hozzáfűzte, hogy ez nem is fog megtörténni, hanem az ország fegyveresen fogja a román térfoglalást megakadályozni. E célból a Berinkey-kormányt oly kormány fogja felváltani, mely kész erélyes tettekre, s hogy a fegyveres ellenállás sikere érdekében szövetségeket is keres, mely nem lehet más, mint az antant egyetlen nyílt ellensége: Szovjetország. Ezért az új kormányban a kommunisták is helyet kapnak.

E közlésre az egyik tiszt közbevetette, hogy ily radikális lépés nagyon veszedelmes, talán célravezetőbb lenne az antantot az ily lehetőséggel megfenyegetni, mire Böhm oly értelemben válaszolt, hogy „vagy-vagy”, a félrendszabályok ily válságos helyzetben nem érnek semmit, különben is ez a megoldás már befecskedett tény.¹⁴

Ennek a bizalmas közlésnek a hatása a tisztikar szempontjából a következő mondatban foglalható össze: „Hogy mit hoz a jövő, nem tudhatjuk, de talán ez az egyetlen mód a területi integritás megvédésére.”

Mindenki azt remélte, hogy a kormányváltozás az általános mozgósítást és a

hadműveletek rögtöni megkezdését hozza magával. Akkori felfogásunk talán most egyesek előtt naivnak tűnhetik fel, de 1919 márciusában még nem tudhattuk, hogy a helyzet hová fajul. Mi csak azt láttuk, hogy az ország végveszélyben van, hogy ennek elhárítására minden eszközt meg kell ragadnunk.

Az alárendelt osztály tisztikarát a közlés vétele után azonnal összehívtam s nekik a helyzetet bizalmasan feltártam azzal, hogy jövőendő magatartásunk felől, mint mindig, most is egységesen határozzunk. Minden tiszttem oda nyilatkozott, hogy a haza védelmének érdekében helyünkön kell maradnunk.

Bizonyos vagyok abban, hogy az akkor szolgált tisztek túlnyomó része így gondolkodott.

Csak egy tiszt volt, aki erre nézve határozott választ nem adhatott, mert — amint mondta — a dolgot még meg kell fontolni.¹⁵

Mínhogy a kormányforma következő változása a csapatok offenzív alkalmazását helyezte kilátásba, szükséges, hogy ezeket általánosságban jellemezzem.

A tanácskormány fegyveres ereje a világháborút végigküzdött volt osztrák—magyar hadseregből fejlődött ki, a tisztikar és a legénység legnagyobb része a háború alatt ott szolgált.

Tudjuk, hogy a régi hadsereg kitűnt a fegyelem, az egyéni és testületi becsület, valamint a szigorú kötelességteljesítés terén. A világháborúban mindenütt megállta a helyét, ha jól vezették. Ezt az értékes fegyvert a Magyarország önállósításából adódó változott helyzetnek megfelelően kellett volna átalakítani. Ehelyett azonban az októberi forradalom egyes vezetői éppen a legértékesebb tulajdonságaitól fosztották meg. Linder Béla és Pogány József végzetes szerepe e tekintetben örökre emlékezetes marad.

A forradalom radikális vezérei a veszített háború által megrendített hadsereget oly fegyveres erővel akarták pótolni, mellyel a forradalom „vívmányait” biztosíthatták. A Károlyi-kormány, miután első hadügyminiszterének egy meggondolatlan nyilatkozata a már amúgy is bomladozó hadsereget véglegesen szétugrasztotta, e hibát jóváteendő, elrendelte az öt legifjabb, legfegyelmetlenebb — mert békekiképzést nem nyert — évfolyam behívását. Ezekből az évfolyamokból csak az vonult be, akinek jólesett. A városokból a munkakerülő népség, a vidékről a munkától elszokott parasztság.

A katonatanácsok által behurcolt szociáldemokrata tanok a hadseregből kiölték a hazafias szellemet és helyettük beoltották a politizálásnak, a fegyelmetlenségnek, a kötelesség elhanyagolásának, a rendetlenségnek bacillusait. Ez a hadseregnek nevezett gyülevész társaság buktatta meg a polgári hadügyminisztereket.

Végül még a Károlyi-kormány szociáldemokrata tagjai is belátták, hogy ez a társaság, melynek uralma Magyarország katonai történetének legmélyebbre süllyedését jelentette, mindenre képes, csak arra nem, amire minden hadsereg hivatva van, vagyis a haza védelmére és a belső rend fenntartására. Ezért tehát önkéntes, toborzott hadsereg felállítását rendelték el, amelybe azonban az előbbi hadseregből mindenki beléphetett.

Mindamellet remélni lehetett, hogy az új, toborzott hadsereg idővel használhatóbb lesz elődjénél. Ennek az új hadseregnek a szervezése még a kezdet nehézségeivel küzdött, midőn a proletárdiktatúra életbe lépett.

Eltörlik a katonatanácsokat

A tanácskormány rövid ideig tartó ingadozás után erőlesen belenyúlt a hadsereg zilált és züllött viszonyaiba. Eltörölte a katonatanácsokat és a képtelen bizalmi-rendszert, visszaállította a parancsnokok tekintélyét és fegyelmi hatalmát. A tisztikar ugyan régi rendfokozati jelvényeit elveszítette, de valamennyire mégis kikerült abból a megszegyenítő helyzetből, amelybe Pogány József sülyesztette.

Egyben felébredt a remény, hogy az egyoldalú pacifizmus hangoztatása az imperializmustól áthatott szomszédainkkal szemben megszűnik és hogy a férfias erények a hadseregben ismét a megérdemelt polcra kerülnek.

Hogy a Károlyi-kormányzat pacifizmusa Magyarországot az ellenséges inváziótól és a feldarabolástól megóvni képtelen, azt minden ember látta. Ez volt az oka annak, hogy a hazafias tisztikar egy nagy része a vörös hadseregben is bennmaradt, gondolván, hogy a haza érdekében az ördöggel is szövethetik, még ha az nem is fekete, hanem vörös.

A tanácskormány hadserege tehát részben az öt legifjabb évfolyamba tartozókból, részben idősebb önkéntesekből, vagy a megszállott területekről menekültekből, részben pedig ipari munkásokból állott.

A fiatal, a demagógia iránt fogékony önkénteseket a könnyen megélhetés, a dolgotalanság és a kalandos élet csábította, a megszállott területről származókat az elvesztett hazai föld visszaszerzése hevítette, az ipari munkásság nagy részét a szakszervezeti fegyelem buzdította. Utóbbiak az első ütközetekben jól beváltak. A menekültek tették ki a hadsereg elitjét, ezek közül különösen a székelyek és a tiszántúli (6.) hadosztály, mely Kassát foglalta vissza és amely a románok ellen is kemény harcokat vívott.

Voltak még nemzetközi alakulatok (oroszok, délszlávok és osztrákok), amelyek külföldről ide menekült söpredékből állottak, s melyeket csaknem kizárólag kalandvágy vezetett. Ez volt a hadsereg szemetje.¹⁶

A hadsereg gyalogságának egy része tűrhető volt, lovassága majdnem egészen hiányzott, tüzérsége és műszaki csapatai igen jóknak bizonyultak, repülői is megállták helyüket.

A forradalmi hadsereg minden hibája természetesen a hadseregben is megvolt. Hamar és könnyen lelkesedett, de nem volt kitartása, a veszély pillanataiban nem a fegyelem, hanem a folytonos agitáció tartotta össze, balsiker esetén azonnal a bomlás tüneteit mutatta, nélkülözni nem tudott s végül igen kényes volt gyomrára, ruházkodására és szállásaira.

Jobb volt, mint a szintén forradalmi cseh hadsereg, de nem bírta a fegyelmezettebb román hadsereggel.

Lehetett volna a vörös hadsereget átalakítani?

Kétségtelen, hogy a hadsereget fegyelmezni lehetett volna. Ha a parancsnokok fegyelmi jogkörébe a politikai megbízottak nem avatkoztak volna be és a kellő fegyelmi rendszabályok életbe lépnek, a hadsereg színvonala is emelkedett volna. A tisztikar azonban a fegyelem helyreállításában csak akkor tudott volna meggyőződéssel közreműködni, ha ennek kapcsán azt is remélhette volna, hogy a hadsereget mozgató eszme is oly módosuláson megy át, amellyel a tisztikar is azonosíthatja magát.

Azt óhajtotta a tisztikar, hogy a külellenséggel vívott harc nemzeti alapra helyeztessék. Ezt kívánta akkor az ország szétdarabolásának tudatára ébredt ország zöme és nem maradt ez hatás nélkül az egyébként nemzetközi jelszavakat hangoztató munkásságra sem.

A nemzetközi, illetve nemzetellenes alapon álló népbiztosok szemében a nemzeti eszme véres posztó volt. Ezekről a hadsereg szellemének ily irányú javítását nem is lehetett várni. A hadseregnek nemzeti alapra való átvezetése különben is a proletárdiktatúra bukását jelentette volna.¹⁷

Csakis a katonai vezetők valamelyike tehetne volna meg azt, hogy puccs-szerűen a hatalmat magához ragadja, a politikai megbízottakat a hadseregből eltávolítsa, s aztán előbb a hadsereg szellemét, majd az ország kormányzását nemzeti alapra helyezi.

Ennek viszont előfeltétele, hogy az illető katonai vezetőhöz a tisztikar ragaszkodjék és hogy a csapat előtt is tekintélye legyen. A tekintélyt csak a győzelmes hadjárat adja meg.

A vörös hadsereg hadműveletei — a románok első offenzívája

A tanácskormánytól katonai téren mindenki erélyes lépést várt. A kormány azonban nem rendelte el sem az általános mozgósítást, sem a támadó fellépést nem engedte meg.

A hadsereg még majdnem olyan züllött állapotban volt, mint a népköztársaság idejében, midőn 1919. április közepén a román támadás a Szamos, Körös és Maros völgyéből nyugat felé megindult.

A hadműveletek lefolyása minden jó katonát lesújtott. A hadsereg, mely rosszul felszerelve, kevés tüzérsséggel, ki nem épített hosszú vonalban állott a románokkal szemben, több helyen áttörve, nagy anyagvesztesség mellett özönlött vissza Szatmárnémeti—Csucsá—Borosjenő vonalából a Tisza felé, miközben az ország többi részéből hevenyészve odairányított erősítések csak arra szolgáltak, hogy a fejtellenül visszavonulók számát szaporítsák. Visszavonulás közben a székely csapatok zöme a magasabb parancsnokságokkal együtt Mátészalkánál kapitulált.¹⁸

A hadsereg visszavonulásában a Tiszát is átlépte, anélkül, hogy a folyó mögött megállt volna.

1919. május 2-án Budapesten már az a hír terjedt el, hogy a románok a Tiszán átkeltek és hogy a hadsereg teljes felbomlásban Budapest felé menekül.

Ebben a hadműveletben a románok kétszeres túlerőben voltak, csapataik minősége messze felülmúlta a vörös csapatok minőségét. Így katonai szempontból sokkal helyesebb lett volna a csapatokat a román támadás elől — ütközetek kockáztatása nélkül — a Tisza mögé visszavonni. Ezáltal a székely csapatokat is meg lehetett volna menteni, a Tiszántúl kiürítését is tervszerűen lehetett volna végrehajtani. Azonban ebben az időszakban még a politikai befolyás dominált.¹⁹

A leírt hadművelet alatt még a Hadügyminisztérium [pontosan: hadügyi népbiztosság] hadművelleti osztályát vezettem, melynek azonban a hadműveletek irányítására befolyása nem volt, mert a román támadás megindulása után hamarosan a „Keleti Hadsereg” parancsnoksága állíttatott fel Szolnok székhellyel, mely a Tiszántúl lévő csapatok felett parancsnokolt. Utóbbi parancsnokság legszebb terveit

és intézkedéseit a csapatok hitványsága megghiúsította, a székely csapatok fegyverletétele pedig még az ellenállás reményét is illuzorikussá tette.

A Hadügyminisztérium hadművelleti osztálya csak az erősítéseket irányította a Tiszántúlra és a többi arcvonalak (cseh, jugoszláv) felett rendelkezett. Tevékenysége közül a következők érdemelnek említést:

Az osztály a proletárdiktatúra kikiáltása után javaslatot tett az általános mozgósítás elrendelésére, továbbá az offenzíva megkezdésére, még pedig a híreink szerint a leggyengébbnek mutakozó csehek ellen az Ipoly mentéről Nyitra felé.²⁰

Az esetleges mozgósítás befejezése után lehetségesnek látszott a románok megtámadása, mert Románia akkor még sem Erdély, sem Besszarábia, sem Bukovina pacifikálását nem fejezte be, s így nem a mai Nagy-Románia, hanem a kis balkán-állam haderejével kellett számítanunk. Magyarország is nagyobb volt, mint ma s azonkívül Erdély magyarságának és székelységének hathatós támogatására jogosan számíthattunk.

A tanácskormány azonban félt a tisztikartól, félt attól, hogy a hadseregben a mozgósítás után a nemzeti szellem fog felébredni.

Mikor azt láttuk, hogy a hadsereg a románok előtt meghátrált és az oda irányított erősítések legénysége nem sietett a harctérre (minden szállítmány kierősza-kolta a Budapesten való megállást és több órai tartózkodást), vegyes érzelmekkel néztünk a történetedők elébe. Fájt, hogy a román újabb és újabb magyar területeket foglal el, de belenyugodtunk, hogy a román előtörés a proletárdiktatúra bukását is meghozza.

Május elsején minden katona úgy ítélte meg a helyzetet, hogy az menthetetlen és csak a tanácskormány gyors lemondása fogja Budapest megszállását elhárítani. A hadművelleti osztály ennek megfelelően viselkedett. Megtagadta Kun Béla ama parancsának végrehajtását, hogy a Tisza-hidak felrobbantassanak, kiadta a tiszántúli 6. hadosztálynak azt a parancsot, hogy a románokkal tárgyalásba lépjen a hazatérés felől — egy jelentkező politikai megbízott utasítást kapott az osztálytól, hogy a kormány le fog mondani és ezért az általa képviselt csapatot tartsa kéznél a bekövetkező fosztogatások megakadályozására.²¹

Az volt az érzésünk, hogy a tanácsrendszernek vége, még örültünk is, hogy semmiféle kalandos puccs nem szükséges a rendszer megbuktatására s hogy az átmenet simán, vérontás nélkül fog megtörténni.

Sajnos, csalódtunk.

J e g y z e t e k

1. Abaúj-Torna vármegye — Szerk. Molnár Endre, kiadja: A Magyar Városok és Vármegyék Monográfiája kiadóhivatala, Budapest 1935, 339 old. (XVII. kötet.) Julier cikke: 229—251.o.
2. Téves a Magyarország hadtörténete (Bp. 1985.) 2. kötetében található, 254. sz. csoportkép kísérőszövege, mely szerint a középén Julier áll, mert az Ullein Károly százados, a 39. vörös dandár vezérkari főnöke.
3. Más források szerint húsz hadosztály állt volna rendelkezésre, mert az olasz fronton — közvetlenül az ellenségeskedések beszüntetése után — három magyar hadosztály esett hadifogságba. Nemzetiségi szempontból nem volt megbízható a hazatérő frontalakulatok kb. egyharmada, elsősorban románok és a szerbek, a többiek hangulata is vegyesnek látszott.

4. Ilyen radikális lépésre még az orosz bolsevik kormány sem vállalkozott, amely a cári haderő tábornokai közül többek közt Bruszilovot is megtartotta. A német—osztrák hadsereg (Volkswehr) első parancsnoka pedig Boog altábornagy volt.
5. Linder Béla maga elismerte: számolt azzal is, hogy a dinasztikus és militarista nevelés hatása alatt lesznek olyan tisztok, akik „félrevezetett csapataikat” a forradalom ellen fogják felhasználni. Egy magyar hadosztály parancsnoka az Armeoberkommando utasítására parancsot is adott a budapesti „csőcselék forradalmának” leverésére. Ő tehát, mint forradalmi hadügyminiszter és pacifista, akkor is a leggyorsabb tempóban összetörte volna a régi hadsereget, ha az nem lett volna bomlásban és megmetyezve, nehogy az imperialista rendszernek ez az eddigi engedelmes eszköze megakadályozza „az új szociális világ békés, vér nélküli kialakulását”. [Linder Béla: Kell-e katoná? A militarizmus csődjé. (Bp. 1919/98—99.o.)]
6. Ez a pozsonyi 37. honvédhadosztály volt.
7. Nem pontos fogalmazás. Gróf Károlyi Mihály Belgrádban csak tárgyalt, a fegyverszüneti egyezményt (helyesen: katonai konvenciót) a magyar kormány nevében Linder Béla írta alá.
8. A Heltai-különítmény akciója előtt a csehek (nem legionáriusok, hanem a volt közös hadseregből szolgálatban maradt katonáik) csak a Pozsonytól északra elterülő vidéket foglalták el. A Heltai-különítmény visszavette Nagyszombatot és Szenicet, ahol egy cseh ellentámadás szétugrasztotta. Utána a Heltai-tengerészek otthagyták a frontot.
9. Károlyi Mihály gróf sógora, tartalékos százados.
10. Kiss Miklós törzsszermester, a proletárdiktatúra alatt Budapest városparancsnoka volt.
11. Böhm Vilmost, aki a világháború alatt mint népfőlkelő főhadnagy a budapesti Honvédelmi Minisztériumban teljesített szolgálatot. Részben ennek is köszönhető, hogy az őszirózsás forradalom győzelme után hadügyi államtitkár lett, majd a Berinkey-kormányban hadügyminiszter.
12. A meg nem nevezett „katonai főcsoportfőnök” Stromfeld Aurél ezredes. Hogy a budapesti Katonatanács hogyan gáncsoskodott az elsősorban munkásokból toborzandó zsoldoshadsereg ellen, arra vonatkozólag lásd: Böhm Vilmos: Két forradalom tüzeiben (Wien 1923), 206—213.o. Lásd még: Garami Ernő: Forrongó Magyarország (Leipzig—Wien 1922) 74—76. o.
13. Steinbrück Ottó százados 1919. májusban az 1. budapesti (volt honvéd) gyalogezred parancsnoka, a júliusi hadjárat idején Vágó Béla hadtestparancsnok katonai szakértője, illetve tanácsadója. A szovjetunióban pusztult el, mint koncepciók pör áldozata.
14. Ez megegyezik Tombor Jenő vallomásával az ellene folytatott pörben. — Hadtörténelmi Intézet Levéltára Bp. MNH 711. csomó, 374. tétel.
15. Julier memoárjának felhasználásával írta meg Zilahy Lajos A szökevény című regényének részeit (Bp. é.n. 279—294. o.). Az egyetlen szolgáltni vonakodó tiszt fedőneve Komoróczy, Tomboré Nyáry, Julieré Ádám, Gömbösé Komlóssy, Gebhardt őrnagyban Steinbrückre ismerni.
16. A levéltári adatok bizonyossága szerint is a legtöbb panasz a nemzetközi zászlóaljakra volt. Ezeket Hét Tibor A 80. nemzetközi dandár (Bp. 1963) című könyvében nem vette figyelembe.
17. Julier arra céloz, hogy a népbiztosok háromnegyed része zsidó volt, amit Kunfi Zsigmond maga is kifogásolt. A magyar zsidóság azonban politikailag élesen megoszlott!
18. Az újabb irodalomból ismeretes, hogy Kun Béla sajtónyilatkozataival (hogy a tanácskormány nem áll a területi integritás alapján) mérgeztette el a tanácskormány és a székely hadosztály kapcsolatát. (A nemzetek önrendelkezési jogáról kellett volna beszélnie.) A legújabb anyag: Stomm Marcell gróf emlékiratai (a székely hadosztály tisztje volt).
19. Böhm tanúsága szerint Szántó Béla (és Kun Béla is).
20. Ezt Tombor Jenő, mint vezérkari főnök eredménytelenül javasolta.
21. Tombor ezt május 2-án 15 órakor közölte Stromfelddel.

Bognár Károly

Még egyszer a háború szerepének változásáról (reflexió)

A folyóirat 1992. évi 2. számában gondolatébresztő, szemléletformáló szándékkal cikket írtam a háború történelmi szerepének változásáról. Öröndetes, hogy a folyóirat szerkesztősege a cikket vitaalapnak érdekesítette, s kérte az olvasókat, maguk is nyilvánítsanak véleményt az érintett kérdésekben. Ezt elősegítendő, a szerkesztőség terjedelmes megjegyzést fűzött a cikkhez, így kezvén megadni a várt hozzászólások alaphangját. A felszólítás azonban — furcsa módon — eddig eredmény nélkül maradt. Így tulajdonképpen nem is lenne szükség arra, hogy szerzőként még egyszer foglalkozzam a témával. Erre azonban mégis az alábbiak késztetnek:

- a szerkesztőség látszólag nem értette meg a tanulmány alapvető mondánivalóját (amit a cikk címe is tömören kifejez, ezért az további magyarázatot most nem igényel), vagy ha igen, akkor nem reagált rá, illetve akaratlanul is félremagyarázta azt;
- számomra úgy tűnik, a megjegyzés elsősorban azért íródott, hogy módot és lehetőséget adjon a szerkesztőség biztonságpolitikai elmélkedéseinek kifejtéséhez, amelyekben — véleményem szerint — olyan félreérthetőségek, pontatlanságok vannak, amelyek nem maradhatnak szó nélkül;
- szokatlannak tűnt az az ex cathedra stílus, az a csilhatatlan magabiztonság, tévedhetetlen minősítés („értelmezése azonban nem elég mély és nem elég tudományos”, „tévedés”, „az sem igaz” stb.), amely — úgyszólván — áradt a megjegyzésből, s amely hangnemnek a meggyökerezése, meghonosodása igen nagy kárt okozna társaságunknak és folyóiratunknak egyaránt.

Ezek után vegyük sorra a kérdéseket.!

1). Előjáróban azt kellene tisztáznunk, hogy mi a háború? Erre a kérdésre a nagy katonai teoretikus, Clausewitz — munkássága idején — az alábbiak szerint felelt: „...Mindkét fél fizikai erőszakkal saját akarata teljesítésére igyekszik kényszeríteni a másikat; közvetlen célja, hogy ellenfelét leverje, és ezzel minden további ellenállásra képtelenné tegye.

A háború tehát erőszak alkalmazása, hogy ellenfelünket saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük.”¹ Később pedig még hozzáfűzi: „A háború célja tehát mindig az ellenség lefegyverzése vagy leverése — nevezük bármiképp is.”² Ezeket a megállapításokat a nagy tudós az akkori társadalmi, politikai, gazdasági és katonai körülmények, feltételek alapján s azokkal összhangban tette, s azok nemcsak a maga idejében, hanem még több mint másfél évszázadig mérvadónak bizonyultak. Időközben azonban ezekben az elméleti tételekben lényeges változások következtek be. A háború ma már lényegesen különbözik a Clausewitz, Marx-Engels és Lenin korabeli fegyveres küzdelmektől: célját, eszközeit, kiterjedését, következményeit stb. tekintve. A XX. században a háború már elvesztette a korábbi, meghatározóan katonai jellegét, korlátozhatóságát, és totálissá vált. Azaz: egyidejűleg folyt az arcvonalon és a hátszágban, nemcsak a hadseregek között, hanem a lakosság, a gazdaság, a közigazgatási centrumok, az infrastrukturális hálózat stb. ellen. A célokat tekintve pedig a háborút viselő fél már nem elégedett meg az ellenfél katonai erői leverésével, lefegyverzésével, aka-

rata rákényszerítésével. A második világháborúban a cél már a fasiszta agresszor erőinek teljes szétverése, megsemmisítése, saját barlangjában való megfojtása volt.

A két világrendszer konfrontációja idején pedig egy esetleges nukleáris háború célja mindkét oldalon az ellentétes társadalmi rendszer eltörlése, elpusztítása, politikai, gazdasági, katonai erőinek teljes megsemmisítése lett volna. A két fél közötti nukleáris hadászati erőviszonyok azonban lehetővé tették, hogy az agresszor is hasonló értékű válaszcsempásban részesüljön. Így a támadó fél elesett volna a győzelemtől, s az emberiség önpusztítása következett volna be. Ilyen következménnyel a XVIII. és XIX. században és a XX. század első felében, a nukleáris korszak beköszöntéséig az emberiségnek nem kellett számolnia. Ezért elfogadható Gorbacsov azon tétele, amelyet először 1987 februárjában fejtett ki, miszerint: *„Hirosima és Nagaszaki után a világháború megszűnt a politika folytatása lenni más eszközökkel.”*³ Ezzel Gorbacsov is magáévá tette a nyugati országokban már korábban megfogalmazott hasonló tételt (ezeket a hivatkozott cikkben vázoltam).

2.) A szerkesztőség megjegyzésében többször is felveti, hogy nem szabad megtagadni a politika és a háború kapcsolatát, azaz elválasztani azokat egymástól. Ilyen tétel vagy mondat tanulmányomban nem található! Ezért ezt az észrevételt máshová kellett volna címezni! Minden háborút ugyanis a politika készített és készít elő, határozza meg annak céljait, biztosítja politikai, katonai, gazdasági stb. feltételeit, s dönt annak megindításáról. Amíg ki nem alakulnak az ezt megakadályozó és hatékony mechanizmusok, addig a háború bekövetkezésével sajnos számolni kell. Nem

hagyható azonban figyelmen kívül az, hogy egy nukleáris eszközökkel kölcsönösen vívott háború elvesztené eddigi célját és értelmét (a győzelmet!), s elpusztulna benne a politika, vagyis megszűnne létezni, megszakadna tevékenysége, mivel utána annak nem lenne sem alanya, sem tárgya. Az eszköz (a háború) tehát elpusztítaná létrehozóját (a politikát) is, mivel a nukleáris fegyver alkalmazása teljesen eltorzítaná a háború korábban ismert lényegi, tartalmi és funkcionális vonásait. Így egy nukleáris fegyverekkel vívott globális hadviselésre nem is lenne igazán alkalmazható a háború terminológiája.

A hagyományos fegyverekkel vívott háborúk után ugyanis mindig megmaradt az újjáépítés, az újrakezdés lehetősége.

Még hagyományos eszközökkel vívott háborúban is előfordul (lásd a jugoszláviai háborút), hogy a fegyveres erők hosszabb-rövidebb időre kikerülnek a politikai vezetés irányítása alól, s tevékenységüket a fegyveres harc törvényei, a helyi katonai vezetés döntései alapján folytatják. A háború ilyen esetben sem minősíthető valójában a politika eszközének.

Ugyanakkor vitathatatlan, hogy még ma is vannak olyan esetek a világban, amikor a hagyományos eszközökkel vívott háború — a klasszikus értelmezésnek megfelelően — továbbra is a politika folytatásának és eszközének tekintendő. A támadó háború értelme, célszerűsége és eredményessége azonban egyre inkább megkérdőjeleződik. Ezeket a világ népei egyre kevésbé fogadják el, a nemzetközi szervezetek (ENSZ, EBEE, Európai Közösség stb.) pedig azokat szankcionálják. Erre már számos példa van. Ezekre az általam írt tanulmány egyik következtetése is világosan utal (27. old.).

Napjainkban a háború minősítésé-

nél tehát már nem lehet minden esetben, a feltételektől és körülményektől függetlenül régi és hosszú ideig bevált sablonokkal, axiómákkal operálni. A társadalomtudományokban ugyanis nincsenek olyan örök igazságok, cáfolhatatlan tételek, amelyek mindenkor és minden körülmények között igazak és kikezdzhetetlenek. Ezért ma már számomra dogmatikusnak, fundamentálisnak tűnik a szerkesztőségi megjegyzés alábbi tétele: „...a clausewitzi tétel napjainkban is igaz, a háború a nukleáris korban is a politika folytatása lenne, ha kirobbantanánk.”⁴ Clausewitz ugyanis nem az atomkorban élt. Az időben még nem kellett számolnia a háború következményeként az emberiség és az élővilág pusztulásával, a Föld lakhatatlanná válásával.

3.) Érthetetlen számomra a szerkesztőség megjegyzéséből az alábbi rész: „Az ugyanis tévedés, amit a szerző — bárkire hivatkozva is — állít, hogy a háború „sikeresen kiiktatható” és az sem igaz, hogy a nukleáris fegyverek azt máris megtették.”⁵ Valószínű, hogy a szerkesztőség időleges farkasvakságba esett, amikor — akarva vagy akaratlanul — nem vette észre az alábbi megállapításaimat:

a.) „Az elmúlt évben (1991-ben) mintegy 40 országban dörögtek a fegyverek, azaz folyt háború, polgárháború, alakult ki katonai konfliktus, fegyveres összeütközés.” (16. old.).

b.) „Miután azonban a katonai konfliktusok, a háborúk lehetősége továbbra is megmaradt, ezzel a politikai és katonai vezetésnek, a hadtudománynak számolnia kell.” (23. old.). Ezeket utólagosan ajánlom becses figyelmükbe!

4.) Néhány — általam szükségesnek ítélt — pontosító észrevétel a biztonságpolitikai megjegyzésekhez.

a.) Az ott leírtakkal szemben — véleményem szerint — a biztonságpolitika

nem tekinthető a politika új ágazatának, legalább is szokványosan nem, mivel az nem homogén, hanem heterogén és integráló jellegű. Ebben minőségében nem hasonlítható pl. az iparpolitikához, avagy az egészségügyi politikához, mert azok — mint ágazatok — hasonló jellegű és tartalmú tényezőket, tevékenységeket foglalnak magukba. A biztonságpolitika pedig önálló, más politikai területekhez (társadalmi, gazdasági szférákhoz) tartozó elemeket, dimenziókat ölel át, integrál az országot, az állam és a polgárai számára fontos és átfogó cél érdekében.

b.) A biztonságpolitika kialakulásának ténye kevésbé az első és második világháború tanulságaihoz, inkább időben a nukleáris kor beköszöntéséhez, a nukleáris erőegyensúlyon alapuló, kölcsönösen garantált megsemmisítőképeség kialakításához köthető. Így az a NATO-ban is az 1967. évi Harmel-jelentés után honosodott meg. (Előzőleg ott is katonapolitikáról beszéltek.)

Ezt követően a két dimenzió mellé (a katonai védelmi képesség fenntartása, dialógus, azaz leszerelési tárgyalások folytatása a valószínűsített ellenféllel) fokozatosan újabbak sorakoztak fel. A fejlődés, a bővülés, a tartalmi módosulás még ma is tart, s közel sem lezárt, befejezett tény. Jól tükrözik ezt az amerikai és nyugat-európai szakmai könyvek és folyóiratok 1992. évi kiadásai, a NATO hivatalos nyilatkozatai stb. A szerkesztői megjegyzésben szereplő tényezők tehát a régebbi, néhány évvel korábbi helyzetet ábrázolják.

A Varsói Szerződés Szervezetében, tagállamaiban pedig még a biztonságpolitika terminológia sem volt hivatalosan használatos. Ez a kifejezés nem szerepelt egyetlen hivatalos okmányban, a szövetség mérvadó vezetőinek a

nyilatkozataiban, írásaiban sem Ezekben továbbra is a katonapolitika (hazánkban a honvédelmi politika) volt használatos. Így volt ez annak ellenére, hogy A VSZ- tagállamok katonai doktrínájáról című, 1967-ben kiadott dokumentum számos, fontos biztonságpolitikai tételt is tartalmazott. Ezekben az országokban a biztonságpolitika kifejezést csupán néhány szakíró használta és igyekezett annak tartalmat adni.

c.) A szerkesztőségi megjegyzés azt állítja, hogy „A mai biztonságpolitika tulajdonképpen a társadalomnak az a tudatos tevékenysége, hogy elkerülje, megelőzze a háború kirobbanását, sőt másokat is akadályozzon ebben.” (28. old.) Ezt a megállapítást — a magam részéről — félrevezetőnek és szimplifikáltnak érzem. Ennek indokai az alábbiak:

- egyetlen társadalom sem annyira egységes, homogén (ilyen csak a kommunizmus lett volna, ha megvalósul!), hogy abban ne lennének ellentétes érdekeltségű csoportok, rétegek, s így nem lehet a társadalom egészének politikájáról beszélni, még biztonsági aspektusban sem;
- bármilyen egységes is: politikája (így biztonságpolitikája is) általában az azonos érdekeltségű vagy nézetű társadalmi rétegeknek, osztályoknak, pártoknak és az állami vezetésnek van. Valamely párt politikája egyben az állami politika rangjára is emelkedhet;
- így egy társadalomban egy időben több biztonságpolitika is létezik vagy létezhet, bár az egyes pártok a fő kérdésekben egységre törekszenek. A rész kérdésekben, a módszerekben, az anyagi ráfordítás nagyságában stb. az egyes pártok emellett eltérő nézeteket képviselhetnek. Az állami szervek számára azonban a törvény-

hozás és a végrehajtó hatalom biztonságpolitikája a mérvadó;

- a szerkesztőség idézete szerint a biztonságpolitika csak a háború kezdetéig fejt ki hatását. Ez így — szerintem — nem fogadható el! A biztonságpolitikának — úgy vélem — meg kell határozni a veszélyek és fenyegetések bekövetkezése esetére is az eredményes védekezés, a túlélés felteteleit, s gondoskodni kell megfelelő garanciákról is ennek érdekében.

5.) A szerkesztőségi megjegyzés felveti, hogy „...ismét túlhangsúlyozzuk a katonai erő szerepét. (Ez a szerzőt is megkísérti, amikor tanulmányának második felében — az eddig követett és a cikk kétharmadában vallott háborúellenesség után — úgy ír a katonai erőről, mintha minden korábbi mondatát elfelejtette volna.)” (29. old.)

Ezúton is biztosítom a szerkesztőséget, hogy a tanulmány írása közben nem következett be nálam amnézia. De a kritikából a háborúellenesség „vádját” azért vállalom (kivéve a védelmi háború esetében). Az állítás többi részének azonban nincs valóságtartalma. A Hadsereg jövőbeni szerepéről alcím alatt azt szándékoztam ábrázolni, hogy hadseregére akkor is szükség lesz, ha a háború történelmi szerepe megváltozott, s kirobbanásának veszélye jelentősen csökkent. Lehet, hogy ez nem a legjobban sikerült a terjedelem korlátai miatt. Emellett mégis világosan rögzítettem hogy „...amíg a körülöttünk lévő világ tele van és lesz különféle problémákkal, ellentmondással és érdekellentétekkel, szükség lesz hadseregére is. Ez azonban méretét, szerkezetét, fegyverzetét tekintve jóval kisebb, ugyanakkor minőségileg jobb lehet és kell is, hogy legyen a megelőző évekénél...” (23. old.) Ezen gondolat leírásánál Svájc és Svédország példája lebegett előttem. E két semleges or-

szág a XIX. szd. eleje óta nem viselt háborút, nem volt konkrét ellenségképe, mégis hatékony katonai visszatartó potenciállal rendelkezett, ami jelentősen hozzájárult a béke megőrzéséhez.

A továbbiakban a nemzetközi kapcsolatokban a katonai erő érvényesülésének négy alapformáját vázoltam. Ebből az első három — a cikk tartalmával összhangban — békés, erőszak nélküli. A katonai erő erőszakos alkalmazását csak negyedikként, a legvégső eszközként vázoltam, amit teljes összhangban levőnek tartok a cikk mondanivalójával. Az önvédelem jogát valóban nem eléggé nyomatékosan hangsúlyoztam ki, bár azt az ENSZ alapokmánya és a nemzetközi jog is megengedi. Tehát mentségül szolgálhat, hogy itt nem a Magyar Honvédségről, hanem a hadseregekről általában volt szó.

Végezetül még egy gondolat. Mindig nagy híve voltam és vagyok a tárgyszerű, konkrét tényekkel és bizonyítékokkal alátámasztott, a jó ügyet előbbre vivő vitáknak. Aki azonban tol-

lat fog, számolnia kell sanda szándékokkal, valótlan belemagyarázásokkal, csúsztatásokkal vagy jóakarató, de érveket, tényeket nélkülöző kritikákkal. Én a szerkesztőség megjegyzését az utóbbiakhoz sorolom. Úgy gondolom: az érvek párviadala végül is nem marad haszon nélkül — s ha szerény mértékben is, de hozzájárul a hadtudomány és a honvédelem előtt álló feladatok tisztázásához. Ez valamennyiünk közös ügye, s ehhez szükség van a hadtudománnyal foglalkozók szellemi potenciáljának egyesítésére, az egymást kiegészítő tapasztalatok és nézetek összegzésére. Ennek során azonban nem lehet hiánycikk: az érv, a bizonyíték, a lojalitás és az írói, a tudományos etika!

Jegyzetek

1. Clausewitz: A háborúról. I. ZKK. Bp. 1961. 37. old.
2. Ugyanott. 40. old.
3. Pravda. 1987. február 17.
4. Hadtudomány. 1992. 2. szám 27. old.
5. Ugyanott.

Pataky—Rozsos—Sárhidai:

Légi háború Magyarország felett (első kötet) Zrínyi Kiadó, 1992.

A Magyarország feletti légi háborút s ezen belül a magyar királyi honvéd légi-erő szerepének sok részletét már korábban is ismerték ugyan a téma iránt érdeklődők, azonban ez az első olyan összefoglaló munka, amelyik a téma teljes körűjárására vállalkozik. Ebben — az eddigi ismeretek bővített és újszerű interpretálása mellett — kétségtelenül a szövetséges légierő Magyarország feletti 1944-es tevékenységének bemutatása vi-

szi a prímet. De hasonlóképpen először találkozunk az érdeklődő a magyar légóltalom történetének feldolgozásával is. Bárki veszi is kézbe, nehezen teszi majd le ezt az éppen alapossága folytán néhol nehezen fogyasztható, de végig lebilincselő olvasmányt, amely arra is vállalkozik, hogy ötvözze a hadtörténeti szakismereteket az igényes ismeretterjesztéssel. Ez utóbbi jelleget erősíti a visszaemlékezések sora, melyek feloldják a nagy-

számú forráson alapuló ismeretek alkot-
ta zárt kört, és segítségükkel visszaad-
ható a kor hangulata. Elsősorban az ese-
ményekben részt vevő katonák emléke-
zései engednek rálátást a történelem és a
történészek sokat vitatott kény-
szerpályáira.

Minden figyelemre méltó történeti
munka gondolatébresztő, vitára ösztö-
nöz és igényeket támaszt. Jelen alkotás
méltatása során is engedtessek meg a re-
cenzensnek, hogy megossa a szerzők-
kel néhány olyan meglátását, melyek al-
kalmasnak látszanak az együttes *meditá-
lásra*.

Számomra úgy tűnik, a korábbi tör-
téneti megítélésnek megfelelően a szer-
zői kollektíva ezúttal elmarasztalja a korabeli
— elsősorban katonai — vezetőket, és szá-
mon kéri tőlük, amiért ilyen lehetetlen hely-
zetbe hozták az országot s ezen belül annak
légvédelmét. Ezt alátámasztandó, szak-
szerűen mutatják be a saját és a szemben
álló erők technikai felkészültségét,
számarányait, a mindebből eredő tragi-
kus végkimenetelt. Azt azonban nem fo-
galmazzák meg eléggé markánsan, hogy
a vezetés a légvédelem — légierő és lég-
védelmi tüzérség — kialakítása során
nem számolhatott az 1944-ben bekövet-
kezőkkel. A magyar vezetéstől távol állt
a szövetséges légierővel folytatott harc
dondolata, megkísérelte elkerülni ezt a
fenyegető lehetőséget, ami — mint ezt
végül a szerzők is igazolják — a min-
dent eldöntő német megszállás bekövet-
keztéig sikerrel is járt. A magyar hon-
védség légierőjének és légvédelmi tüzér-
ségének az 1938-at követő megkésett fej-
lesztését — a Kállay-kormány időszaka
is ide sorolandó — a trianoni szerződés
következményeként létrejött sajátos ma-
gyar érdekek és nem a nagyhatalmakkal
folytatott háborúban való részvétel ir-
realitásai határozták meg. Más kérdés,

hogy ebben a kor körülményei miatt
mennyiben keveredtek realitások és illú-
ziók. Ami bekövetkezett, arra a magyar
honvédség nem volt és nem is lehetett
felkészülve. A maroknyi magyar va-
dászrepülő legjobb tudása szerint teljesít-
tette a kapott parancsot, vállalta a kilá-
tástalan harcot a szövetséges légierő el-
len is, mellyel kölcsönösen nem is ismer-
ték egymást. Technikájuk, repülőszak-
mai tudásuk — mely nem volt elhanya-
golható — természetesen legjobb akara-
tuk mellett is kevés volt az ily tömegű és
felszereltségű ellenséges légierő ellen.

*Javára válhatott volna a munkának a
szigorúbb forráskezelés.* A szerzők rendel-
kezésére álló levéltári és könyvészeti
források, de főként a visszaemlékezések
ily mérvű felhasználása, különösen ez
utóbbiak feloldatlan ellentmondásai
már nem erősítik, hanem elhalványítják
a dokumentálni kívánt tények objektivitá-
sát és hitelét. A mennyiségi tényező
mellett a korábbi szemléleti előítéletek-
től és megrögzöttségektől irányított for-
ráskiválasztás és -kezelés óhatatlanul
súlyponteltolódásokhoz és hamis érték-
ítéletekhez is vezethet. A régi nézetek át-
vétele miatt jutottak a szerzők, néha
szándékaikkal ellentétesen is, néhány, a
kül- és katonapolitikai, valamint a gaz-
dasági háttérrel kapcsolatosan vitatható,
már meghaladottnak számító megállá-
pítás, értékítélet megismétléséhez. Saj-
nálatos módon figyelmen kívül hagyták
a hadtörténetírás néhány új, időközben
publikussá vált eredményét, ami csak
részben indokolható a kézirat leadása és
a megjelenés között eltelt hosszú idővel.
Így, nagyobb koncentrációval a szerzők
többek között nem az 1942. szeptemberi,
Budapest elleni szovjet bombatámadás
következményének tulajdonították vol-
na Bartha Károly honvédelmi miniszter
menesztését a kormányból, s más elbírá-

lás alá esett volna ennek valódi oka, a Kállay-kormánynak a magyar katonapolitikában is döntő változásokra törekvő új vonalvezetése is. Másképp ítéltetek volna meg a szövetségeseknek az angolok által 1943 szeptemberében a magyar kormányhoz eljuttatott, de általa el nem fogadott, ennél fogva nem is ratifikált előzetes fegyverszüneti követelése. A politikai helyzet határozottabb megítélése esetén a szerzők nem bízták volna az olvasóra annak eldöntését, hogy az 1943. őszi politikai és katonai előkészületek ellenére miért nem indítottak a szövetségesek támadásokat a magyar célok ellen — a német megszállás bekövetkeztéig. De félretájékoztatás veszélyét rejtí magában a magyar gazdaság háborús lehetőségeinek és erőfeszítéseinek rövid, nem a legmegfelelőbb adatokkal bizonyító, felületes értékelése. Így a védelem megszervezésében jelentős szerepet játszó magyar repülőgépipar is elsősorban csak mint a bombátámadások áldozata került szóba.

A földközi-tengeri angolszász hadászati légierő szervezetének és vezetésének, akcióinak, hadművelleti és harcászati módszereinek, technikai felszereltségének, s ami számunkra döntő, a magyar célpontok elleni támadásainak s azok „eredményességének” bemutatása és szakszerű értékelése a magyar hadtörténeti szakirodalomban egyedülálló, s megítélesem szerint a monográfia kiemelkedő értéke. Idevonatkozó megállapításait azonban a recenziens nem kívánja részletezni, elkerülendő, hogy esetleg olyanokban marasztalja el a szerzőket, s állítson fel követelményeket, melyre a sajnálatos módon csak bizonytalan jövőben megjelenő második kötet* meg fogja adni a választ. Így az elismerés hangja mellett legfeljebb csak azt teszi bírálat tárgyává, hogy a Magyarország elleni

két nagy légitámadás eredeti forrásainak ily mérvű felhasználása, bár kétségkívül bizonyító erejű, a kötetben soknak tűnik. Szelektálásuk és jobb csoportosításuk áttekinthetőbbé tette volna az olvasó számára az események folyamatát.

Nagy kár, hogy a *felhasználható német forrásanyag szegényes*. Érdekes és hasznos lenne ugyanis a Magyarország feletti légtér védelmével kapcsolatos német elképzeléseknek és azok megvalósításának ismerete. Jó lenne ismerni a magyar légvédelemmel való együttműködésről alkotott véleményüket. A magyar vezetéssel ellentétben nekik ugyanis számolni kellett a szövetséges légierő általuk már jól ismert támadásaival a német hadviselés szempontjából fontos magyar célpontok ellen. E felismerés láthatólag hiábavalónak bizonyult a megfelelő elhárító eszközök hiányában lévő német hadsereg számára. Mindenesetre a kép így lenne teljes. A további németországi levéltári kutatások talán eredménnyel biztatnak ezen a téren is.

Elismeréssel kell szólni a szöveget kitűnően kiegészítő, nagy szakszerűséggel készített apparátusról, a szervezeti és a technikai adatokat bemutató táblázatokról, térképekről és fotóanyagról. Kevésbé szolgál azonban megelégedésünkre mindennek nyomdai megjelenítése. Ez a jelentős kiadvány méltóbb kivített érdemelt volna a kiadótól.

A recenzenstől távol áll, hogy fenti gondolatai közreadásával bárkit is befolyásoljon egy, általa is nagyra értékelt, hiányt pótló, dokumentum jellegű monográfia megítélésében. Ezért fogadja azokat az olvasó és a szerzői kollektíva a jobbító szándék megnyilvánulásaként.

Dombrády Loránd

A könyv II. kötete időközben megjelent

A HADTUDOMÁNY szerkesztőbizottságának üléséről

— A folyóirat helyzete és az 1993. évi feladatok —

A HADTUDOMÁNY szerkesztőbizottsága 1992. december 9-i ülésén — az eddig megjelent számok és az olvasói vélemények alapján — értékelte a folyóirat helyzetét és meghatározta feladatait.

A szerkesztőbizottság úgy értékelte, hogy a folyóirat az alapító okmányokban és a társaság elnökségének határozataiban foglaltak szellemében működött s — az induló körülményeket és a társaság szűkös anyagi lehetőségeit figyelembe véve — eredményesen betölti helyét és szerepét a tudományos életben. Felkarol és helyt ad minden olyan kezdeményezésnek, amelyek a hadtudomány ismeretanyagának gazdagítását szolgálják.

A folyóirat témakörei — a negyedéves megjelenés és a terjedelmi korlátok ellenére — széles skálán mozogtak, átfogták a hadtudomány fontosabb területeit. Aktuális — biztonságpolitikai, hadtudományi, hadügyi, védelmi, védelemgazdasági és rendvédelmi — témák sorával kapcsolódott az MH előtt álló feladatokhoz. Hűen tükrözte a társaság életét. Az eddig megjelent hat szám jól mutatja: a társaság más tudományos szervezetekkel és intézetekkel együttműködve eredményesen részt tud venni a honvédelem, a hadügy újszerű kérdéseinek alkotó alakításában.

A szerkesztőbizottság a folyóirat 1993. évi feladatait (főbb tematikus irányait) és fejlesztésének irányait a következőkben határozta meg.

Az alapokmányokban (az alapító okmányban, a szerkesztőbizottság működési szabályzatában) meghatározott eredeti célkitűzéseket tartva erősíteni kell a folyóirat tudományos jellegét, növelni színvonalát. Egyre jobban fel kell vállalnia az olyan hadtudományi (szakmai, katonai, hadművészeti) témák publikálását is, amelyek az egyes szakterületek sajátjai ugyan, de a hadtudomány, a hadügy repertoárjában élenjáró helyet foglalnak el, s újszerűségükkel és általános mondanivalójuknál fogva a közérdeklődés középpontjába kerülhetnek. Az ilyen

közlemények a folyóirat és a társaság tekintélyének növeléséhez is hozzájárulnak.

A folyóirat alapvető feladatai

— A biztonságpolitikai és a honvédelmi alapvető kérdésekkel kapcsolatos elvi, elméleti kérdések vizsgálata, azok értelmezése. Vegyen részt az alapvető konkrét katonai, honvédelmi vonatkozású konzekvenciáinak feldolgozásában és a hadtudomány legfrissebb, legújabb ismeretanyagát felhasználva az ország védelmével kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdések kimunkálásában. Publikálja a védelem általános összefgyvernemi és fegyvernemi, szakterületi, vezetési, kiképzési, szervezési stb. problémáit.

— Dolgozza fel a hadtudomány hazai művelésével összefüggő témákat, Közölje a tudomány helyét, szerepét, struktúráját bemutató, értelmező cikkeket. Ezen belül, főleg a hadművészet, mint legfontosabb alkotó elem, átfogó elméleti és gyakorlati vizsgálatára, a hadművészet törvényszerűségeinek bemutatására és azok érvényesülése lehetőségeinek elemzésére helyezze a hangsúlyt. A hazánk konkrét katonai védelmével kapcsolatos témák mellett vagy azokkal együtt elemezze a helyi háborúk tapasztalatait, mutassa be a lehetséges veszélyforrások elhárítását biztosító garanciákat, s ebben főleg a katonai erő szerepét.

— Tükrözze folyamatosan a társaság életét, munkáját. Ehhez tájékoztató jellegű közleményekben, rövid értékelő beszámolóknak adjon számot a társaság különböző fórumainak — közgyűlés, elnökségi ülések, szakosztályok tanácskozásai stb. — rendezvényeiről, tevékenységük eredményeiről.

A folyóiratnak fontos kapcsolatépítő szerepet is be kell töltenie a társaság tagjai, a társaság elnöksége, a folyóirat szerkesztőbizottsága stb. között. Gondolni kell arra, hogy a tagság jó részének, főleg a nyugdíjasoknak egyetlen „közfogó-

ja" a folyóirat, ezen keresztül tudnak valamit arról a társaságról, amelynek önként lettek tagjai.

Szélesíteni kell a szerzők körét főleg a szakosztályok tagjaiból, segíteni, támogatni a fiatal, új írókat, nagyobb számban közölni a pályázatokat, elsősorban a díjazott munkákat. Jobban fel kell karolni a tudományos fokozat megszerzésén munkálkodók törekvéseit, publikációs lehetőséget biztosítani számukra, a megvédett disszertációk közérdekklődésre számot tartó, a hadtudományt gazdagító részeit közre kell adni.

A cikkek szervezése, a bírálói, lektori munka során — amennyiben ez még lehetséges a szerkesztésnél is — nagyobb figyelmet kell fordítani arra, hogy a közlésre kerülő

anyagok tárgyszerűek és elemzőek legyenek; tükrözzék mindazt, amit az adott témáról már korábban írtak. Összegezten: *javítani kell az íráskor tudományos értékét, színvonalát.* Alapkövetelmény olyan cikkek közlése, amelyek hiteles adatokra épülnek, tudományosan igazoltak, érvelésük meggyőző, nem utolsósorban olvasmányosak.

A szerkesztőbizottság kifejezte azt az igényét, hogy *szervezettebben történjen a folyóirat terjesztése.* Ezt a feladatot a Hadtudományi Társaság titkársága a szerkesztőséggel és a szakosztály-vezetőségekkel karöltve oldhatja meg sikeresen, számítva a társaság tagjainak aktív közreműködésére is.

Horváth István

Az 1992. évi pályázatok eredményei

Az MHTT elnöksége — az 1992. február 29-i küldöttgyűlés döntése alapján — 1992-ben központi pályázat helyett szakosztályi kiírását szorgalmazta.

A pályázati felhívásra az 1992. szeptember 30-i határidőre összesen 25 tanulmány érkezett be. Ebből: hadművészeti 4, hadtörténelmi 6, légvédelmi és replő 3, műszaki 5, társadalomtudományi 7.

A szakosztályok elnökségei a bírálókat alapján értékelték a pályázatokat és az alábbi tanulmányokat díjazták.

Hadművészeti témából:

I. díjat nyert

dr. Pekó József:

A honvédelmi rendszer alapjairól,

II. díjat nem adtak ki;

III. díjat nyert:

Pintér István:

Vezetői emberkép a Magyar Honvédségben;

Padányi József:

Érvek és vélemények a katonai erő alkalmazásáról a békeidőben bekövetkezett katasztrófák következményeinek megelőzésében és felszámolásában című pályamű.

Jutalomban részesült:

Szilágyi Zoltán:

Nemzeti haderő a jövőnek című műve.

Hadtörténelmi témából:

I. díjat nem adtak ki,

II. díjat nyert:

Ungváry Krisztián:

Internacionalizmusból az imperia-
lizmusba. A Szovjetunió fegyveres
erejének és katonai jelképeinek
változásai 1917—1957 között;

III. díjat nyert:

Padányi József:

Műszaki csapatokról és feladataik-
ról az I. világháború végéig;

dr. Generál Tibor:

Magyarok a török hadak élén című
pályaműve.

Légvédelmi és repülő témából:

I—II. díjat nem adtak ki:

III. díjat nyert

dr. Pokorádi László:

A matematikai modellek és alkal-
mazásuk a repülőműszaki gyakor-
latban című tanulmánya.

Műszaki témából:

I. díjat nyert

Padányi József:

A Magyar Honvédség műszaki
csapatainak egyes feladatairól a
honi területen vívott védelmi had-
művelet során;

II. díjat nyert:

Bérces Imre, Lukács László,

Szalay András:

Nagyszilárdságú hurok készítése drótkötélre robbantással, tábori viszonyok között;

Béres Endre:

A nem robbanó műszaki zárok fejlődése és megnövekedett szerepe napjainkban;

III. díjat nyert

Tompai János:

A tábori hadsereg védelmi hadművelete műszaki biztosításának néhány új sajátossága című pályaműve.

Társadalomtudományi és biztonságpolitikai témából:

I. díjat nyert

dr. Szabó János:

Humánkonfliktusok a Magyar Honvédségben;

II. díjat nyert

dr. Pirityi Sándor:

Hírszerzés és bizalom;

III. díjat nyert

Krizbai János:

Konfliktusok és harmónia, avagy emberi viszonyok és kezelésük a honvédségben című pályaművével.

Jutalomban részesült

Meidlé Nemes Nagy Mária:

Jégtörés a katonai felsőoktatás társadalomtudományi oktatásában és a Magyar Honvédség személyi állományának társadalompolitikai képzésében című pályaműve.

A beküldött munkákból 9 nem kapott elismerést.

A tanulmányok témái aktuálisak, jól kapcsolódnak az MH újszerű feladataihoz, a honvédelem kérdéseire, gazdagítják a hadtudomány ismeretanyagát. Értékes munkák készültek hadművészeti, műszaki és társadalomtudományi témákból. A díjazott tanulmányok alkalmasak közlésre is.

A bíráló szak szerző volt. A szakosztályok elnökségei a minőség alapján értékelték (sorolták) a munkákat s csak az erre érdemes tanulmányokat díjazták.

Pályázati felhívás — 1993

A Magyar Hadtudományi Társaság öt szakosztálya pályázatot hirdet az 1993-as évre hadtudományi tanulmányok, értekezések készítésére és beküldésére.

a) Vegyvédelmi szakosztály

Pályázatot hirdet olyan tanulmányok (dolgozatok) megírására, amelyek a hadtudomány, ezen belül a vegyvédelmi szolgálat új és időszerű kérdéseit dolgozzák fel és hozzájárulnak a Magyar Honvédség vegyi csapatai alkalmazása újszerű elveinek kialakításához.

b) Haditechnikai szakosztály

Pályázatot hirdet olyan tanulmányok (dolgozatok) megírására, amelyek a Magyar Honvédség haditechnikai ellátásának aktuális tartalmi kérdéseivel, a fegyverzet-technikai ellátás szervezeti jellege erősítésének szükségességével foglalkoznak. A pályázatok aktuálisan kapcsolódóan a honvédelem fejlesztésének kérdéseire, ezen belül a haditechnikai fejlesztés problémáihoz, a Magyar Honvédség csapatai technikai ellátásának újszerű elveihez.

c) Elektronikai-informatikai szakosztály

Pályázatot hirdet olyan tanulmányok (dolgozatok) elkészítésére, amelyek az elektronikai-informatikai rendszerek alkalmazása, az elektronikai-informatikai fejlesztés és biztosítás új, időszerű kérdéseivel kapcsolatos témákat dolgozzák fel.

d) Belügyi szakosztály

Pályázatot hirdet olyan tanulmányok (dolgozatok) megírására, amelyek a belügyi rendvédelmi szervek munkamódszereinek, feladatainak, szervezetének és eszközeinek korszerűsítésére irányuló új tudományos eredményeket tartalmaznak.

e) Határrendészeti szakosztály

Pályázatot hirdet A változó határország címmel olyan tanulmányok (dolgozatok) megírására, amelyben az 1990-től napjainkig a határorségnél végbement dinamikus változásokat, a szolgálatellátás terén szerzett tapasztalatokat és elgondolásokat, a jövőre vonatkozó javaslatokat dolgozzák fel tudományos igényvel.

A pályázat jelíge, ne haladja meg a 30 oldalt.

A pályaművek beküldési határideje 1993. május 31. A pályaművet zárt borítékban kell beküldeni, megcímelve a jelíggel és a szakosztállyal (például: „Rózsa”, vegyivédelmi szakosztály) külön zárt, jelíges és kis borítékban kell megadni a szerző(k) nevét és lakcímét. A pályázaton csak olyan pályázó vehet részt, aki az MHTT tagja.

A pályázatokat 3 példányban kell beküldeni a Magyar Hadtudományi Társaság 1581 Budapest, Postafiók: 15. címre. (A belügyi szakosztály pályázatait a szakosztályhoz, Budapest, Podmaniczky u. 45, Pf.: 314/26, a határrendészetiét pedig a Határőrség Országos Parancsnokságára kell eljuttatni.)

A szakosztályok az eredményes pályamunkák díjazására 100 000 Ft-ot kapnak az alábbi elosztásban:

1 db I. díj	30 000 Ft,
2 db II. díj	20 000—20 000 Ft,
2 db III. díj	15 000—15 000 Ft.

A beérkezett pályaművek elbírálására az adott szakosztály bírálóbizottságot hoz létre.

Eredményhirdetés 1993. augusztus 15-én.

A Magyar Hadtudományi Társaság
elnöksége

* * *

Tájékoztatjuk olvasóinkat — hogy az MH műszaki Szemlélő anyagi támogatásával — az 1993-as évre a műszaki szakosztály újból pályázatot írt ki, amelynek a feltételei az 1993/1. sz. Műszaki Katonai Közönyben jelentek meg.

A társaság székesfehérvári (szárazföldi) tagozata szintén ír ki pályázatot. A pályaművek beküldési határideje 1993. július 31. Részletesebb információt az MHTT titkársága ad (T.: 134-0740/1359).

Az elnökség a pályázatok tapasztalatainak az értékelése alapján arra a következtetésre jutott, hogy a jövőben a 3—4 szakosztályi pályázat mellett a hadtudomány fontosabb területeit felölölő 1—2 témakörből minden évben célszerű központilag is kiírni pályázatot.

A Kiss Károly Hadtudományi Klub őszi rendezvényeiről

Eredményesen zárult az 1992. év — a 10. munkaévünk — őszi időszaka, amelyet vitástejünk mellett két szakmai konzultációval, látogatással is gazdagítottunk.

Szeptemberben a szervezeti-technikai korszerűsítést formáló szakemberek számára Hollosi Nándor mk. vörge, az MH anyagi-technikai főcsoportfőnöke, parancsokhelyettes adott tájékoztatást az anyagi-technikai integráció helyzetéről és feladatairól. Az előadás bevezetőjeként vázolta a korábbi integrációs kísérleteket, a megvalósítás során felmerült korlátokat és akadályokat. A továbbiakban ismertette az anyagi-technikai főcsoportfőnökség új szervezetét, érintve a logisztika problémakörét is. A bemutatott témakörrel összefüggésben megoldásokat kereső élénk vita vonatkozott ki.

November eleji rendezvényünkön Gyuricza Béla altábornagy, a szárazföldi csapatok parancsnoka A szárazföldi csapatok tapasztalatai az MH felkészítési rendjében címmel tartott előadást.

A személyi, tárgyi és a kiképzés-felké-

szítés összefüggéseit bemutató tájékoztató jellegű előadás, amelyben az előadó a legfrissebb külföldi tapasztalatait is összefoglalta, segítséget nyújtott a kiképzés-felkészítés különféle területeivel foglalkozó résztvevőknek. A tájékoztatót követően konstruktív vita bontakozott ki a kisalegységek alkalmazásával összefüggő kérdésekről.

Fontos tanulság, amely a tájékoztatóból és a vitából is kicsengett, hogy a harci készségek kialakítása üzemóra-igényes, amelyet csak technikai biztosítottsággal lehet megoldani.

Ugyancsak november hónap során került sor A nagyhatalmak szerepe a második világháborúban című témában rendezett vitaesztünkre. A vita levezetését Deák Péter, a hadtudomány doktora vállalta.

A jelenlévők, akik több szakterületet képviseltek, külföldi konzultációkra alapozott, politikai, gazdasági és katonai összetevők, összefüggések értékelésére vonatkozó észrevételekkel újszerű megvilágításba helyezték a témát. A vita során felvetődött ko-

runk főbb problémáira, kérdéseire vonatkozó történelmi analógia is.

Decemberben nagy érdeklődést kiváltó tájékoztató előadást tartott dr. Gadó János igazgató a *Környezeti hatások értékelése* (kutató-) reaktorok esetében és a biztonsági rendszereik témakörben. A vita során külön-külön rövid elemzésre kerültek az energetikai (elektromos energiát előállító), kutató- és tan- (izotópgyártó, roncsolásmentes anyagvizsgálatot lehetővé tevő, alap kutatást — pl. szilárdtestfizika — segítő, oktatást alapozó), valamint a zéró-teljesítményű (specifikus neutronfizikai paraméterek mérését biztosító) reaktorok környezetvédelmi és biztonsági kérdései.

A vitatémák kiegészítéseként szakmai konzultációk is levezetésre kerültek. Dr. Deák Péter igazgató ismertette klubtagjainkkal

a Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutató-sok Központjában vizsgálatra kerülő témacsokrot, kiegészítve azokkal a gyorslemez-ekkel, tájékoztatókkal, amelyek megrendelésre készülnek.

Tokaji Gábor klubtársunk szervezésével jutottunk el az MTA KFKI Atomenergia Kutató Intézetébe, ahol megtekinthettük a felújított és üzembe helyezett reaktort, megismerhettük a szolgálat rendjét, okmányait, a korszerűsített vezérlés megbízhatóságát. Egyéb lehetőségek mellett számításba vételre kerül a védelem szervezésénél a közelben fejlesztés alatt levő két repülőtér üzemeltetéséből adódóan a motoros gépek lezuhanásából létrejövő hatásmechanizmus is.

Dr. Vasvári Vilmos

A budapesti expo biztonsági kérdéseiről

A Magyar Hadtudományi Társaság belügyi szakosztálya 1992. november 14-én plenáris ülést tartott a BM Polgári Védelem vezetőképző intézetben, Pécelen.

Az egész napos tudományos ülésen mintegy 250-en vettek részt. Délelőtt A magyar expo biztonsági kérdéseinek előkészítése Sevilla tükrében című témát vitatták meg. Ennek bevezetőjeként dr. Nagy Sándor r. ezredes, az ORFK közbiztonsági főosztályának helyettes vezetője, az ülés levezető elnöke elmondotta, hogy a téma napirendre tűzését az a sokrétű feladatkör indokolta, amelynek megoldása minden érintett rendvédelmi szervtől óriási erőfeszítéseket igényel, s ezekre elméleti téren is időben fel kell készülni.

Dr. Janicsák József r. alezredes, az ORFK őrszolgálati és szakfelügyeleti osztályának vezetője referátumában részletesen ismertette azokat a gyakorlati feladatokat és problémákat, melyeket a rendőri szerveknek még az expo megnyitása előtt meg kell oldaniuk. Ehhez minden vonatkozásban átgondolt, összehangolt együttműködésre van szükség az érintett szervek között. Vázolta a fejlesztési terveket is, melyek a nagyszabású rendezvény rendőri biztosításának eredményes megoldását szolgálják.

Kiss Sándor r. őrnagy, a sevillei expo magyar pavilonja rendezőbizottságának biztonsági főnöke spanyolországi tapasztalatairól

tartott igen érdekes élménybeszámolót. A referátumokat a spanyol biztonsági szervek által készített film levetítése tette szemléletesé, amely a sevillei expo biztonsági rendszerét mutatta be.

A vitában a témakör több szakértője is felszólalt. Köztük például Kismartoni Endre, a sevillei expo magyar pavilonjának igazgatója vázolta azokat a tapasztalatokat melyeket a budapesti világkiállítás rendőri biztosításának megszervezésénél is feltétlenül figyelembe kell venni.

Dr. Pataky Iván ny. ezredes, a hadtudomány kandidátusa, az MHTT elnökségi tagja — nagy sajtóvisszhangot kiváltó — hozzászólásában részletesen ismertette Sárhidai Gyulával közös kutatási eredményeit, melyek szerint a budapesti expo 36 hektáros területén 5–8 méter mélységben, a földbe fúródva esetleg több olyan bomba is található, melyeket a második világháború alatti szőnyegbombázások során az amerikai, a brit és a szovjet légierő gépei dobtak le a déli összekötő vasúti hídra, a dunaparti teherpályaudvarra, az olajkikötőre és más ipari célpontokra.

Dr. Opál Sándor r. alezredes, a hadtudomány kandidátusa, az MHTT elnökségi tagja, egyebek közt felhívta a figyelmet, hogy egyes magyarországi súlyos bűncselekmé-

nyek (gyilkosságok, betörések stb.) elkövetési módjaiból arra lehet következtetni: a világ bűnözésindikátusai hazánkra is kezdik kiterjeszteni működési körüket. A szervezett bűnözés ezen legveszedelmesebb szervezeteiről a magyar rendőrség keveset tudnak, mert az elmúlt évtizedek során nem folyt ilyen irányú képzés. Ezért — tekintettel az expo csábító bűnözési lehetőségeire — javasolta, hogy az ORFK illetékes szervei szervezzék meg a biztosításban részt vevő szakértők és rendőrök ilyen irányú továbbképzését is.

Nagy érdeklődést váltott ki a belügyi szakosztály munkáját támogató szponzorok biztonságtechnikai kiállítása és valamennyi bemutatkozó előadásuk is.

Szalay Miklós, a Megamicro Kft. elnöke vezérigazgatója, a cég által kifejlesztett olyan termékeikről számolt be, melyek kitűnő segítő eszközök lehetnek mind az expo vendégei, mind a biztonsági szervek számára. Ilyen például az ismeretlen helyen közlekedő autósok számára nélkülözhetetlen, jegyzetfüzet nagyságú elektronikus útikalauz.

Filemon János, a File Kft. vezetője szintén több elektronikai és számítástechnikai újdonság bemutatásával lepte meg a szakértő közönséget.

A szponzorok kíséretében olyan neves személyiségek is megjelentek, mint például Basa István, a Magyar Elektronikai és Informatikai Szövetség főtíkára.

Délután a plenáris ülés a szakosztály elnökének, dr. Párdi Mátyás, a hadtudomány kandidátusának beszámolójával folytatódott. Részletesen elemezte a szakosztály és a vezetőség 1992. évi munkáját. Megállapította, hogy a taglétszám folyamatosan növekszik, s egyre több belügyi szervtől kapcsolódnak be a tudományos tevékenységbe. A taglétszám meghaladja a 120 főt. Külön üdvözölte az e napon megalakult polgári védelmi szakcsoportot, amely rövidesen önállóan is bemutatkozik.

Az elnök beszámolóját és a vezetőség által előterjesztett 1993-as munkatervet a jelenlévő tagok egyhangúlag elfogadták.

Az utóbbi napirendi pontok kapcsán a jelenlévő elnökségi tagok az MHTT elnökségében végzett munkájukról és a testület határozatairól számoltak be. Dr. Szabó József ny. vezérőrnagy, a hadtudomány doktora, a társaság alelnöke és dr. Kovács Attila ny. alezredes, a hadtudomány kandidátusa, az MHTT főtíkára, hozzászólásában dicsőően értékelte a szakosztály eddigi munkáját.

A rendezvényről a Magyar Rádió, több napilap és szakfolyóirat is hírt adott.

Új szakcsoport alakult

1992. november 14-én megalakult az MHTT belügyi szakosztály keretében a polgári védelmi szakcsoport. Tevékenységükhöz a szerkesztőség sok sikert kíván.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány és az új hadsereg kiépítése

A HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, a Magyar Hadtudományi Társaság hadtörténelmi szakosztálya és a Magyar Ellenállási Szövetség 1992. november 27-én tudományos konferenciát rendezett az 1945-ös magyar hadsereg létrehozásáról, annak jellegéről, szerepéről és megítéléséről. A téma sokakat érdekelt. A Hadtörténelmi Intézet 250 fős előadótermébe kétszer annyian igyekeztek becsúfolódni. A megjelentek többsége persze nem történészként vagy kutatóként, hanem mint az ún. demokratikus hadsereg volt tagjaként kísérte figyelemmel az elhangzottakat.

A konferenciát Lőrincz Kálmán vezérrezredes, a Magyar Honvédség parancsnoka nyitotta meg, aki a magyar katonai hagyományok ápolásának szükségességét hangsú-

lyozva mutatott rá, hogy 1945 tavaszán a magyarok tízezrei hazafias érzésektől vezéreltetve álltak az alakuló demokratikus hadsereg soraiba.

A megnyitóhoz Debrecen főpolgármesterének helyettese (Kollár József) kapcsolódott, aki az új hadsereg kiépítése bölcsőjének nevezte városát, amely ennek emlékét nagy büszkeséggel őrzi.

Az első előadást, amelyben az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrejöttének nemzetközi és belső feltételeiről, valamint a magyar kormány szűk mozgásteréről és kényszerpályájáról volt szó, dr. Balogh Sándor egyetemi tanár tartotta. Ehhez csatlakozott dr. Föglein Gizella

egyetemi adjunktusnak a Pártok és hadseregek Magyarországon 1944–1945 címet viselő előadása, amely rávilágított arra, hogy a hazai politikai erők hangzatos állásfoglalásai ellenére sem tudták hathatósan elősegíteni a hadsereg létrehozását, hisz annak alapvető feltételei nem voltak meg.

A két első előadáshoz kapcsolódva Kéri Kálmán vezérezredes arra mutatott rá, hogy a fegyverszüneti egyezményvel létrehozott Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet tagjai bizalmatlanok voltak az alakuló Honvédelmi Minisztériummal szemben és sok esetben gátolták a vezérkari tisztek munkáját. Ezzel egyidejűleg a magyar pártok, kiemelten a kommunista párt, a kiképzetlen és hiányosan felszerelt új magyar csapatoknak az azonnali frontra küldését szorgalmazták, nem számolva az esetleges súlyos véráldozatokkal.

A konferencia további előadásai több új kutatási eredményt ismertettek a hadsereg, benne a határőrség megszervezésének terveiről, előkészítéséről és végrehajtásáról. A hadsereggel kapcsolatosan a szovjet kötelékben működő magyar műszaki alakulatok tevékenységéről is képet kaptak a tanácskozás hallgatói. E témák előadói Markó György őrnagy, a Hadtörténelmi Levéltár igazgatója, dr. Gellért Tibor ny. alezredes és dr. Keserű István ny. határőr alezredes voltak.

Érdeklődés kísérte a továbbiakban azokat az előadásokat is, amelyek az 1944–1945-ös tisztikai problémáiról és differenciálódásáról, az 1945-ös Magyar Honvédségről, mint antifasiszta hagyományról szóltak, valamint a hadifogságban lévő katonák gondolkodásmódját elemezték. A hallgatóság nagy tapssal ismerte el dr. Szakály Sándor és Kiss András történész, valamint dr. Gáspár János polgári védelmi alezredes kitűnő stílusban elmondott gondolatait.

A konferencia egyetlen külföldi (orosz)

előadója dr. Vitalij Fomin ny. ezredes, hadtörténész a felső szovjet vezetés és a 2. Ukrán Frontparancsnokság közötti ellentétre utaló tényekre, valamint Sztálinnak a magyar tábornoki karral szembeni bizalmatlanságára hívta fel a figyelmet, amelyek gátolták a hadseregfejlesztést.

A program szerinti utolsó előadás, melynek előterjesztője dr. Balogh Gyula ny. alezredes, jogtörténész volt, a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak a Magyar Honvédség felett gyakorolt felügyeletét mutatta be több olyan példán keresztül, amelyek bizonyították, hogy hazánkban a békeszerződésig a hadsereggel kapcsolatos minden szervezeti, felszerelési és személyi kérdés csakis a SZEB engedélyével, jóváhagyásával, illetve kezdeményezésére történhetett.

Az előadásokat néhány, visszaemlékezéseket tartalmazó felszólalás követte. Utolsó felszólalóként Zimányi Tibor képviselő, a Magyar Ellenállási Szövetség elnöke azt hangsúlyozta, hogy hősöknek kell tekinteni mindazokat, akik 1945-ben, vállalva a veszélyeket, a hadsereg tagjai lettek és elindultak a harcra. Nem szabad azonban elfelejteni azokról sem, akik jelentkeztek ugyan az új hadseregbe, de nem jutottak oda, mert a szovjet szervek nem engedték el őket a fogolytáborokból. Őket is megilleti a hősöknek járó tisztelet, de azokat is, akiket „malenkij robotra” a Szovjetunióba szállítottak. A fogoly- és munkatáborba szállított, hozzátétlenül 750 ezer magyarnak sajnos csak a fele tért haza.

Dr. Vargyai Gyula, a Hadtörténelmi Intézet igazgatója zárszavában a lezajlott tanácskozást úgy értékelte, hogy azon a történelmi kutatás szempontjából több újdonságról szerzhettünk tudomást, s így az feltétlenül hasznos volt, jó szolgálta a téma mindenoldalú megvilágításának, a magyar hadtörténelem fejlődésének ügyét.

Dr. Móricz Lajos

A hadművészeti szakosztály évváró közgyűlése

1993. január 12-én tartotta évváró közgyűlését a társaság hadművészeti szakosztálya a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián.

Dr. Hajdú István, a szakosztály titkára megnyitóját követően röviden értékelte az éves munkát. Összefoglalójában kiemelte,

hogy a szakosztály mozgalmas és eredményes évet zárt, majd ismertette az 1992-es év legjelentősebb rendezvényeit.

A szakosztály három konferencia előkészítésében és levezetésében működött közre.

Dr. Héjja István a hadtudomány értel-

mezésével, helyével, szerepével, struktúrájával foglalkozó konferenciáról számolt be. Elmondta, hogy a tanácskozáson részt vevők egymástól eltérő álláspontjaik ismertetésével, színvonalas előadásokkal jelentősen hozzájárultak a témával kapcsolatos akadémiai jegyzet elkészítéséhez.

Dr. Berek Lajos a honvédelmi hadászati művelet témában rendezett tudományos tanácskozás előzményeiről, a tanácskozás lefolyásáról és a tanulságokról szólt. Tájékoztatójában röviden vázolta az önkéntes kutatócsoport elképzelését az ország védelmével kapcsolatban.

A két tájékoztatóval kapcsolatban rövid vita bontakozott ki.

Ezt követően *dr. Nagy István* a *tűzérkonferenciáról tájékoztatót*. Elmondta, hogy a téma szakirányultsága ellenére is elég nagy érdeklődés mutatkozott a rendezvény iránt. A tanács-

kozáson az előadók és a hozzászólók a fegyvernem fejlődését vázolták a kezdetől napjainkig.

A szakosztály ülésén *dr. Kovács Jenő* elnök ismertette az 1992. évre meghirdetett pályázat eredményeit és átadta a díjakat.

A következő évi feladatokkal kapcsolatban a szakosztály elnöke javasolta, hogy a díjat nyert pályázatokat vitassa meg a szakosztály. Rövid vita után úgy döntöttek a résztvevők, hogy részletes munka- és rendezvénytervet nem készítenek, hanem az aktualitásnak megfelelően szervezik a szakosztály életét. *Dr. Móricz Lajos* javasolta, hogy a szakosztály tagjai kitüntetett figyelemmel kutassák az MH központi tudományos munkatervében szereplő témákkal kapcsolatos problémákat.

Befejezésként a szakosztály megválasztotta a társaság februári közgyűlésére a küldötteket.

Dr. Berek Lajos

A légvédelmi és repülőszakosztály vitafóruma

A társaság légvédelmi és repülőszakosztálya 1992. szeptember 25-én szakmai találkozót szervezett a vendéglátó Bakony harci helikopter ezrednél. A rendezvényen — bemutatóval egybekötve — „A szárazföldi csapatok légi támogatásának aktuális kérdései” témában vitafórumot tartottak.

A vitaindító előadás áttekintette a katonai repülőalkalmazásának fontosabb kérdéseit és helyzetét, valamint a magyar repülésügy és a katonai repülés kapcsolatát, összefüggéseit. Az előadást követően élénk eszmecsere alakult ki a témában.

A hozzászólók egyetértettek abban, hogy: — a védelmi harcot vívó csapatok légi támogatása fontos, de nem egyetlen feladatcsoportja a katonai repülőknél; — a katonai repülők tevékenysége mind az ország légterének, mind területének védelmében nélkülözhetetlen; — a kis létszámú magyar repülőcsapatokat szűkös lehetőségeik jobb kihasználása, békekiképzésük egységes irányítása és megvalósítása érdekében „egy kézben” lenne célszerű összevonni.

A fórumon kifejezésre jutott az a vélemény, hogy a katonai hajózásiállomány kikép-

zésére fordítható repülési idő — a repülőtechnika nagyjavításának problémái, a krónikus alkatrészhány következtében fokozatosan csökkenő mennyiségű repülőtechnika miatt — egyre kevesebb, ennek következtében csökken a hajózók repülési jártassága, kiképzési szintje és ezzel arányosan a repülési biztonság, növekszik viszont a repülőesemények bekövetkezésének valószínűsége.

Vita alakult ki körül, hogy az ún. „nagy” háborúra, vagy a háborús küszöb alatti különböző intenzitású konfliktusokra kell-e felkészülni a honvédségnek, ezen belül a repülőcsapatoknak. A többség különösen az utóbbi fontosságát hangsúlyozta. Többen felvetették és indokolták a viszonylag kis erejű, de célirányos légierő szükségességét. A haditechnikai fejlesztés tekintetében a magyar valóságból szabad csak kiindulni, nem lehetnek túlzott igények — fogalmazták meg többen.

A fórum igazolta az ilyen összefüggések hasznosságát, erősítette az összetartozás érzését, kielégítette a szakmai vitaigényt, és aláhúzta az elhangzottak publikálásának fontosságát.

Dr. Kormos László

A hadműveleti művészet értelmezése az amerikai hadseregben

Az Egyesült Államok szárazföldi csapatainak FM 100-5 jelzésű Hadműveleti szabályzata szerint a hadműveleti művészetet a hadászat, a hadműveleti művészet és a harcászat hierarchikus triumvirátusa — vagyis a hadművészet — elválaszthatatlan részének kell tekinteni. Noha a hadműveleti művészetnek az Egyesült Államok hadseregében nagyon sok meghatározása van, egyikük sem definiálja lexikonszerű pontossággal a fogalmat, s gyakran hosszasan írják le mindazon tevékenységeket, amelyek a hadműveleti művészetet alkotják. Amíg a különböző definíciók valóban hasznosak, egy tiszta definíció hiánya némileg hitelesíti azt a téves nézetet, hogy a hadműveleti művészet valamiféle irreális vagy művi fogalom, s ezzel azt a látszatot kelti, mintha csak beerőltették volna a harcászat és a hadászat sokkal ismertebb és hagyományosabb fogalmai közé.

Az Egyesült Államok szárazföldi haderejének FM 100-1 jelzésű tábori szabályzata (A szárazföldi csapatok), valamint FM 100-5 jelzésű szabályzata egyaránt úgy írja le a hadászatot, a hadműveleti művészetet és a harcászatot, mint „a háborúra és a háború vezetésére való felkészülés” széles tevékenységi területeit. Ezek a tevékenységi területek azonban nem választhatók szét mereven. Valóban rugalmasaknak kell lenniük ahhoz, hogy egyszerűen befogadhatók legyenek azok a csaknem korlátozatlan formák, amelyeket a háború öltethet.

A háború megítélése függ attól, hogy milyen nézőpontból vizsgálják. Ha valaki hadászati perspektívából vizsgálja a háborút, az összességében különbözhet a hadműveleti és a harcászati perspektívában vizsgált képtől, bár önmagában reális és pontos lehet. A háromféle perspektíva nem cserélhető fel egymással, s meg kell értenünk különbözőségeiket ahhoz, hogy megértsük a háború természetét.

A *Military Review* 1990. évi 9. számában Clayton R. Newell alezredes, a washingtoni hadtörténeti központ osztályvezetője jellemzi a háború vizsgálatának e három perspektíváját — más szavakkal a katonai tevékenységek vezetésének szintjét —, s ebből kiindulva körvonalazza a hadműveleti művészet funkcióját a katonai vezetés rendszerében.

„A háború — magyarázza az FM 100-1 jelzésű szabályzat — olyan nemzeti vállalkozás, amelyet a politika művelésének legmagasabb szintjétől a végrehajtás alapszintjéig koordinálni kell.”

A legmagasabb szint, amelyből valaki a háborút vizsgálhatja, a hadászat perspektívája. Ez magába foglalja a nemzeti erő kifejtés valamennyi összetevőjének összehangolását. A katonai erő, mint a fegyverek mesterségének világa, csak egyike ezen összetevőknek. Az FM 100-1-es szabályzat például a nemzeti erő kifejtés politikai, gazdasági, társadalmi-pszichikai, technikai és más összetevőit sorolja fel.

A hadászat — a háború legmagasabb szintű perspektívája — határozza meg az állam céljait, koordinálja az állam hatalmi erejének valamennyi összetevőjét annak érdekében, hogy erővel, vagy az erővel való fenyegetéssel ériék el ezeket a stratégiai célokat.

A hadműveleti perspektíva a háború stratégiai perspektívájának olyan leszűkítése, hogy abba csak az erő katonai összetevőit fogjuk be. A háború hadműveleti perspektívájából nézve a parancsnokok katonai célpontokat látnak maguk előtt, s valamennyi haderőnem — a légi, a

szárazföldi és a tengeri — katonai erőit koordinálják a katonai célok elérése érdekében, így támogatva a nemzeti célok elérését. Mialatt ismerniük kell a nemzeti erő más összetevőinek a tevékenységét is, közvetlenül nem gyakorolnak ellenőrzést ezen összetevők működése felett. *A katonai műveletek irányítása hadműveleti szemszögből nézve — a hadműveleti művészet*, vagy mint ahogyan azt az FM 100—1 szabályzat fogalmazza meg: „a katonai erő alkalmazása a hadászati célok elérése érdekében”.

Ezzel a szűkített perspektívával azonban nem jár együtt valamiféle szemellenző. A nemzeti erő egyéb, más összetevői befolyásolják azt, hogy a katonai összetevő mit tud, vagy mit nem tud megtenni. A hadműveleti perspektívával rendelkező katonai parancsnokok figyelmének fókuszában a nemzeti vezetés által *kitűzött stratégiai célok* állnak, ezért kötelességük „kifelé” is tekinteni tevékenységük során, hogy megbizonyosodjanak: összhangban cselekednek-e a nemzeti erő többi összetevőinek tevékenységével.

A háborút hadműveleti perspektívából vizsgálva a *hadműveleteket vezető* parancsnokoknak egyensúlyba kell hozniuk a hadászati követelményeket a harcászat által biztosított lehetőségekkel. Az egyensúly elérése mindig is a háborúk sikeres megvívásának kritikus tényezője volt.

A harcászati perspektíva — a háború legalacsonyabb szintű perspektívája — a parancsnokok figyelmét az adott katonai célpontra irányítja, hogy ezáltal teljes figyelmüket az azokkal kapcsolatos konkrét tevékenységek vezetésére fordíthassák. Látható tehát, hogy csak a *hadműveleti perspektívából* nyílik elég széles perspektíva ahhoz, hogy a parancsnokok függetlenséget élvezzenek a katonai erő vezetésében, s mégis elég keskeny ahhoz, hogy viszonylag szabadok legyenek a nemzeti erő gyakran széthúzó és törekeny elemeinek, összetevőinek koordinálásától.

A háborúba lépésről hozott döntést a hadműveleti perspektívával rendelkező katonai parancsnokok hajtják végre. Ezért mindig készen kell állniuk a katonai műveletek levezetésére.

A felkészülés arra, hogy a háborút hadműveleti perspektívából vizsgáljuk, megköveteli a harcászati perspektíva alapos ismeretét. A magasabbparancsnokoknak csak abban az esetben lehet reményük a háború összetettségeivel való megbirkózásra, ha értik és tudják, hogy mi történik a legalacsonyabb perspektíva szintjén. A harcászati perspektíva az, ahol a szemben álló erők ténylegesen látják egymást és elveszik egymással a harcot; ez az a szint, ahol a döntés a fegyverek erején győzelemre vihető, vagy vesztesébe fordul. Miután mesteri módon ismerik a harcászati perspektívát, azoknak, akik arra aspirálnak, hogy a háborút a hadműveleti perspektívából vezessék, ki kell fejleszteniük magukban a képességet a hadászati perspektíva világos megértésére, arra, hogy tudják: a nemzeti erő katonai összetevője hol illeszkedik legjobban a dolgok nagy, átfogó rendszerébe.

A háború hármas hierarchiájának középső eleme — a hadműveleti művészet — csakis akkor érthető meg, ha értjük e hármas tagozódás legmagasabb és legalacsonyabb szintű összetevőit is. Ha a hierarchia mindhárom eleme a helyén van, akkor logikájuk is egyaránt éles, akár fentről lefelé, akár lentől felfelé vizsgáljuk, de az egészet mindig csak a két végéről kiindulva lehet megérteni.

Jóllehet, nagyon kevés parancsnok kapja meg azt a lehetőséget, hogy hadműveleti perspektívából parancsnokoljon, sok tisztnek kell ismernie és értenie a háborúnak ezt a perspektíváját, s készen állnia arra, hogy azt a konfliktus teljes spektruma mentén alkalmazza is.

Ahhoz, hogy megpróbáljuk meghatározni, leírni a hadműveleti művészetet, elegendő lehet tíz összetevő megvizsgálása. Ezek: a cél, a hadszíntér, a hadműveletek elgondolása, a felderítés, a megtévesztés, a manőver, a hadműveleti tűz, a tartalékok, a hadtápellátás, valamint a parancsnoklás rendszere.

A cél

Bár a hadműveleti művészet tanulmányozandó összetevőinek felsorolási sorrendje nem szükségszerűen utal azok viszonylagos fontosságára, logikusnak tűnik, hogy a célt vizsgáljuk meg elsőként, mielőtt ugyanis valaki elkezd valamit csinálni, igencsak tanácsos, sőt, az eredményesség szempontjából elengedhetetlen a végső cél, az elérendő célkitűzés ismerete. Ezért nem meglepő, hogy háborúban az Egyesült Államok szárazföldi haderejének a cél az első princípiuma.

A háború céljai olyan amorf — pontosan meg nem határozható — koncepciótól, mint az elrettentés, a legalacsonyabb harcászati perspektíva szintjén megjelenő specifikus dolgokig terjednek, mint például egy útszakasz elfoglalása. Amíg a hadászati célkitűzések gyakran meglehetősen merésznek tűnhetnek, annak érdekében, hogy kellő rugalmasságot biztosítsanak a nemzeti erő elemeinek koordinálásában, addig a harcászati célokat — az adott feladat végrehajtására igénybe vehető erők és eszközök függvényében — mindig nagyon pontosan meg kell határozni.

Jóllehet a háborúnak három perspektívája adott, a céloknak valójában csak két átfogó kategóriája van — a *hadászati célok*, amelyek megelőzik a nemzeti célkitűzéseket, valamint a *harcászati célok*, amelyek a hadászati célok eléréséhez szükséges lépéseket jelentik.

A hadművelleti perspektívából vizsgálva ezek a lépések alkotják a hadjáratot. A *hadművelleti művészet alapvető jellemzője a hadjárat megtervezése és végrehajtása*. A hadművelleti perspektívából funkcionáló parancsnok az a kulcsfigura, aki az átfogó nemzeti stratégiai célkitűzéseket specifikus harcászati célokká bontja le. A hadművelleti perspektíva az, ahol a katonai parancsnokok kivívhatják a hadászati célkitűzéseket; ezt úgy teljesítik, hogy harcászati szintű erők által elérhető harcászati célokat tűznek ki. A hadművelleti művészet kulcseleme tehát a hadászati célkitűzések lebontása elérhető harcászati célokra.

A hadművelleti perspektívával bíró parancsnokoknak készen kell állniuk arra, hogy a hadászati vezetés elé menjenek, s rámutassanak arra, mi lehet és mi nem lehet alkalmas katonai célként való megjelölésre. A hadművelleti művészetben tehát benne van annak felismerése is, hogy melyek a nem elérhető katonai célok. A hadművelleti perspektívával rendelkező parancsnokoknak képeseknek kell lenniük arra, hogy meggyőzzék feletteseiket akkor, amikor a hadászati célkitűzés nem bizonyul alkalmasnak arra, hogy elérhető katonai célokra bontsák le.

Hadszintér

A hadszintér az a földrajzi térség, amely magában foglalja a háborús tevékenységeket. Megkülönböztetjük a háborús szintért és a hadműveletek szintérét, amikor is az elsődleges különbségtétel alapja a méret és a rendeltetés (a háborús szintér egy vagy több hadművelleti szintért is magában foglalhat). A hadműveletek szinterei általában valamiféle természetes földrajzi határokhoz kötődnek és méreteiket tekintve igen változóak lehetnek.

A háborús szinterek parancsnokai honi területről tekintenek ki hadművelleti szintereikre. A hadművelleti perspektíva ugyanakkor a hadműveletek szinterein érvényesül, s általában érvényes, hogy a hadművelleti művészet gyakorlásának a felelőssége a hadművelleti szintér parancsnokának a vállán nyugszik.

A hadművelleti szintérparancsnok általában az a legalacsonyabb parancsnoki szint, ahol még összhaderőnemi erőket irányítanak, amelyek a légi, a szárazföldi és a tengeri haderőnemek csapataiból tevődnek össze. A hadművelleti szintér alatti parancsnoki szinteken a harcászati szintű erőket általában a saját haderőnemük soraiból kikerülő parancsnokok vezetik. Ez a különbségtétel azért fontos, mert a háború hadművelleti perspektívájának egyik fontos jellemzője, hogy az összhaderőnemi erők eredendően eltérő tevékenységeinek a koordinálására hivatott. Azoknak a katonai vezetőknek, akik a hadművelleti perspektívában sikert kívánnak elérni, felül kell emelkedni a fegyvernemi, haderőnemi megfontolásokon, hogy a hadjárat (hadműveletek) vezetését összhaderőnemi perspektívából végezhessek.

A hadműveletek elgondolása

A hadműveletek elgondolásának kidolgozása a hadművelleti szinterek vezetésével megbízott parancsnok egyik eszköze arra, hogy megszabja a cselekvés irányát és megteremtse az együttműködés lehetőségét.

A hadművelleti elgondolás jellemzői a háború mindhárom perspektivikus szintjén azonosak.

Az elgondolási annál rövid és érthető leírását tartalmazza, hogy a parancsnok hogyan képzei el a kijelölt cél elérését. A hadművelleti elgondolás látószöge a háború perspektívái szerint változik. A hadászati perspektívából nézve a látószög széles lesz: „Szálljanak partra az európai kontinensen és semmisítsék meg a német fegyveres erőket”, és egyre szűkül a

gyalogos őrmesterig, aki a következőképpen adja ki parancsát rajának: „támadási cél az előttünk lévő domb...”

A hadművelleti perspektívából — ahol a szárazföldi, a légi és a haditengerészeti erők együttműködését kell megszervezni — nézve a hadműveletek elgondolása *sokkal konkrétan* jelentkezik, mint a hadászati perspektívából (ahová a nemzeti erő valamennyi összetevője tartozik) nézve. A hadművellet elgondolása viszont *sokkal általánosabb* a harcászati perspektívához viszonyítva, ahol az elgondolás csak az adott szárazföldi, légi vagy haditengerészeti erők tevékenységére vonatkozik. A harcászati parancsnokok saját szárazföldi, légi- vagy haditengerészeti erőik specialistái, így viszonylag szűk hadművelleti elgondolással rendelkeznek.

A háború hadművelleti perspektívájából vizsgálva, *a hadjárat lelke a hadművelleti elgondolás*, amelyben a parancsnok a harcászati erők által megvívandó ütközetek sorozatát vetíti előre, amelyek sikeres megvívása egy-egy lépést jelent a kijelölt hadászati cél elérésének irányába. A hadászati perspektívából nézve, a hadműveletek elgondolása egy egyedüli cél elérését tűzheti ki célul, a hadművelleti perspektívából szemlélve azonban e hadászati cél elérése a hadjárat során egy sor, egyeztetett harcászati cél elérésével biztosítható. Azok a parancsnokok, akik a hadjáratot a harcászati perspektívából látják, egy időben egy harcászati célra összpontosítják figyelmüket, a hadjárat egészébe illesztve is érteniük kell azonban szerepüket, valamint a hadművelleti perspektívából a hadműveletek elgondolását.

Felderítés

Az ellenfél ismeretét a felderítés szolgáltatja. A hadművelleti felderítés *az ellenfél szándékainak megismerésére* összpontosítja erőit. Ami talán a legjobban megkülönbözteti a hírszerzéstől, illetve a harcászati felderítéstől, az a személyiségekre összpontosító felderítés. Amíg a felderítésnek hadművelleti szemszögből nézve az is fontos összetevője, hogy megszámoljuk, miből mennyi van, és azok hol vannak telepítve, legalább annyira fontos valamit arról is tudni, hogy az ellenséges parancsnok mit szándékozik tennie ezekkel az eszközökkel.

Megtévesztés

Mivel a háború hadművelleti perspektívából történő vezetése során a parancsnokok személyisége ilyen jelentős szerepet játszik, a megtévesztés is nagyon fontos lehet. A háború vezetésének bármely szintjén végrehajtott megtévesztés sikere attól függ, hogy az ellenséges parancsnokkal olyat hitessünk el, amit valami úton-módon amúgy is hinni akar, de ami ugyanakkor saját csapataink előnyét szolgálja. Ugyanazon okból kiindulva, miszerint hadművelleti perspektívában a parancsnokok személyisége a felderítés szempontjából az egyéb perspektívákhoz viszonyítva sokkal nagyobb szerepet játszik, éppen a hadművelleti perspektívából tevékenykedő parancsnokok válnak a megtévesztés vonzó célpontjaivá. A harcászati parancsnokok szűk időhatárok között dolgoznak, ami viszonylag egyszerű dolgokra korlátozza a megtévesztési lehetőségeket, a hadászati perspektíva viszont olyan széles, hogy egy nagyméretű, ugyanakkor hihető megtévesztési terv kidolgozása gyakorlatilag lehetetlen. A hatékony megtévesztés ugyanakkor attól függ, hogy az ellenséges parancsnokot hihető tényekkel „etessük”, hogy elhihesse azt, amit el akar hinni. Ennek valós kulcsa az ellenség általi olyan hiedelmek kiválasztása, amelyek erősítése saját csapataink előnyére szolgál. A megtévesztési akcióba investált erőfeszítéseknek és időnek mindig arányban kell állnia az elérhető, potenciális előnyökkel.

Manőver (mozgás)

Ha van egy dolog, ami a hadművelleti perspektívából jellemezheti legjobban a háború vezetését, akkor ez történetesen a manőver, a mozgás. A hadászati perspektívából nézve a katonai erők a háborús vagy hadművelleti színtérre felvonulnak, vagy onnan visszavonják őket; míg a harcászati perspektívában a parancsnokok integrálják az alárendelt csapatok tűzét és mozgását. Sem a hadászati felvonultatás, sem a harcászati mozgás nem hasonlítható össze azonban az erők manővereztetésével a hadműveletek színterén belül. A háború hadművelleti szin-

ten történő vezetése a figyelmet a hadművelleti szintéren végrehajtandó hadjáratok szervezésére, vezetésére összpontosítja. A parancsnok ütközetek sorozatát tervezi annak érdekében, hogy harcászati célokat érjen el, ami pedig végső soron abban összegeződik, hogy a hadjárat is eléri a kijelölt hadászati célt.

A hadjárat előrehaladtával a hadművelleti parancsnok alárendelt összhaderőnemi — szárazföldi, légi, haditengerészeti — csapatait a hadműveletek színterén belül olyan pozíciókba manőverezteti, ahonnan sikeresen tudják megvívni a szükséges harcászati szintű ütközeteket. A hadművelleti szintér parancsnoka, aki hadművelleti perspektívából látja a háború lefolyását, a helyszínen fogadja a haderőnemek harcászati kötelekeit (amelyek a hadászati szétbontakoztatás eredményeként vagy honi területről vagy más háborús, illetve hadművelleti színterről érkeznek be az adott hadművelleti szintére). Ezt követően oda manőverezteti a hadművelleti szintéren belül ezeket a csapatokat, ahol az ő szándéka szerint kell hogy megvívják ütközeteket, amelyben aztán ténylegesen integrálódik harcászati szinten a tűz és a mozgás.

Hadművelleti tűz (csapásmérés)

A hadművelleti perspektívából nézve a parancsnok nem integrálja a tüzet és a manővert. Viszont ő manőverezteti a harcászati alakulatokat, amelyek fogalomkörébe beletartozik mind a manőver, mind a tűztámogatás fogalma. A tűz és a mozgás (manőver) integrálása olyan funkció, amely a harcászati perspektívából biztosítja a győzelem lehetőségét.

A modern hadviselés egyre növekvő pusztító erejű fegyverei révén azonban a hadművelleti szinterek parancsnokai olyan lehetőségek birtokába juthatnak, hogy *hadművelleti tűzzel manőverezhessenek*.

A hadművelleti tűz fogalma a háborúk tervezésében és vezetésében meglehetősen új keletű. A hadművelleti perspektívából szemlélve, a technológiai fejlődés csak nem régóta adta meg azt a lehetőséget, hogy egy hadjárat menetére nézve a tűz önmagában véve befolyással legyen. Általánosságban véve — a tömegpusztító fegyvereket kivéve — a tűz egyedül nem tudja meghatározni egy hadjárat kimenetelét, amely ütközetek sorozatából áll. Minthogy azonban minél nagyobb a tűzerő alkalmazása, annál nagyobb a konfliktus intenzitása, a hadművelleti perspektívából tevékenykedő parancsnokoknak számolniuk kell a hadművelleti tűz alkalmazásával. Miközben a nukleáris csapások hadművelleti perspektívából nézve a hadjárat menete során is tervezhetők, tényleges alkalmazásukra csak a hadászati perspektívából hozott döntést követően kerülhet sor.

Hadművelleti perspektívából nézve a hagyományos tűzcsapások magukban foglalják a légi, valamint a szárazföldi és a tengeri indítású, nagy hatótávolságú (hagyományos töltetű) rakétákat. Ahhoz, hogy valóban hadművelleti tűzről lehessen beszélni, az összefogott, tömeges hagyományos tűzerőnek döntő hatást kell gyakorolnia a hadjárat menetére. Bármilyen, ami ennél kevesebbnek bizonyul, egyszerűen csak tűzerőnek nevezhető, hagyományos szerepén belül, a harcászati manőverek támogatása keretében.

Tartalékok

A hadművelleti tűz(csapások) azonban a tartalékok egyik formáját is biztosítja. Eltérően a harcászati perspektíva látószögétől, ahol a tartalékok általában elsősorban erőkből állnak, a hadművelleti tartalékok változó formákat ölthetnek.

A tartalékok szerepe ugyanakkor mindegyik perspektívából vizsgálva hasonló: a siker elmélyítése, a kellő momentum kihasználása a támadásban, s ellencsapások végrehajtása a védelemben.

A harcászati perspektívából nézve a tartalék — amelyet kezdetben nem vetnek harcba — lényegében mindig is a harcászati parancsnok rendelkezésére álló erők egy részét alkotja. A harcászati parancsnokok általában nem tartanak tűztámogatási elemeket tartalékban.

A hadművelleti perspektívából vizsgálva viszont a tartalékok többféle formában jelenhetnek meg, mint például az előzőekben említett hadművelleti tűzcsapás mérésére alkalmas erő, amely egy közeli repülőtéren készenlétben tartott légi támogatási kapacitás vagy gyors

san bevezethető, nagy mozgékonyaságú (helikopter-, légi szállítású, kettős rendeltetésű) erő, továbbá a hadtáptámogatás különböző változata, mint pótlólagos jármű- vagy lőszer-kiegészítések. Maga a hadműveleti parancsnok is képezhet tartalékkapacitást azzal, hogy az éppen ütközetben lévő erők bevetését már egy következő időpontra és helyre tervezi meg.

A harcászati parancsnoknak kézzelfogható tartalékokkal kell rendelkeznie az éppen folyamatban lévő ütközethez, míg a hadműveleti parancsnok úgy összpontosíthatja tartalékait, ahogy a hadjárata éppen előrehalad, az egyik ütközetről a másikra: a hadjárat adott esetben ütemenként tervezhető, így a tartalékok egy adott időben egy ütemhez összpontosíthatók. A hadműveleti tartalékoknak — hasonlóan a hadműveleti tűzcsapásokhoz — alkalmasnak kell lenniük arra, hogy befolyásolják az egész hadjáratot, nem csupán egy ütközet kimenetelét a hadjárat során. Ezt negatív értelemben is megtehetik, amennyiben nem állnak rendelkezésre megfelelő tartalékok a hadszíntéren a hadjárat következő ütemének vagy ütközetének folytatásához: ezáltal hadműveleti szünetet kényszerítenek ki, amíg a megfelelő tartalékot nem összpontosítja a parancsnok a hadszíntéren belül, illetve nem érkeznek be megfelelő tartalékok más hadszínterekről.

A tartalékok átirányítása egy adott hadműveleti színtérre pótlólagos erők vagy erőforrások formájában — már hadászati szerepkörbe tartozik. Hadászati perspektívából vizsgálva: a tartalékok fogalmkörébe gyakorlatilag a nemzet háború megvívására vonatkozó képességének valamennyi összetevője beletartozik. A hadászati tartalékok körébe tartoznak — bár a tartalékok nem csupán ezekre korlátozódnak — csapat-összpontosítások a háborút megelőzően és a háború időszakában, a csapatok fegyverzetének és felszerelésének fejlesztése és gyártása, valamint mindazon szállítóképesség, amely ezeknek a háborús és hadműveleti színterekre kijuttatásához szükséges.

A tartalékok összpontosítása a hadászat szemszögéből vizsgálva megfelel a katonai erők nemzeti ipari bázisról történő fejlesztésének. Hadászati perspektívából meghatározva: a tartalékok a nemzeti erő valamennyi összetevőjét magukban foglalják. A diplomáciai kezdeményezések, a technológiai csúcsteljesítmények, egy ütközet sikerének vagy kudarcának hatása a népeiségre — ezek mind a hadászati tartalékok összetevőit alkotják. A konfliktus spektruma a nemzeti erő más és más összetevőjére helyezi a hangsúlyt. Egy alacsony intenzitású konfliktusban például a katonai erők fejlesztése alacsonyabb fontossági besorolást kaphat, míg a nemzeti erő gazdasági összetevője fontosságban előbbre léphet. A hadászati tervezőknek megadott az a szabadság, hogy olyan terveket készítsenek, amelyekben a jövőben összpontosítandó erőknek is szerepet szánunk, míg a hadműveleti parancsnokok a hadműveletek színterén, a hadjárat folyamatában vannak ráutalva a tartalékok felhasználására.

Logisztika (hadtápellátás)

A háború hadműveleti perspektívájából vizsgálva a logisztika (hadtápellátás) a hadműveleti tartalék egy másik megjelenési formája. A hadtáptámogatás egészen más képet mutat a hadműveleti perspektívából, mint ahogyan az akár a harcászati, akár a hadászati perspektívából látszik. A háború hadműveleti perspektívájából nézve a logisztika diktálja azt, hogy mit lehet és mit nem lehetséges megtenni. A háború hadműveleti perspektívából folytató parancsnok megfelelő hadtáptámogatást kell biztosítson a hadműveletek színterén lévő harcászati erőknek, hogy ezáltal képessé tegye ezeket az erőket kijelölt céljaik elérésére. Amennyiben a harcászati erők hadtápellátása nem kielégítő, úgy a hadjárat következő szakaszával mindaddig várni kell, amíg az utánpótlás meg nem történik.

Hadászati perspektívából nézve a logisztika magában foglalja az élőerők és anyagi alapjának kialakítását, s azok kijuttatását a hadműveletek színterére. Egy olyan nagy háborúban, mint a második világháború is volt, a háborús színtereken belül több hadműveleti színtér is előfordulhat. Ebben az esetben a háborús színterek parancsnokai hadászati perspektívából cselekedhetnek, amikor az élőerőt és a hozzá tartozó anyagmennyiséget a hadműveleti területeikre azok között mozgatják, illetve kivonják. A hadműveleti perspektívából funkcionáló parancsnoknak fel kell mérnie, hogy a hadműveleti színtereken lévő harcászati alakulatok hadtápellátása érdekében mire van szükség; ezt továbbítani kell a hadászati vezetőknek, illetve tervezőknek, akiknek a maguk részéről biztosítaniuk kell az igények kielégíté-

séhez szükséges erőket és eszközöket. Amennyiben a hadászati perspektívából működő vezetés nem képes e támogatás biztosítására, úgy fel kell készülnie arra, hogy a hadászati célkitűzéseket a rendelkezésre álló hadtáptámogatás által biztosított lehetőségekhez igazítsa.

Átfogóbb meghatározással élve, a hadművelleti perspektívából funkcionáló parancsnok megigényli a hadtáptámogatást a hadászati perspektívában működő vezetéstől, s azt a harcászati perspektívából tevékenykedő parancsnokok rendelkezésére bocsátja. Harcászati perspektívából vizsgálva: a hadtápellátás rendszerébe mindazon dolgok tartoznak, amelyeket a csapatok harci, harcbiztosító és kiszolgáló alakulatai fogyasztanak az ütközetre való felkészülés, illetve az ütközet során.

A harcászati perspektíva anyagorientált, míg a hadművelleti perspektíva a logisztika szélesebb értelmezése szerint tevékenykedik, ami olyan elemeket is magában foglal, mint a hadművelleti szintek közötti elosztási rendszer, a hadtápbázisok kialakítása, s az ország rendelkezésére álló katonaaállomány és felszerelés felhasználása. Hadászati perspektívából vizsgálva — mint ahogyan azt korábban megállapítottuk — a logisztika a jövőbe tekint, hogy kifejleszthesse a háború folytatásához bárhol szükséges feltételrendszereket.

Parancsnoki rendszer (katonai vezetés)

Függetlenül attól, hogy a háború mely perspektívájából funkcionál, egy adott parancsnok legfontosabb funkciója az, hogy vezessen. A harcászati perspektívától kezdve, ahol a parancsnokok rendszerint ugyanazzal a közvetlen ellenséges tűzzel néznek farkasszemet, mint az általuk vezetettek, a hadászati perspektíváig, ahol a katonai vezetés olyan parancsnokok és vezetők által kiadott direktívák útján történik, akik talán soha nem is fogják tapasztalni közvetlenül a háború által keltett káoszt és nyomorúságot — a parancsnoki rendszer a háború sikeres megvívásának lényegi eleme. Rátermett parancsnokok nélkül fabatkát sem ér az egész.

A harcászati parancsnokok feladata — noha ők vannak a legközvetlenebb kontaktusban a háború pusztító oldalával — viszonylag egyszerű, amikor saját erőiket vezetik. A háború harcászati perspektívájából vizsgálva ezek az erők mind egy adott haderőnemhez tartoznak, ami kizárja az összhaderőnemi hadműveletek során fellépő együttműködési problémák felbukkanását. A harcászat adott célok elérését szolgáló közvetlen katonai akciókra összpontosít, s napokat vagy csak órákat képes előre látni. A frontvonalközi vezetés, az ellenséggel szemben a személyes példaadás, mindez a harcászati parancsnokok sajátja.

Hadművelleti perspektívából vizsgálva, a parancsnokok, parancsnokságok feladata már sokkal bonyolultabb. Innen kezdve a parancsnok valamennyi haderőnem csapatai felett rendelkezik, folyamatosan összhaderőnemi műveleteket szervez. A különböző haderőnemekről rendelkezésre álló csapatok tevékenységének egy összefüggő hadművellet-sorozattá integrálása olyan parancsnokot követel meg, akinek harcászati tapasztalatai nagy részét ez alkalommal félre kell tennie. Amíg a harcászati tapasztalatokra szükség van ahhoz, hogy a hadművelleti perspektívából nézve is érthetővé váljon a parancsnoklás követelményrendszere, ugyanezen tapasztalatmennyiség önmagában véve már nem elegendő a siker biztosításához.

A személyes harcászati tapasztalatokat ki kell bővíteni a háború elméleti szerkezetének hadművelleti, illetve hadászati perspektívából vizsgált tanulmányozásával. Ezt a tanulmányozást a harcászati perspektíva gyakorlati tapasztalatai megszerzése során is folytatni kell annak érdekében, hogy a parancsnok készen álljon feladatai ellátására, amikor eljön a lehetőség a háború hadművelleti szemszögből történő szemlélésére, illetve e perspektívából a parancsnoki tapasztalatok megszerzésére.

*

A parancsnoki rendszer a háború hierarchiájának a talpától a csúcsáig, valamint a konfliktus teljes spektruma mentén a katonai erő sikeres alkalmazásának lényegi elemét képezi.

A hadászati perspektíva a döntések meghozatalakor és a stratégiai tervek elkészítésekor a nemzeti erő valamennyi összetevőjével dolgozik. Hadászati perspektívából nézve a parancsnoklás elsődlegesen az erőforrások kezelését, elosztását jelenti. A katonai követelmény itt csak a háború vezetésével kapcsolatos számos más követelmény egyikét jelenti. Minél na-

gyobb a háború, s minél jobban fenyegeti a nemzet létét, annál nagyobb befolyása lehet a katonai szférának, a nemzeti erőforrások oldaláról azonban mindig akadnak versenytársai.

A *hadműveleti perspektíva* a háború azon legmagasabb látószöge, ahol a megközelítés elsődlegesen katonai jellegű.

A katonai vezetés a hadműveleti perspektívából nézve bírhat a legdöntőbb fontossággal, mert a nemzet hadászati célkitűzéseit ott kell átfogalmazni elérhető katonai célokká a rendelkezésre álló katonai erők számára.

A *hadászati célkitűzések lebontása hadműveletek sorozatává (hadjárattá)*, egyben harcászati célokká — ez a hadműveleti művészet lényege.

Jóllehet, a hadműveleti művészet megkülönböztethető és lényegi része a háború struktúrájának, azt nem szabad — valójában: nem lehet — elkülönítve vizsgálni. Annak teljes megértésében, hogy a nemzeti erő katonai összetevője hogyan járul hozzá a nemzeti célkitűzések eléréséhez, a háború mindhárom perspektívájának egyformán fontos szerepe van. A hadműveleti művészet viszont — mivel az a háború hadműveleti perspektíváját képviseli — biztonsággal állítható létfontosságú a háború sikeres megvívásához. A háború hadműveleti perspektívájából megnyíló átfogó, egységes látásmód híján vagy a háború harcászati perspektívájában szükséges technikai képességek megléte nélkül hosszú távon még a legkiválóbban végrehajtott hadműveleti művészet is csak hiábavaló tevékenységnek bizonyulna. A hadműveleti művészet eszköz a végcél eléréséhez; de önmagában véve nem maga a végső cél.

BIBLIOGRÁFIA

Hadműveleti művészet

1. Bellamy, Chris
The future land warfare/Chris Bellamy — New York : St. Martin's, 1987 — 326 p. : ill. ; 23 cm.
A szárazföldi hadviselés jövője
2. Carlson, K. G.
Operational level or operational art (Hadműveleti szint vagy hadműveleti művészet) = Military Review, 1987. 10. sz. 50—40. p. ; HM—3.
3. Runals, S. E.
A different approach (Differenciált megközelítés : A hadászat, hadműveleti művészet és harcászat viszonya) = Military Review, 1987.10.sz. 44—49. p. ; HM—3.
4. Sullivan, G. R.
Learning to decide at the operational level of war (A döntés megtanulása a háború hadműveleti szintjén) = Military Review, 1987. 10. sz. 16—23. p. ; HM—3.
5. Buel, L. U.
Intelligence preparation of the battlefield (A harcmező hírszerzési előkészítése) = Military Review, 1987. 10. sz. 24—33. p. ; HM—3.
6. Newell, C. L.
The levels of war (A hadviselés szintjei) = Army, 1988. 6. sz. 26—29. p. ; HM—3.
A háború és a hadművészet értelmezése
7. Marcy, S. A.
Operational art: Getting started (Hadműveleti művészet: Valami megkezdődött) = Military Review, 1990. 9. sz. 106—112. p.; HM—3.
8. Holder, L. D.
Educating and training for theater of warfare (Oktatás és kiképzés a hadszíntéri hadviselésre) = Military Review, 1990. 9. sz. 85—99. p. ; HM—3.
9. Schneider, J. J.
Theoretical implications of operational art (A hadműveleti művészet elméleti jelentősége) = Military Review, 1990. 9. sz. 17—27. p. ; HM-3.
10. Krause, M. D.
Moltke and the origins of operational art (Moltke és a hadműveleti művészet eredete) = Military Review, 1990. 9. sz. 28—44. p. ; HM—3.
11. Matthews, Lloyd J.
Hadműveletieskedő mánia (ford.) = Operationalese mania/ Lloyd J. Matthews ; Szabó Ferenc ; 1987—06; (Army, 1987. 2. sz. 19—21., 24—25. p.) 19 p.

12. Szalmanov, G. I.
A szovjet hadművészet 70 éve (ford.)
Szovjetszkoje vojennoje iszkusstvo
za 70 let /G.I. Szalmanov; Nagy Sándor ; 1988—10 ; (Vojennaja Myszl, 1988. 2. sz. 26—37. p.) 22. p.
13. Löser, Jochen D.
Gondolatok a hadászat, hadműveleti művészet és harcászat továbbfejlesztéséről (ford.) = Gedanken zur Weiterentwicklung von Strategie Operation und Taktik /D. Jochen Löser — Honvédelem Szerkesztősége; Resch Erik ; 1987—03 ; (Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift, 1986, 9. sz. 529—532. p.) 17. p.
14. Koziej, Stanislaw
A hadművészet alapkérdései (ford.) = Podstawowe problemy sztuki operacyjnej (Stanislaw Koziej — Honvédelem Szerkesztősége ; Horváth László ; 1990—06 ; (Mysl Wojskowa, 1990. 3. sz. 11—21. p.) 17. p. HM—3.
15. Saint, Crosbie E.
Egy főparancsnok nézete a hadműveleti művészetről (ford.) = A Cinc's view of operational art /Crosbie E. Saint — Honvédelem Szerkesztősége; Szabó Ferenc; 1990—12 ; (Military Review, 1990. 9. sz. 65—78 p.) 24 p.
16. Bekov, G. S.
A hadművészeti felkészítés fejlesztésének útjai (ford.) = Puti soversenstvovania operativnoj podgotovki/ G. Sz. Belov. — Honv. Szerk.; Erdős Géza; 1990—12—11.; Voennaa Mysl', 1990. 10.sz. 36—38. p. — 7 p.
17. Holder, L. D.
Felkészítés hadszíntéri hadviselésre (ford.) = Educating and Training for Theater Warfare/ L. D. Holder. — Honv. Szerk.; Szabó Ferenc; 1990—12—05.; Military Review, 1990. 9.sz. 85—99. p. — 29. p.
18. Holder L. D.
Hadműveleti koncepció /Átfogó hadműveletek/ (ford.) = Concept of Operation. See OPS Overlay/ L. D. Holder. — HM Kat. Kézikönyvtár; Almási Ferenc; 1991—04—08; Military Review, 1990. 8.sz. 27—34. p. — 16.p.
19. Koziej, S.
A hadművészet alapkérdései (ford.) = Podstawowe problemy sztuki operacyjnej/ S. Koziej. — Honv. Szerk.; Horváth László; 1990—06—04; Mysl Wojskowa, 1990. 3. 11—12. p. — 17. p.
20. Newell, C.
Mit értünk hadműveleti művészet alatt? (ford.) = What is Operational Art?/ C. Newell. — Honv. Szerk.; Fehér László; 1990—12—20; Military Review, 1990. 9. sz. 2-16. p. — 26. p.
21. Saint, Crosbie E.
Egy főparancsnok nézete a hadműveleti művészetről (ford.) = A Cinc's View of Operational Art/ Crosbie E. Saint. — Honv. Szerk.; Szabó Ferenc; 1990—12—05; Military Review, 1990. 9. SZ. 65—78. P. — 24. P.
22. Schneider, J.
Elméleti következtetések a hadműveleti művészetet illetően (ford.) = Theoretical Implications of Operational Art/ J. Schneider. — Honv. Szerk.; Fehér László; 1990. 9. sz. 17—27. p. — 30. p.

Összeállította:
Bakos Klára

Angol, német és orosz nyelvű rezümé

FROM THE CONTENTS

The editorial of the journal by Colonel-General Kálmán Lőrinc, the Commander of the Hungarian Army, is about preventing and treating conflicts and active deference; it contains the main ideas of his speech at the Social Sciences Conference of the Hungarian Army.

The security column contains an article about Russian-American relations by dr. Sándor Pirityi and Col. dr. László Nagy's article about neutrality.

As for tactics and defence topics, ret. Lt.-Gen. Jenő Kovács interprets the meaning of the art of war, ret. Col. dr. József Pekó publishes his thought about the military system of the Republic of Hungary, ret. Col. dr. Vilmos Vasvári explains the concepts of defence and defence-economics; ret. Col. dr. György Király writes about radioelectronical combat.

In the defence-economics column, Col. László Szücs writes about military logistics. The police column publishes Police-Col. Country Commissioner dr. László Salgó's lecture „About the Position and Prospects of Hungarian Police”, that was read at the Symposium of Hungarian-Dutch police commissioners.

The Forum-Social Life column publishes the compilation of dr. László Fogarassy from the memoirs of Ferenc Julier „At the Head of Red Army with Counter-revolutionary Spirit”. Ret. Col. dr. Károly Bognár writes about the changing role of war. The column gives an account of the editorial board meeting of the journal, competition results, and section meetings.

The last article of the issue publishes parts from the American interpretation of the art of war by R. Clayton, which appeared in „Military Review”.

INHALT

Im Leitartikel sind die wichtigsten Gedanken von Herr Generaloberst Kálmán Lőrincz, dem Befehlshaber der Ungarischen Honved-Armee enthalten über Verhütung von Konflikten, aktive Verteidigung. Die Gedanken sind auf der Konferenz der Ungarischen Gesellschaften für Militärwissenschaft erörtert worden.

Im Sicherheitsteil der Zeitschrift sind ein Artikel von dr. Sándor Pirityi über die russisch-amerikanischen Beziehungen, sowie ein Artikel von Oberst dr. László Nagy über die Neutralität veröffentlicht.

Im Thema Militärwissenschaft-Militärwesen wird der Begriff Kriegskunst von Generalleutnant dr. Jenő Kovács definiert. Oberst dr. József Pekó führt seine Gedanken über das Landesverteidigungssystem der Republik Ungarn aus. Oberst dr. Vilmos Vasvári definiert den Begriff Militärwesen und Landesverteidigung-Verwaltung.

Im Teil Verteidigungswirtschaft schreibt Oberst László Szücs über die Militärlogistik. Im Teil Ordnungschutz wird der Vortrag von dr. László Salgó, Oberst der Polizei unter dem Titel „Über die Lage und Perspektiven der Polizei“ veröffentlicht. Das Thema wurde auf dem Symposium der holländischen Polizeileiter vorgetragen.

Im Teil Forum-Gesellschaftsleben kann man Ausschnitte aus den Memorien von Ferenc Julier unter dem Titel „Mit gegenrevolutionärer Seele an der Spitze der Roten Armee“ in der Zusammenstellung von dr. László Fogarassy lesen.

In demselben Teil ist der Artikel von Oberst dr. Károly Bognár über die Umwandlung der Rolle des Kriegs zu finden. Die Zeitschrift berichtet über die Sitzung des Redaktionsausschusses, über die Ergebnisse der Preisausschreiben sowie über die Beratungen der Fachsektionen.

Der letzte Artikel der Nummer bringt Ausschnitte des Artikels von R. Clayton (erschieden in Military Review) über die amerikanische Fassung der Operationskunst.

Ведущая статья журнала командующего Венгерской Армией, генерал-полковника Кальмака Леринц занимается вопросами предупреждения конфликтов, правильного подхода к ним и вопросами активной обороны, а также главными мыслями, прозвучавшими на конференции Общества Венгерской военной науки.

В рубрике "Политика безопасности" помещена статья д-ра Шандора Пириты, в которой говорится о Российско-американских отношениях, а в статье д-ра Ласло Надь - о нейтралитете.

В рубрике "Военная наука-военное дело" д-р Ене Ковач, генерал-майор в отставке, дает в статье интерпритацию понятия военного искусства. Д-р Йожеф Пеко, полковник в отставке, высказывает мнение о военной системе Венгерской Республики.

В рубрике "Экономическая оборона" полковник Ласло Сяч пишет о военной логистике. В рубрике "Охрана порядка" помещено выступление д-ра Ласло Шалго, полковника милиции, начальника областного отделения милиции "О месте и перспективах венгерской милиции", прозвучавшее на симпозиуме венгерско-голландских руководителей милиции.

Рубрика "Форум общественной жизни" знакомит читателей с отрывками из мемуаров Ференца Жулиер "Во главе Красной Армии с контрреволюционным духом"/1919/, составленными д-ром Ласло Фогарашши. В этой же рубрике опубликована статья д-ра Кароя Богнар, полковника в отставке, об изменении роли войны. В рубрике дается отчет о заседании редколлегии журнала, результатах конкурсных работ и о совещании специальных отделов.

В последней статье журнала опубликованы части из статьи Р.Клайтон "Военный репортаж" об американском понимании оперативного искусства.

A következő szám tartalmából

- * Aktuális biztonságpolitikai kérdések, biztonság és gazdaság
- * Az MK honvédelmi rendszere (elvi alapok, követelmények)
- * A hadtudomány értelmezése Nyugaton
- * A haditechnika fejlesztése és korszerűsítése
- * Kutatómunka a gyakorlatokon
- * A szárazföldi csapatok légimozgékonyysága
- * A rádióelektronikai harc jelene és jövője
- * Humánfeladatok a Magyar Honvédségben

A fentiekén kívül válogatást közlünk a díjazott pályaművekből.

TÁJÉKOZTATÓ

az 1993. évi tagsági díj befizetéséről
és a HADTUDOMÁNY című folyóirat megrendeléséről

Az MHTT elnöksége kéri a társaság tagjait, hogy újítsák meg tagságukat, mielőbb fizessék be a tagdíjat. Ugyanakkor várja a hadtudomány és a kapcsolódó más tudományterületek iránt érdeklődő és azokkal tudományos igénnyel foglalkozó vagy foglalkozni kívánó állampolgárok jelentkezését a társaság soraiba.

Az elnökség szeretné, ha a társaság tagjai a HADTUDOMÁNY című folyóirat rendszeres olvasói, írói lennének, s a publikációkon keresztül jobban megismernék a hadtudománnyal, az MK biztonságpolitikájával és védelmével kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdéseket, problémákat; figyelemmel kísérnék a társaság életét, elgondolását, terveit. Ezért kéri a társaság tagjait, hogy a tagsági díj befizetésével egyidejűleg a HADTUDOMÁNY-t is szíveskedjenek megrendelni. (Egy szám ára 100 Ft, évi előfizetési díja 400 Ft.)

A tagsági díj és a folyóirat előfizetési díjának együttes befizetése esetén egyszerűsödne az adminisztráció, lehetővé válna a pontos példányszámtervezés, megszűnne a remittenda — ennek eredményeként csökkenne a nyomda- és a postaköltség. Ezért az elnökség azoknak, akik a tagdíj befizetésével együtt megrendelik a folyóiratot, kedvezményt nyújt.

A tagsági díj (évi):

- a munkaviszonyban levőknek 500 Ft,
- nyugdíjasoknak és diákoknak 250 Ft.

A folyóirat együttes megrendelése esetén:

- a munkaviszonyban levőknek 500+400 Ft helyett 800 Ft,
- nyugdíjasoknak és diákoknak 250+400 Ft helyett 500 Ft.

Kérjük, újítsa meg tagságát, rendelje meg a HADTUDOMÁNY-t s mielőbb fizesse be a tájékoztatóban feltüntetett összeget!

A tagsági díj befizetésével, illetve a folyóirat megrendelésével kapcsolatos kérdéseivel forduljon

a Magyar Hadtudományi Társaság titkárságához,

Budapest X. ker., Hungária krt. 9–11.

Telefon: 134-07-40/13-59 mellék.

Levélcím: 1581 Budapest, Pf. 15.